

Teadus muuseumis

forward

MUUSEUM

MUUSEUM

Eesti Muuseumiühingu ajakiri
NR 2 (30) 2011

PEATOIMETAJA

Piret Õunapuu
piret.ounapuu@erm.ee

TEGEVTOIMETAJA

Heli Nurger
heli.nurger@gmail.com

TOIMETAJA

Ivi Tammaru
ivi.tammaru@erm.ee

TOIMETUSE KOLLEEGIUM

Piret Õunapuu, Marge Rennit,
Aivar Põldvee, Tiina-Mall Kreem,
Mariann Raisma

TÕLGE

Tiina Mällo

KÜLJENDUS

Ivi Tammaru

KUJUNDUSMAKETT

Kristjan Mändmaa, Indrek Sirkel

TRÜKIKODA

Ecoprint

Trükitud FSC sertifikaadiga paberile
looduslike õlide ja vaikude baasil
valmistatud värvidega. © Ecoprint

Ajakirja väljaandmist toetavad
Eesti Kultuurkapital,
Hasartmängumaksu Nõukogu,
Kultuuriministeerium,
Eesti Rahva Muuseum.

ISSN 1406-3484

ESIKAANEL:

Tigupost
KUMU näitusel
„gateways. Art
and Networked
Culture“
FOTO: Merylin
Suve

TAGAKAANEL:

Maastik tungis
maanteemuu-
seumisse
FOTO: Margus
Ansu

PEATOIMETAJALT

Piret Õunapuu

Ajakirja käesolev number kannab alapealkirja „Teadus muuseumis“. Alati vastakaid arvamusi tekitavas teemas püüti selgust saada XIV muuseumide festivalil Narvas 26.–27. septembril. Kas festivali pealkirja „Teadus muuseumis?“ taga olnud suur küsimärk läks pärast kuulnud ja arutatut väiksemaks, on igaühe enda otsustada. Kõik muuseumitöötajad Narva ei jõua ja nii ongi juba traditsiooniks kujunenud, et ajakirja sügisnumbris püüame publitseerida festivali olulisemaid esinemisi. Käesolevas numbris on nendeks meie külalise, Luxembourgi Linna Ajaloo Muuseumi direktori Marie-Paule Jungbluti ettekandel põhinev artikkel kogumis-, uurimistöo- ja ekspositsiooni- poliitikast linnaajaloo muuseumides ning Aivar Põldvee ülevaade festivali teisel päeval toimunud ümarlaua-arutelust, kus jutt käis teadusest muuseumis ja kõrvale jäi muuseumiteadus ehk museoloogia. Narvas palus Aivar Põldvee käega märku anda inimestel, kelle ametinimetuses ühel või teisel moel on kajastatud sõna „teadus“. Käsi tõusis tublisti, vast ehk isegi ühe kolmandiku jagu. Ja järgmisele küsimusele, kes ennast kohalolijaist peab teadlaseks, järgnes vaikus.

Teadusega seostuvad aga ühel või teisel moel enamik artiklitest selles ajakirjas.

„Mälujumalanna Mnemosyne oli taevajumal Uranose ja maajumal Gaia tütar. Mnemosyne veetis Zeusiga üheksa armuööd ning sünnitas üheksa tütart – ühe tütre iga tähe kohta oma nimes. Mnemosyne tütreid kutsuti muusadeks ning muusade templit muuseumiks.“ Nii poeetiliselt alustavad oma artiklit tõsiteadlased Tartu Ülikooli loodusmuuseumist, kohast, kus vaieldamatult teadust tehakse ja mille kogud on meie loodusteaduse uhkus ja rahvuslik vara.

Selle numbri intervjuu on tehtud Eesti vanima muuseumitöötajaga. Tänavu 90. sünnipäeva tähistanud Tullio Ilomets on legendaarne teadlane, kelle pikas elus on muuseumihuvi jätkuvalt oluline olnud.

Järgmise numbri teema on muuseumimaastikud. Sellele ei ole olemas ühist ja ühetti mõistetavat definitsiooni. Maastik on üheaegselt ökoloogiline, kultuuriline, majanduslik ja sotsiaal-ruumiline nähtus. Loodusgeograafias on maastik geosüsteem, mis on kujunenud looduse koostisosade vastastikustes seostes, inimgeograafias on maastikuks inimeste meeltega tajutav ümbrus. Püüame meiegi käsitleda maastikke mitmes erinevas võtmes, nii muuseumi maastikul kui meie muuseumimaastikku kultuuri- maastiku kontekstis.

PÄEVATEEMA

UURIMISTÖÖ AJALOOMUUSEUMIDES
Luxembourgi Linna Ajaloo Muuseumi põhjal
— MARIE-PAULE JUNGBLUT —

LK 5

MUUSA PUUDUTUS
Loodusteaduslikud kogud ja informaatika teaduse teenistuses
— IVAR PUURA, URMAS KÕLJALG —

LK 10

LUUBI ALL

EESTI MUUSEUMIDE KODULEHEKÜLJED 2011
— PERTTI PYHTILÄ —

LK 15

TEADUS MUUSEUMIS JA MUUSEUM TEADUSES
— AIVAR PÖLDVEE —

LK 18

NÄITUS – SEE ON SÕNUM AVALIKKUSELE
— ERKKI BAHOVSKI —

LK 20

MÕÕDUPUU

TEADUR, TEADUR-KOGUHOIDJA, KURAATOR... PROJEKTIJUHT?
AGA TEADUS OLGU TEHTUD!
— KÜLLI LUPKIN, LAURA KIPPER —

LK 23

NÄITUSED

EDUARD TUBINA MUUSEUM ALATSKIVI LOSSIS
— RISTO LEHISTE —

LK 26

SILMAPILKLINE ÜLESSEWÕTE: EESTI FOTO 1850–1912
— MERILIS ROOSALU —

LK 28

NELI MONOLOOGI PORIVESKI KÕRTSI ASJUS

LK 32

MEES KULDSE NÖÖBIGA
— TIINA SAKSAKULM —

LK 38

IKKAGI INIMENE

MIS ON KÄES, SEE ON KÄES
Intervjuu Tullio Ilometsaga Tartu Ülikooli ajaloo muuseumist
— MARIANN RAISMA —

LK 41

AJA LUGU

EESTI MUUSEUMI IDEE
— PIRET ÕUNAPUU —

LK 45

LEIUNURK

ÜHE FOTO LUGU
— TEELE SAAR, ROMAN MATKIEWICZ —

LK 50

PAAR SÕNA VANADEST POSTKAARTIDEST JA GEORG LURICHIST
— EEVI KÄRDLA —

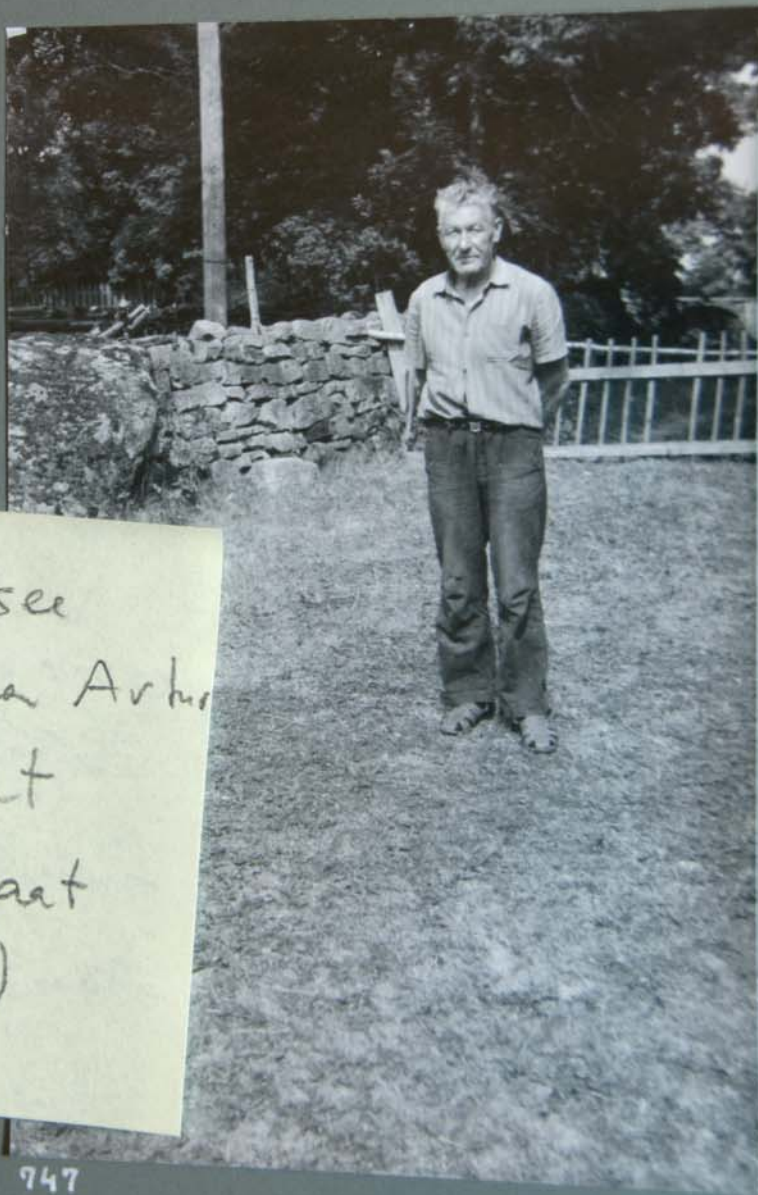
LK 52

IN MEMORIAM

SIRJE ANNIST

LK 53

743

747 - see
peaks olema Arthur
Vasiksaat
(nime Vasikraat
Muhus ei ole)

747

UURIMISTÖÖ AJALOOMUUSEUMIDES

LUXEMBOURGI LINNA AJALOO MUUSEUMI PÕHJAL

— MARIE-PAULE JUNGBLUT —

LUXEMBOURGI LINNA AJALOO MUUSEUMI ASEDIREKTOR

— 5 —

Nagu me kõik hästi teame, defineerib ICOM muuseumi kui „ühiskonna ja selle arengu teenistuses olevat ning üldsusele avatud mittetulunduslikku püsiinstitutsiooni, mis teaduslikel, hariduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel omandab, säilitab, uurib, vahendab ning eksponeerib inimeste ja inimkeskkonnaga seotud materiaalseid ja mitterateriaalseid mälestisi“.

Selles määratluses on loetletud muuseumi põhieesmärgid: omandada, säilitada, uurida, vahendada ja eksponeerida nii inimkonna vaimset kui ka materiaalselt pärandit. Lisaks sellele mainib see definitsioon veel üht tähtsat detaili: muuseum on institutsioon, mis on ühiskonna ja selle arengu teenistuses.

See tähendab, et kuraatorid peavad kaaluma ja ilmselt ka defineerima ümber oma muuseumide ees seisvad ülesanded, arvestades sotsiaalsete ja kultuuriliste muutustega, millega nad

päevast päeva kokku puutuvad.

Antoni Nicolau, Barcelona Linnamuuseumi endine direktor, väljendab seda deontoloogilist nõuet ICOMi 2000. aastal välja antud juhendis (*Cahiers d'étude* 9) järgmiselt: „Vajadus defineerida ümber meie institutsioonide funktsiooni on erilise tähtsusega ajaloo- ja arheoloogiamuuseumide jaoks, sest need on otseselt pühendunud inimeste ajaloolisele arengule; meie oleviku-mõistmine ja tuleviku nõudmistest arusaamine määratlevad ka selle, kuidas me käsitleme minevikku.“

Selleks, et külastajale nende minevikku paremini tutvustada, peab kaasaegne ajaloomuuseum mõistma ja austama nende huve, maitseid ja eelistusi. Teiste sõnadega, muuseum peab kõigepealt arvestama tänapäeva sotsiaalsete struktuuridega, sest just neist lähtudes saab ta alustada ajaloolist diskussiooni oma külastaja-

**Marie-Paule
Jungblut**

tega. Kuraator peab endalt küsima, mis huvitab tänapäeva külastajat. Kuidas saaksime me suhelda minevikuga?

Nende küsimuste vastustel on kaugeleulatuvad tagajärjed kogumis-, uurimistö- ja ekspositsioonipoliitikale linnaajaloo muuseumides.

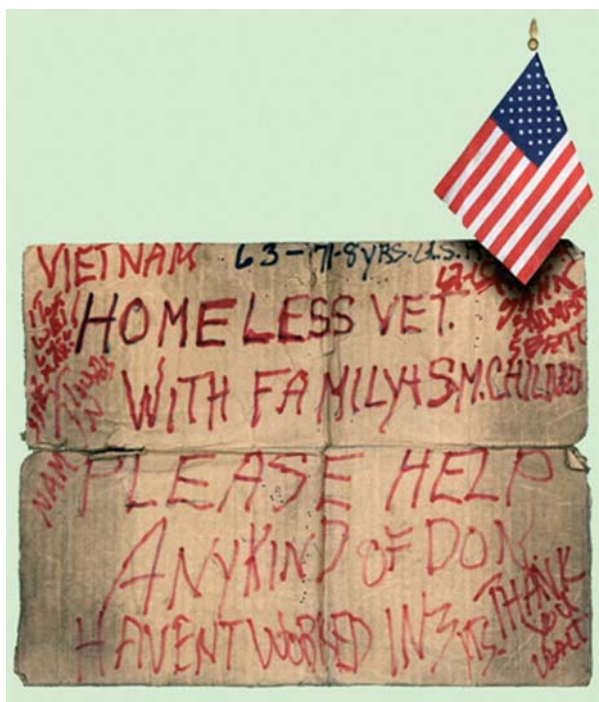
MUUSEUMI KOGUMISPOLIITIKA

Järjest enam ajaloomuuseume ja eriti linna- muuseume koguvad tänapäeval vastavalt spetsiifilistele teemadele ja leiavad materjali, mida varem oleks peetud väärtusetuks või banaalseks. Muuseum, mis kajastab muutusi linnas, ei saa piirduda ainuüksi väärtuslike esemetega, mis on seotud pelgalt kõrgemate klasside elustiiliga. Lisaks sellele on vaja dokumenteerida ka rahvastiku arvukamaid klasse ja nende vaesumist, mida võib näha kõikjal Euroopas nii hetkel kui ka juba aegade algusest alates.

Lubage mul tutvustada kolme näidet oma muuseumitööst.

Kerjusrobot
FOTOD: Christof
Weber

Kerjamissildid

Aastal 2001, valmistades ette näitust „Luksemburg, luksemburglased: üksmeel ja talitsetud kired“, käisime me politsei saatel majades, kus elasid narkosõltlased, ja meie konservaatori suureks ehmatuseks võtsime labida ja kühveldasime kokku kõik nõelad, karastusjoogipurgid ja teised tüüpilised esemed ühe ruutmeetri suuruselt põrandapinnalt, et need näitusele välja panna ja ka meie kogusse lisada.

2001. aastal andsime hollandi kunstnikule Kaspar Königile tellimuse konstrueerida „kerjusrobot“.

See on primitiivne robot, mis on ehitatud utiliseeritud arvutitest ja mis kerjab automaatselt. Robot töötati välja Sloveenias, kus kerjused aeti ostukeskustest välja, sest nad häirisid külastajaid. Huvitav oli aga see, et erinevalt inimestest kerjusroboteid aktsepteeriti. Samasuguseid kerjusroboteid kasutati ka Jaapanis, kus nad said parema kohtlemise osaliseks kui lihast ja luust kerjused.

Kerjusrobotid jäävad kesklinna aastateks 2011–2012, et paluda luksemburglastelt annetusi.

Oleme alustanud ka rahvusvaheliste kerjamissiltide kogumist, et dokumenteerida vaesuse globaalset aspekti.

LINNAMUUSEUM UURIMISTÖÖ KOHANA

Eelnevad mõtted ärgitavad meid ümber defineerima ka muuseumi uurimistöo missiooni.

Tänapäeval ei piisa enam sellest, kui me selgitame eseme kunstiajaloolist konteksti. Kes oli 16. sajandist pärineva maali autor? Millal see maaliti ja kelle jaoks? Tänapäeva kuraatorid peavad esitama süvitsiminevamaid küsimusi. Nad peavad mõistma, kuidas võib 21. sajandi külastaja suhestuda 16. sajandist pärit esemega.

Teiste sõnadega, muuseumid peavad tegelema ka oma linna vaimse kultuuripärandiga. Varasematel aegadel piisas ehk sellest, et kuraator oli portselaniekspert, kuid tänapäeva kuraatoril on vaja sügavamaid analüütilisi võimeid. Nad peavad kirjeldama eset linna täielikus ajaloolises kontekstis.

Loomulikult tähendab ülalmainitu ka seda, et kuraatorid on teadlikud oma valikute subjektiivsusest, tunnistavad seda ning jagavad seda ka külastajatega. Vaimne kultuuripärand on tunduvalt laiaulatuslikum kui materiaalne. Oma uurimistöös on kuraatorid päevast päeva silmitsi valikutega, milliseid lugusid pidada asjakohasteks ja milliseid eksponeerida. Seetõttu hakkavad nad üha enam sarnanema autoritega. Külastajad peavad arvestama sellega, milliseid lugusid kuraatorid neile räägivad ja, veelgi enam, milliseid nad teatud olukordades varjavad.

Võtame näiteks ühe hinnalise glasseekinda – ühe paljudest, mida 19. sajandil ja 20. sajandi algul Luksemburgist üle kogu maailma eks-

porditi. Üks keskseid küsimusi meie jaoks on järgmine: mida hõlmab endas selle tootmise dokumenteerimine?

Positivisti jaoks on küllaldane, kui on olemas kinnas, selle konstrueerimise mudel ja vabrikutöölise foto, mille vabrikant on heaks kiitnud ja millega kaasneb lühike selgitav tekst tootmisprotsessi kohta, nagu näiteks see:

„Alates 1840. aastatest käivitas suurhertsogi riigi ühinemine tolliliiduga ja tagasihoidlikud kulutused kodus töötavale tööjõule Luksemburgis industrialiseerimisprotsessi. Juba olemasolevad tööstused, nagu näiteks tekstiili- ja kindatootmine, laienesid ja osa nende toodangust läks rahvusvahelisele turule.

Heaks näiteks selle kohta on Reinhardi kindavabrik, mis asutati Grundis Rue Plaetis'1 1882. aastal. Oma kuni 1000 töölise ja õmblejannaga oli see mõnda aega linna suurimaid tööstusettevõtteid. See oli integreeritud vabrik, millel oli oma nahaparkimiskoda ning värvimis- ja õmblustöököda.“

Teised kuraatorid, mõistes, et enam pole võimalik rääkida lihtsalt sujuvat ja sirgjoonelist lugu ühest kogukonnast, saavad aru, et informatsioon kinnastest hõlmab endas ka nende inimeste elutingimusi, kes laiemas mõttes kinnaste tootmisega seotud olid. Seega oleme me dokumenteerinud Luksemburgi kinda koos tsitaadiga sotsiaalkriitilisest romaanist, mis kirjeldab nn ekskremendikorjajat – nagu nimetus vihjab, on tegemist inimesega, kes korjas koerte väljaheidet, mida seejärel kuumutati kõrgel temperatuuril, ning saadud „leemes“ pargiti nahka, kuni see saavutas sametise pehmuse.

„Jim Steller oli joodik, kuid see ei mõjunud üldse halvasti tema reputatsioonile; ümbrus, milles ta ringi liikus, oli selleks liiga harjunud pahedega, et sellele tähelepanu pöörata. [...] Jim kuulus kolmest klassist kõige madalamasse; sagedaste vaevaliste kummarduste saatel tegeles ta koerte väljaheidetega; kaks kotti oli vaja täis saada [...] kui päeva võis natukegi kordaläinuks pidada.“¹

Lisaks sellele panime me oma kinda juurde ka tsitaadi uurimusest Luksemburgi vaesemate tööliste elutingimuste kohta, mille viis läbi kodanlike naiste ühing aastal 1907.

„Pööningul magab kolm poissi ühes voodis; üks neist põeb langetõbe. Poole ruutmeetri suu- rüne aken, krohv langeb seintelt maha; lapsed korjavad parkimistöökoja jaoks koerte väljaheidet. Nendega täidetud ämber seisab toas, hais on kohutav.“

Niiviisi muutub see ilus ja väärtuslik kinnas endast väljaspool asuva informatsiooni kandjaks. Seega oleme me väljaspool klassikalist muuseumi- mieksponaati avastanud uut materjali.

Nii võime me märgata, et ajaloomuuseumide kogumissfääri laiendamine ja uute materiaalsete

Kaunis kinnas on dokumenteerimisel ühendatud kirjeldustega vabrikutöölise viletsatest elutingimustest

ja vaimsete allikate (tekstid, film, heli) lisandumine võimaldab kuraatoril dokumenteerida vastuolulisi teemasid ja kogukonna ajaloo fragmente ning koguda esemeid, mida keegi poleks sada aastat tagasi isegi ühe pilgu vääri- seks pidanud. Minu arvates võivad muuseumid isegi minna sellistesse äärmustesse, et tellivad esemeid uurimaks problemaatilisi teemasid nagu näiteks meie kerjusrobotid.

Seega on kogumine ja dokumenteerimine ajaloomuuseumi kultuuripärandiga tegelemise tähtsad aspektid. Selleks on vaja muuseumi kuraatorit, kes oleks huvitatud asjade ajaloost, kes koguks ja dokumenteeriks ning muudaks need nii kogukonna ajaloolise mälu materiaalseteks kandjateks. Meie prantsuse kolleegidel on selle jaoks ilus ja üsna sobilik sõna – nad räägivad asjade „patrimonisatsioonist“. Määratledes seda, mis kuulub kultuuripärandi alla, võtab kuraator endale suure vastutuse. Eelnevad näited selgitavad, et kuraator on see, kes otsustab, kas institutsioon on eelkõige huvitatud kõrgkoodanluse mööblist, lauahõbedast ja väärtuslikest õlimaalistest, nagu seda on näiteks Carnavalet' Muuseum Pariisis, või siis, järgides 1970. aastate „ajaloolise õpikoja“ ja „suulise ajaloo“ suundi, pöörab ta ära kodanliku muuseumi traditsioonist, nagu seda on teinud paljud teisedki, ja kogub pigem massi kui klassi, säilitades iga eseme, millel on ebatavaline lugu.

¹ Funck, Joseph 1933. *Kleines Schicksal*.

MUUSEUM KUI NÄITUSERUUM

Kuraatorite kui autorite roll kerkib esiplaanile eelkõige nende näitustega seotud töös. Jälle kord peavad nad tegema otsuseid. Üsnagi sarnaselt dramaturgiga teatris peavad kuraatorid valima väga erinevate teemade hulgast just need, mida nad peavad asjakohaseks ja mis nende arvates võiksid huvitada külastajaid, äratada nende uudishimu ja ärgitada neid muuseumi külastama. Valitud teemade seas peavad kuraatorid valima just need aspektid, mis külastajatele kõige enam muljet avaldaksid ja millega nad saaksid samastuda. Kuraatorid peavad tutvustava teemas hästi orienteeruma, muutmaks selle mõistetavaks ka külastajale.

Kui kuraator paneb kogutud materjali näitusele välja, muutub ta dramaturgiks, kes loob mosaiiki olemasolevate esemekategooriate vastastikusest mõjust, mis puudutab külastajate tundeid nagu film. Kuid film ei jookse lihtsalt passiivsele vaatajale, külastajad liiguvad ringi erinevate stseenide vahel, st ekspositsiooniruumis.

Kui me selle väitega nõustume, toob see kaasa palju erinevaid tagajärgi meie tööle kuraatorina. Lubage mul lühidalt neil peatuda.

See väide eeldab, et vastupidi sellele, mida arvavad mõned ajaloolased akadeemilistes nõukogudes, ei ole näitused ajalooraamatud.

Näitusel „Luksemburg, luksemburglased. Üksmeel ja talitsetud kired“ eksponeeriti provotseerivaid fotoskulptuure alasti luksemburglastest

Selgitavad tekstid on vajalikud, kuid kui nad võtavad enda alla rohkem näitusepinda kui eksponaadid, hakkab külastajal igav. Eksponaadid ei ole nagu illustratsioonid raamatus.

See väide tähendab ka seda, et kui me mõtiskleme, kuidas tegeleda meile usaldatud kultuuripärandiga ja näituste mõjuga avalikkusele, võime me ammutada inspiratsiooni kirjutistest teatri- ja filmi esteetika kohta. See puudutab väljapanekuga seotud väikesi kavalusi, mida saab kasutada esemete nähtavaks muutmisel, ja ka neid lootusi, millega külastajad muuseumi tulevad, ja samuti mõjutusi, mida külastajad näituselt saavad.

2001. aastal, tehes näitust „Luksemburg, luksemburglased. Üksmeel ja talitsetud kired“, panime me muuseumi klaasfassaadi taha seisma elusuuruses fotoskulptuurid alasti luksemburglastest, kelle näod olid välja lõigatud. See on vana laadatrikk: sa ühendad oma näo teise inimese kehaga ja näed ennast peeglist kellegi teisena, käesoleval juhul alasti luksemburglasena. Nii mõnedki külastajad olid alid end provotseerida laskma isegi enne näitusesaali sisenemist.

„Me ei taha teid provotseerida, see on lihtsalt mäng,“ ütlesime me neile.

„Aga te ju provotseerite meid,“ vastasid nemad.

„Oh ei, vabandage, aga te ise tunnete end provotseerituna.“

„Ma olenki provotseeritud, see on linnamuuseum.“

Juhul kui kuraatorid hakkavad näitustel tegelema vastuoluliste teemadega, peavad nad lootma, et külastajatele on need uued näitusevormid vastuvõetavad.

Kuraatori ees seisab väljakutse teha nii materiaalne kui ka vaimne kultuuripärand külastajale kogetavaks. Koos kunstnikuga paneb kuraator kokku stsenaariumi, mis loob võimaluse (tsiteerin teatri- ja filmilavastajat Erwin Piscatori (1930)) „ammutada ajaloolistest materjalidest kõik, mis võimalik, teha nad pöördumatuks, muuta nad sügavamaks“. Igas näituseruumis saab kuraator edastada mingi teate erinevate esemekategooriate kombinatsioonide kaudu „ja viisil, mis on lõõv, õhuline, selgitav ja veenev“.

Aastal 2000 oli Luxembourgis Linna Ajaloo Muuseumis väljas näitus „Incubi Succubi. Nõiad ja nende timukad kuni tänapäevani“, milles ajaloolist nõidade tagakiusamist kasutati panemaks külastajat mõtlema selle üle, kuidas ühiskond käitub heidikutega. Me teadvustame endale, et muuseum ei oleks iialgi võimeline kirjeldama ajaloolist reaalsust ja pöörama külastajate tähelepanu sellisele asjale võõrandunud esitusstiiliga. Näiteks ühes ruumiosas näitasime me vanu pilte kunstnike poolt kujutatud nõidadest. Seda ei tehtud mitte loomaks külastajatele illusiooni, et tolleaegsed kunstnikud tõesti „nõidu“ sellistena

nägid, või et nad tõepoolest oleksid võinud sellised välja näha, pigem oli eesmärgiks pöörata külastajate tähelepanu mehelikele fantaasiattele naistest. Me tahtsime anda publikule inspiratsiooni mõtlemaks lummast ja hirmust Teisega kohtumisel. Seejuures interpreteerisime me külastajatele ka kunstniku kavatsusi ja mõnes mõttes isegi käitusime vägivaldselt, paigutades kunstiteoste juurde omapoolsed asjakohased psühholoogilised selgitused. Me läksime isegi kaugemale: väljapaneku stiil tõi esile vaimse kultuuripärandi ühe tähtsa aspekti ja meie lääneliku ühiskonna ajaloolise konstandi – marginaalsete gruppide eiramise.

Aastal 2002 tegime me näitust pealkirjaga „Kümme küsimust Teise maailmasõja aegse Luksemburgi ajaloo kohta“. Interdistsiplinaarses komitees, mille koosseisu kuulus lisaks ajaloolastele ka psühhoanalüütik, formuleerisime me terve hulga küsimusi avalikkusele, interpreteerides Teise maailmasõja teemat kaasaja perspektiivist, 60 aastat pärast sõja lõppu. Üks küsimustest puudutas natsionaalsotsialismi suhtumist inimkehasse. Selles ekspositsiooni osas panime me muuhulgas välja ka natsipropaganda posterit kõrvalt sõjainvaliidi fotoga. Kumbki neist eksponaatidest oleks eraldi kandnud hoopis teist sõnumit kui koos olles. Propagandaposter kujutas heroilise, tervisest pakatava sõjamehe keha, samas kui meditsiinidokumentatsioonist pärit foto hävitas kogu propaganda mõju sõja teise külje halastamatu esiletoomisega. Saksamaa armeemuuseumil oleks, vaatamata minevikuga arvestamisele, kindlasti olnud probleeme meie vasakliberaalse patsifistliku interpretatsiooniga. Küsimus on selles, millisel määral need kaks erinevat võimalikku lähenemist manipuleerivad oma eesmärgi saavutamiseks külastajaga.

Juba 1926. aastal kasutas Erwin Piscator stseene Sergei Eisensteini 1925. aasta filmist „Soomuslaev Potjomkin“ Alfons Paquet’ näidendis „Sturmflut“ nn neljanda dimensioonina. Samamoodi võib ka kuraator kasutada filmilõike dramaatilise vahendina, toomaks päevavalgele erinevaid vaimseid ilminguid.

Ilmselt pole midagi võimsamat näitamaks inimese tahet sõjas hävitada, kui seda on Coppola „Tänapäeva apokalüpsis“, kus Ameerika helikopter lendab üle Vietnami külade ja põletab need maatas Wagneri „Valküüride lennu“ helide saatel. Me näitasime seda osa filmist näitusel, mis kajastas nõidade tagakiusamist 16.–17. sajandil. Jätan teie otsustada, kas see on ajalooliselt omavoliline võrdlus või suunas see külastajaid huvitavaid paralleele tõmbama.

Igatahes õnnestus meil esile tuua – kasutamata kirjetes selgitavaid sõnu – kultuuripärandi problemaatilisi aspekte, mida ükski materiaalne ese endas ilma kommentaarideta ei kannaks. Silt Tsüklon B kontainerilt pole midagi enam kui paberitükk, millele on midagi kirjutatud, kui

Näitusel „Kümme küsimust Teise maailmasõja aegse Luksemburgi ajaloo kohta“ varjutavad fotod sõjainvaliididest propaganda mõju

sellel puudub selgitus, et see oli mürk, mida natsionaalsotsialistid kasutasid tuhandete inimeste tapmiseks.

Lõpetuseks võib öelda, et muuseumi kuraatoril on tähtis roll ühiskonna kultuuripärandi väärtuse hindamisel. Just tema on see, kes otsustab, mis on oluline ja mis mitte. Kogude laiendamine ja uute esemekategooriate lisamine annab kuraatorile võimaluse hakata tegelema uute poleemikat tekitavate teemadega. Väljapanekus esitleb kuraator külastajatele seega oma isiklikku subjektiivset interpretatsiooni – nagu ka filmi režissöör. Mõnikord on külastaja kuraatoriga samal arvamusel ja mõnikord mitte. Igatahes muudab kuraator sellise lähenemisviisiga muuseumi rolli. See ei ole enam lihtsalt minevikust pärit materiaalsete mälestiste hoiuruum, vaid ideaaljuhul pigem demokraatlik mõttevahetus ühiskonna kultuuripärandi üle ja halvimal juhul ohtlik propagandainstrument neile, kelle teenistuses kuraator on.

Tulles tagasi Erwin Piscatori juurde: kuraator saab kasutada näitust nii tõe kui vale levitamiseks. Näitus on vahend, mille kasutamine on väärtuslik või väärtusetu ainult sõltuvalt sellest, kelle käes see on ja millist ideoloogilist informatsiooni sellega edastatakse.

MUUSA PUUDUTUS

LOODUSTEADUSLIKUD KOGUD JA INFORMAATIKA TEADUSE TEENISTUSES

— IVAR PUURA —

— URMAS KÖLJALG —

TARTU ÜLIKOOLI LOODUSMUUSEUM

Ivar Puura

Mälujumalanna Mnemosyne oli taevajumal Uranose ja maajumal Gaia tütar. Mnemosyne veetis Zeusiga üheksa armuööd ning sünnitas üheksa tütart – ühe tütre iga tähe kohta oma nimes. Mnemosyne tütreid kutsuti muusadeks ning muusade templit muuseumiks. Muuseum oli koht kaunite kunstide jaoks, kus muusade loovus vabanes ja uusi seoseid luues ühte sulas. Nõnda kirjeldasid mälu ja muuseumi seoseid Kreeka müüdid.

Teaduse ja kogude suhet aitab mõista ettekujutus tänapäeva teadusest. Kosmoloog Stephen Hawking on oma uues raamatus *The Grand Design* tänapäeva teaduse lähenemist maailmale käsitlenud kui mudelipõhist realismi. Hawking küsib: „Mis on reaalsus?“ ning toob näiteks Milano lähedal asuva Monza linna volikogu otsuse 2004. aastast, millega keelati kuldkalade hoidmine kerakujulistes klaasanumates. Ehkki argumentid kala võimalikust hapnikupuudusest ning toksiinide kuhjumisest väikeses anumast tunduvad asjakohased, põhjendas üks linnavalitsuse ametnik otsust ka väitega, et kuldkala jaoks on piinarikas moonutatud pilt maailmast väljaspool, mille tekitab klaasnuma kumer sein. Hawking küsib, mille poolest on meie tajutav pilt maailmast kuldkala tajutavast „tõesem“ või „õigem“, ning leiab, et ega olegi: ehkki kuldkalale paistavad kõik need jooned, mida meie tajume sirglõikudena, kõverate kaartena, saaks

kuldkala positsioonis olev inimene luua sama adekvaatse mudeli, kui seda saaks teha mõni teine inimene nelinurkses toas. Ka selle mudeli järgi on võimalik koostada geomeetrilisi seoseid ja võrrandeid, mille põhjal saab objektide liikumist prognoosida.

Hawkingi vaate kohaselt ei ole ka Ptolemaiose geotsentrilise Päikesesüsteemi mudeli võrdlemisel Galilei heliotsentrilise mudeliga võimalik öelda, kumb on õigem, kuid Galilei mudelit võib pidada lihtsamaks ja elegantsemaks.

Seega, vastupidi üsna levinud tava-arusamale ei ole tänapäeva teaduse roll kuulutada või kaitsta ainuvalitsevat „teaduslikku tõde“, vaid pidevalt täiendada mudelite varasalve, et pakkuda rikkalikke võimalusi tajutava maailma kohta käivate hüpoteeside püstitamiseks ja kontrolliks. (Käesoleva artikli autorid on teadlikud nii psühholoogias, semiootikas kui filosoofias tunnustatud lähenemisviisidest subjekti-objekti või mina-maailma suhte käsitlemisel, kuid selles loos neid teemasid ei puuduta.)

Kujutlegem, et üht muuseumi külastab kaks matemaatikut, kes on kokku leppinud, et üks kasutab objektide loendamisel kümnend- ja teine kahendsüsteemi ning nad asuvad loendama ühes vitriinis asuvaid kive, mida on kokku kolm. Esimene matemaatik märgib kive loendades üles nende arvu kümnendsüsteemis:

Urmes Kõljalg

„1, 2, 3“ ning teine kahendsüsteemis: „1, 10, 11“. Mõlemad vaatlevad samu objekte, kuid kodeerivad neid erinevalt. Et matemaatikute märkmete tähendust korrektselt dekodeerida, peame teadma kummalgi juhul kasutatud koodi. Kui me koodi ei tea, või kui meile selgub koodiga seoses midagi uut, peame iga kord kivide juurde tagasi pöörduma ning kõik üle kontrollima. Ilma kogude säilitamiseta ei oleks see võimalik.

Ehkki eelõeldu peaks kehtima ka enamiku kultuurinähtuste ning nendega seotud esemete, tekstide ja sümbolite kohta, on loodusobjektidel üks oluline eripära: neist paljudes on talletunud mitmeid unikaalseid signatuure, mis kannavad endas märke nende ürgsest ajaloost ning individuaalsest arengu- või kujunemisloost. Näiteks on kõigis eluvormides olemas pärilikkuseaine – desoksüribonukleiinhappe ehk DNA-ga seotud universaalne geneetiline kood, mis teadmiste kasvades aitab üha paremini dekodeerida organismide sugulussuhteid.

Seetõttu on loodusteaduslikud kogud inimeste jaoks hindamatu varamu. Kui kõrvale jätta geenitehnoloogilised manipulatsioonid, ei ole inimene looduse poolt talletatud molekulaarsete järjestuste kodeerimisel ise osalenud. Kogu infot me veel terves ulatuses dekodeerida ei oskagi. Peame ootama tulevikutehnoloogiaid, infosüsteemide ja andmebaaside arengut ning nende küllastumist teatud tüüpi infoga, metoodiliste oskuste arengut info ammutamiseks, analüüsiks, eelkõige aga teoreetiliste teadmiste arengut, mis võimaldaks küsida seni küsimata suuri ja olulisi teaduslikke küsimusi.

KOGUD, AJARÄNNE JA MAAILMAPILT

Populariseerides hüpoteesi *kronesteestias* – inimesele omasest võimest oma mälu abil ajas rännata, on Jüri Allik ja Endel Tulving kirjutanud: „... võime ajas rännata on määrav – ja võimalik, et ainus otsustav tegur, mis seisab selle hiiglasliku kultuurilise plahvatuse taga, mille inimkond on läbi teinud paarikümne tuhande aasta jooksul.“¹ Hüpoteesi autor Endel Tulving on tõdenud: „Kui me säilitaksime kõik meie imelised võimed peale ajataju, jääksime me ikkagi unikaalselt erinevateks kõigist teistest loomadest, kuid vaevalt oleksime me inimesed selles tähenduses, kuidas me seda mõistame.“ Tulving kirjutab, et see inimese eriline ajataju – kronesteesia – on seotud kindlate aju piirkondade (prefrontaalse ajukoore ja frontaalsagarate) kujunemisega. Kronesteesia all mõistab Tulving „teadvuse vormi, mis lubab inimesel mõelda subjektiivsele ajale ja teeb võimalikuks rändamise läbi subjektiivse aja“. Veelgi enam, ta järeldab, et „tsivilisatsiooni ja kultuuri arenguks ning püsimiseks on inimesel hädavajalik olla teadlik iseenda ja oma

järehtulijate jätkuvast eksisteerimisest ajas, mis sisaldab endas mitte ainult minevikku ja olevikku, vaid ka tulevikku“.²

Ettekujutus ajalistest suhetest saadab meid kõikjal. Meie maailmapildi alustalad – arusaamad nähtuste tekkest ja arenguloost, põhjuslikkusest ja eksperimendi korratavusest sisaldavad endas ajalisi suhteid. Samuti toetuvad meie enese ja teiste ajas kulgevatele isiklikele (elu)lugudele kirjutatud ja kirjutamata ühiselu reeglid, moraal, eetika, (käitumis)normid ja seadused ning vastutus oma mineviku eest.

Ka kogudes talletatud loodusobjektide märgiline maailm hõlmab miljoneid lugusid miljardite seoste ja variatsioonidega. Iga elusolend, olles osa suurest tervikust, kannab endas mälestusi miljardeist evolutsioonistaatist ning kehastab iseenda pikka ja paljus veel avastamata saamis-lugu. Ka iga ürgne kivistis, kivim või meteoriit on omalaadne „ajakapsel“, mida uurides saame infot nii tema tekkeloo kui tekke aja kohta.³ Kogud koos teadlastega, kes püüavad nendes talletatud unikaalsete objektide tähendust dekodeerida, ei ole rohkem ega vähem kui meie tsivilisatsiooni mälu. Seega on vastutus kogude ja nende tõlgendamise eest vastutus meie ajaloolise mälu säilimise eest.

SÕNUMID KIVISTISTELT

Kunagi kogutud eksemplaride väärtus loodusteaduslikes kogudes võib ajapikku tõusta, kui neid uurida uute meetoditega. Nii juhtus ühe Tallinna Tehnikaülikooli Geoloogia Instituudi teaduri Elga Mark-Kuriku kogutud Devoni kala eksemplariga. Rootsi kolleegid Per E. Ahlberg ja Catherine A. Boisvert tulid mõttele uurida Lätist Cēsise lähedalt Lode savikarjäärast 1972. aastal välja kaevatud ürgse lihasuimse kala *Panderichthys*'e eksemplari kompuutertomograafia abil. Enam kui meetri pikkune kivistis sõidutati ettevaatlikult haiglasse, kus elevel personal asus nende jaoks seni vanimat, ligi 400 miljoni aasta vanust patsienti uurima. Tomograaf lubas uuritava liigil ja perekonnal esmakordselt kindlaks teha savikihis terviklikult säilinud uime siseskeleti täpse kuju. Ajakirjas *Nature* 2008. aastal ilmunud uurimuses⁴ näitasid ülalmainitud kolleegid, et kalal säilinud „sõrmed“ võimaldasid leida *Panderichthys*'e koha põlvnemisliinis, mis kulgeb ürgsetest kaladest neljajalgseteni. Samalt eksemplarilt võeti ka luuproov DNA uuringuks.

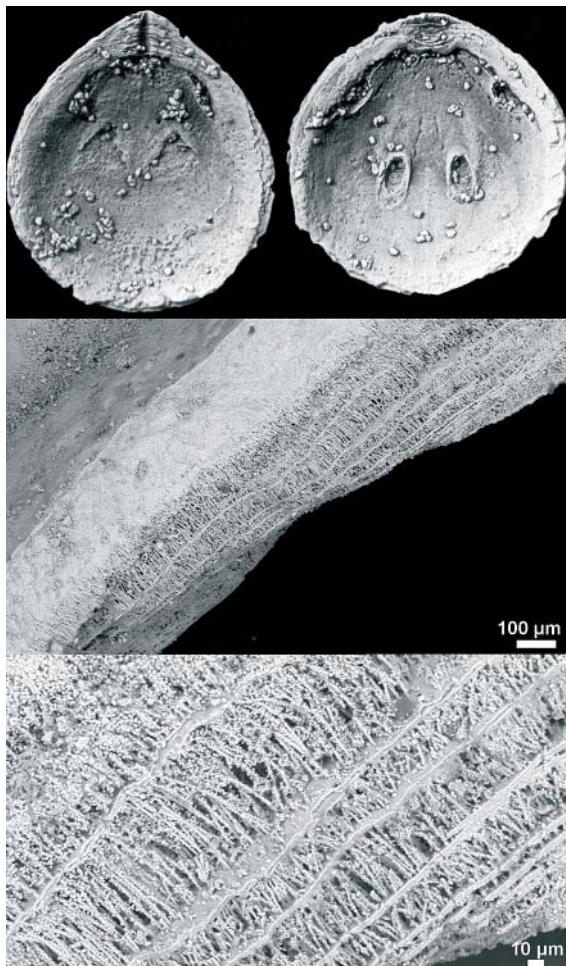
Huvitavaid tulemusi on andnud ka Tartu

2 Tulving, Endel 2002. *Mälu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

3 Puura, Ivar 2002. *Loodus meie mälus*. – *Eesti Loodus* 11; Puura, Ivar 2003. *Aeg ja geoloogia*. – *Akadeemia* 15 (5), 978–986; Puura, Ivar, Tõnu Meidla 2003. *Stratigraafia ja geokronoloogiline skaala on pidevas arengus*. – *Eesti Loodus* 2–3.

4 Boisvert, Catherine A., Elga Mark-Kurik, Per E. Ahlberg 2008. The pectoral fin of *Panderichthys* and the origin of digits. – *Nature* 456, 636–638.

1 Allik, Jüri, Endel Tulving 2003. *Ajas rändamine ja kronesteesia*. – *Akadeemia* 15 (5), 915–937.

Ingerimaa ja Eesti Kambriumi-Ordoviitsiumi piirikihtides esinev kaltsium-fosfaadist kojaga käsijalgne *Obolus apollinis* (Eichwald). Ülal kojapoolmed valgusmikroskoobi all: vasakul kõhtmine ja paremal selgmine poole. Keskul ja all elektronmikroskoobifotod kojapoolme ristlõike üldvaatest ning detailsemast vaatest, kus on näha mineraliseerunud kihid ning fosfatiseerunud pulgakestest koosnevad kihid
FOTOD: Ivar Puura

Ülikooli loodusmuuseumi geoloogiliste kogude eksemplaride uurimine skaneeriva elektronmikroskoobiga. Näiteks pälvis Venemaa ja Eesti Kambriumi ja Devoni ladestutest pärit käsijalgsete kodade mikrostruktuur hiljuti tähelepanu Austraalias toimunud erialakonverentsil. Kraadiõppurite Liisa Langi ja Ethel Uibopuu ning nende juhendaja Ivar Puura uurimus⁵ näitas, et kodade ristlõikes tugevalt mineraliseerunud kihtide vahel esinevad nõeljad struktuurid koosnevad painduvatest kiududest, mis vastavalt võrdlusele tänapäevaste liikide struktuuriga koosnevad tõenäoliselt fosfatiseerunud valkudest.

INFORMAATIKA JA KOGUD LOODUSLOO TÕLGENDAMISEL

Eurorahade toel on paljude Eesti muuseumide hooned ja ekspositsioonid läbi teinud või

tegemas noorenduskuuri.⁶ Muusade templid avanevad külastajatele uuendatud kujul, kuid kauaks uinunud muusad vajavad lisaks kaunile kodule ka vaimutoitu. Tänapäeval aitab muusadel oma templis kõnelda informaatika, ammutades mälukilde digitaalsetest arhiividest üle kogu maailma ning toetades uute seoste loomist ja analüüsi.⁷

Pidevalt uueneva tippteaduse ja muuseumikogude (taas)kohtumine on uus suur võimalus rakendada süstemaatikute teadmisi valdkondadevahelistes projektides.

Informaatika kasutamine bioloogilise ja geoloogilise mitmekesisuse uurimisel on avanud uusi perspektiive muuseumide, kogude ja andmebaaside kasutamiseks rahvusvahelises koostöös.

Millised on hiljuti avastatud mikroskoopiliste seeneliikide sugulussuhted ning globaalsed ja regionaalsed levikumustrid? Millised on kaitsealuste ja kaitset vajavate liikide levikumustrid ja ajalised muutused? Kas ilmastiku lühiajalisel soojenemisel võib märgata puude haigusi tekitavate seeneliikide Eestisse levimise trendi? Milliseid ning milliste tingimustega kohastunud seeneliikidest sümbionte vajavad ellujäämiseks kaitsealused orhideed?

Need on vaid mõned näited teoreetilisemat ja praktilisemat laadi küsimustest, mis võivad elurikkuse informaatika vallas olla tööhüpoteeside aluseks.

Väga oluliseks valdkonnaks elurikkuse informaatikas on DNA järjestuste uuringud. Ka see lähenemine järgib eelkirjeldatud Hawkingi mudelipõhist realismi, mis on tänapäeva teadusele omane: liikide DNA-põhise informatsiooni põhjal on võimalik püstitada erinevaid liigihüpoteesi, mida saab informaatika vahenditega kiiresti võrrelda, verifitseerida või ümber lükata. Esmapilgul võib see tunduda harjumatu, sest lihtsam on mõelda, et „hunt on hunt ja hundiks ka jääb“. Ligikaudse lähendusena tänapäeva teadmiste võimaldab meil tõepoolest teadlaste ja avalikkuse suhtlust korraldada ka Carl Linné vaimus teadmine looduse süsteemist. Esimeses lähenduses – koolis ja kodus ei olegi ehk vaja asju keerulisemaks ajada. Samuti on keerukamate lähenemiste korral mitmel puhul abi Linné süsteemist kui lähtekohast ja andmesüsteemide „selgroost“, mille abil seostatakse uuritavad eksemplarid teadaolevate nimedega. Siiski on teaduses, olukordades, kus vajatakse täpseid argumente, vajalik fikseeritud DNA tunnustel põhinevate liikide määramine. Seda võimaldavad meile üheskoos informaatika, molekulaarbioloogia ja kogudes talletatud

5 Lang, Liisa, Ethel Uibopuu, Ivar Puura 2011. Nanostructures in Palaeozoic lingulate brachiopods. – *Memoirs of the Association of Australasian Paleontologists* 41, 359–366; Puura, Ivar, Liisa Lang 2011. Fosforiit elektronmikroskoobi all. – *Eesti Loodus* 10.

6 Raisma, Mariann 2011. Eurorahaga muuseumirevolutsioon. – *Muuseum* 1 (29), 5–11.

7 Kõljalg, Urmas, Kessy Abarenkov 2011. Elurikkuse informaatika. – *Teadusmõte Eestis VI. Elu- ja maateadused*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 17–26.

DNA analüüs
Tartu Ülikooli
laboris, mille
tulemused kan-
takse liigi DNA
triipkoodide
andmebaasi
FOTO: Urmas
Kõljalg

eksemplarid. Praeguseks on ka sadu aastaid vanade eksemplaride DNA kasutatav. Seetõttu kasutatakse tänapäeval kogude eksemplare aktiivselt liikide DNA-põhiste määrajate koostamiseks. Üldistatult nimetatakse seda eluslooduse DNA triipkoodistamiseks (*DNA barcoding of life*). Seega võib öelda, et mitmesaja aasta vanused kogud on osutunud nn geenipankadeks ning mitmete sajandite jooksul kujunenud kogude väärtus hakkab selguma alles praegu. Kõik see on lisaargument vajadusele kogusid hoolikalt säilitada.

RAHVUSVAHELISE KOOSTÖÖ INITSIA- TIIVID

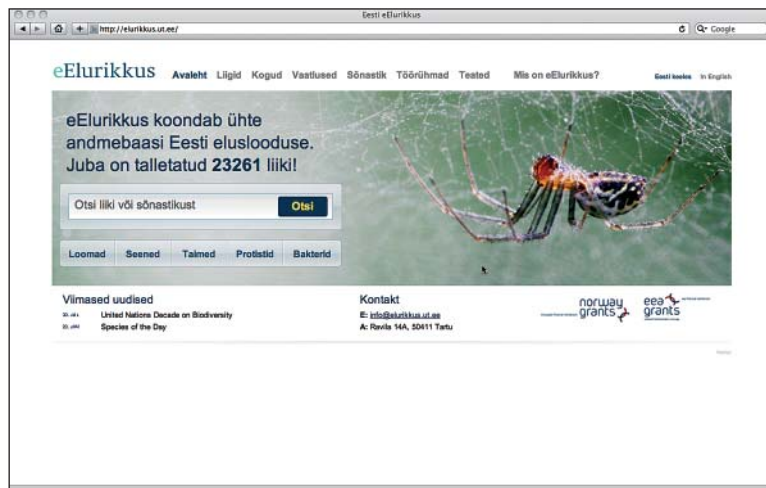
Norra ja Euroopa majanduspiirkonna finantsmehhanismi projekt „Eesti elurikkuse andmebaas ja infovõrgustik Natura 2000 initsiatiivi toetuseks“ lõi hea aluse edendamaks akadeemilisi ja riiklikke elurikkuse infosüsteeme, et käivitada Eestis üleriigiline andmebaaside võrgustik, mis võimaldaks teha siduspäringute kaudu üldsusele kättesaadavaks loodushoiu ja loodushariduse jaoks vajalik teave elurikkuse kohta. Andmeid taime-, looma- ja seeneliikide kohta sisestasid ning kontrollisid vastava ala süstemaatikud. Aastail 2008–2010 teoks tehtud projekti juhtpartner oli Tartu Ülikool (TÜ) ning partnerid Eesti Maaülikool (EMÜ), Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus (ITK) ja Eesti Looduseuurijate Selts (LUS). Üks põhiülesandeid oli koostada ühtne liiginimekiri ja kontrollida seda, sisestades andmebaasi allikaid tõendavad kirjed taksonite leidumise kohta Eestis. Projekt keskendus kolme andmebaasi lähen-
damisele, eelkõige liiginimestike ühtlustamise kaudu. Nendeks olid Eesti looduse infosüsteem (EELIS; ITK), loodusvaatluste andmebaas (LVA;

LUS) ning e-Elurikkus (TÜ loodusmuuseum koostöös EMÜ, LUSi ja ITKga).⁸

Projekti „BALTICDIVERSITY – loodusvaatluste piiriülese juurdepääsu poole“, mis vältab septembrist 2011 kuni 2013. aasta lõpuni, võib tinglikult pidada Eesti elurikkuse andmebaasi arendamise jätkuprojektiks. Projekti juhtpartner on Tartu Ülikooli loodusmuuseum ning Eesti partnerid EMÜ ja TTÜ Geoloogia Instituut. Välispartneritest on kaasatud Rootsi Riiklik Loodusmuuseum (*Naturhistoriska Riksmuseet*) ning Helsingi Ülikooli Loodusmuuseum (*Luontontiedellinen Keskusmuseo, Helsingin Yliopisto*). Projekti eesmärk on arendada Kesk-Läänemere piirkonnas koostööd loodusvaatlustel ja kogudel põhinevate digitaalarhiivide alal, hõlmates peale praegu elavate liikide ka fossiile, samuti Maa ajaloos valitsenud keskkonnatingimusi kajastavaid geoloogilisi kogusid ja geoloogilist informatsiooni. Projekti väljunditena luuakse võimalus teha ühisotsinguid projekti partnerriikide andmebaaside kaudu ning kaardirakendused, mis võimaldavad korraga kuvada mitme riigi andmeid.

Eesti teaduse infrastruktuuri teekaardi projekt „NATARC – loodusteaduslikud arhiivid ja andmevõrgustik“, mida toetavad Euroopa Liidu struktuurifondid ja mis viiakse ellu aastail 2011–2015, keskendub mõnede hoidlate sisustamisele ja riistvara hangetele, et parandada loodusteaduslike kogude seisundit ja arendada nende digitaalarhiive. Projekti juhtpartner on TÜ loodusmuuseum ning partnerid EMÜ, TTÜ Geoloogia Instituut, Eesti Loodusmuuseum ning keskkonnaamet. Suuri investeeringuid tehakse ülikoolide serveritesse, et tagada

8 Eesti andmebaaside kohta vt: Puura, Ivar 2011. Elurikkuse digitaalarhiivid nüüdisajal. – Eesti Loodus 8.

**Enam kui 23 000
liiki hõlmava
Eesti elurikkuse
portaali esileht**

arendusvõimalused ja turvaline andmehoid. Teekaardi projekti nõupidamistel on peale partnerite olnud kaasatud Keskkonnaministeeriumi ning selle haldusalast analüüsi- ja planeerimis-osakonna, loodusmuuseumi, keskkonnaameti, keskkonnateabe keskuse, maa-ameti ning bio-loogilise mitmekesisuse teabevõrgustiku esindajad. Projekti NATARC seisukohalt on oluline ka Eesti elurikkuse infosüsteemi toetavate teenuste kogumi PlutoF pilve⁹ ning TTÜ Geoloogia Instituudi infosüsteemi SARV arendamine.

Projektile NATARC aitasid teed sillutada varasemad initsiatiivid: akadeemik Dimitri Kaljo eestvõttel käivitatud riiklik programm „Humanitaar- ja loodusteaduslikud kogud“ (2004–2008)¹⁰ ning hilisem loodusteaduslike kogude hooldamise ja talletamise riiklik finantseerimine Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvest: enne seda olid kogud hävimise äärel.

Oluliseks versta-postiks oli Eesti suuremaid loodusteaduslike kogusid haldavate asutuste koostöökokkulepe Euroopa loodusteaduslike kogusid haldavaid ning taksonoomiaga tegelevaid asutusi ühendava võrgustikuga CETAF (*Consortium of European Taxonomic Facilities*). Eesti võeti selle organisatsiooni täisliikmeks 2010. aastal nelja asutuse konsortsiumina, mida esindab Eesti Teaduste Akadeemia. Konsortsiumi kuulub neli suuremat Eesti loodusteaduslike kogusid haldavat asutust: Eesti Maaülikool, Eesti Loodusmuuseum, Tallinna Tehnikaülikooli Geoloogia Instituut ning Tartu Ülikooli loodusmuuseum ja selle tööd juhib Teaduste Akadeemia fülogeneetika-süsteematika komisjon. Üks CETAFi initsiatiividest on ka SYNTHESYS, mis on toetanud kogude säilitamise ja andmebaaside alaseid kursuseid ning ka teadlaste visiite programmis osalevatesse muuseumidesse ja teadusasutusesse.

9 Abarenkov, Kessy 2011. *PlutoF – cloud database and computing services supporting biological research*. Dissertationes Biologicae Universitatis Tartuensis 206. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

10 Parmasto, Erast, Jüri Viikberg (toim) 2008. *Eesti humanitaar- ja loodusteaduslikud kogud. Seisund, kasutamine, andmebaasid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

tesse, sealsete kogude uurimist ning aparatuuri kasutamist väikeste grantidega, millest on osa saanud ka mitmed Eesti teadlased ja muuseumide kuraatorid.

Tartu Ülikooli loodusmuuseum osaleb ka ligikaudu 20 Euroopa loodusmuuseumi ühendavas koostööprojekti „OpenUp! Opening the Natural History Heritage for European“, mille eesmärgiks on koondada mõnede paremini uuritud elustikurühmade info üle-euroopalisse digitaalsesse andmesüsteemi. Projekti osaleb suur osa Euroopa juhtivaid loodusmuuseumi ja teisi elurikkuse informaatikaga tegelevaid asutusi nagu Briti loodusmuuseum, Kew’ botaanikaaed, Edinburgh’i botaanikaaed, Pariisi ja Viini loodusmuuseum, Berliini Humboldti ülikooli loodusmuuseum, Belgia kuninglik loodusteaduste instituut, Tšehhi loodusmuuseum, Kopenhaageni ülikool jt.

2011. aasta novembris osalesid mõned TÜ ja EMÜ elurikkuse infosüsteemidega tegelevad kolleegid Uppsalas Rootsi riikliku liikide andmebaasi (*Artdatabanken*) arenduskeskuses toimunud seminaril, kus olid kohal Rootsi, Soome, Norra, Taani, Islandi esindajad ning külalised Eestist ja Austriast. Seminaril tutvustati elurikkuse informaatika valdkonna aktiivsusi erinevates riikides ning arutleti Põhjamaade ja lähiümbruse partnerite koostöövõimaluste üle ülemaailmse elurikkuse infovõrgustiku GBIF (*Global Biodiversity Information Facility*) raames.

Kokkuvõttes saab öelda, et Eesti loodusteaduslike kogusid haldavate asutuste koostöö nii omavahel kui rahvusvahelistes võrgustikes on viimasel neljal-viiel aastal hüppeliselt kasvanud. Kui seda tõlgendada eduna, võib edu võtmeks pidada eelkõige ühismeelt ning asutuste- ja valdkondadevahelist koostööd Eestis, süstemaatikute, informaatikute ja abipersonali kõrget motivatsiooni ühise asja ajamisel, avatust mudelipõhisele lähenemisele ning jõudude koondamist nii infosüsteemide kui nendega seotud algatuste ühiseks arendamiseks. Kaasa on aidanud ka vastastikku tunnustav dialoog ning kollegiaalne koostöö akadeemilisi ja riiklikke infosüsteeme arendavate organisatsioonide ja nende allüksuste vahel ning ühisprojektide arendamine.

Kõige olulisem tundub olevat aga pöörata tähelepanu kolleegide teadustöö tunnustamisele ja tingimuste loomisele selleks, et loovus võidaks ning muusa puudutust tundvad kolleegid naerataksid. Lisaks toetab muuseumikogude baasil tehtav teadus teadmiste siiret teaduse eeslinilt kooli, huviharidusse ning ka õpetajate täiendusõppesse ning tagab teadlaste ja muuseumipedagoogide koostöös tipptasemel teaduse populariseerimise. Kui kolleegid on loovad ning enamjaolt oma igapäevatöö tingimuste ja perspektiividega rahul, tuleb ka kogudega seotud teadusest ja haridusest midagi säravat välja.

EESTI MUUSEUMIDE KODULEHEKÜLJED 2011

— PERTTI PYHTILÄ —
EESTI MUUSEUMIDE SÕBER 2007
IMMIGRANTIDE JUHENDAJA-KOOLITAJA HELSINGIS

Kuna sel korral on ajakirja Muuseum keskseks teemaks teadustöö, jälginis minagi, kuidas kajastub kodulehtedel muuseumide teadustöö temaatika. Valisin kodulehe www.muuseum.ee alfabeetilise nimekirja 283 muuseumist kümme ($283 / 10 = 28,3 > 28$. – 56. – 84. – 112. – 140. – 168. – 196. – 224. – 252. – 280. muuseum), milleks juhtusid sellel „teaduslikul“ meetodil Eesti Arhitektuurimuuseum; Eesti Tervishoiu Muuseum; Järva-Jaani tuletõrjemuuseum, kinomuuseum, vanatehnika varjupaik, Järva-Jaani valla muuseum (Orina mõis); Kihnu Muuseum; Lyckholmi muuseum; Niguliste Muuseum; Ruhnu Muuseum; Tallinna Raekoda; Väike-Männiku talumuuseum ja Õllemuuseum Saku Pruulikoda, lisaks vaatasin ka Eesti Rahva Muuseumi kodulehekülge. Tulemused on näha nimekirjas artikli lõpus.

Mainitud veebilehti vaadates ei leidnud ma just kuigi palju teadustöö kohta käivat ning arvasin, et ehk tuleks mul kirjutada pigem sellest, mida ma muuseumide kodulehtedelt oodanud oleksin. Oma mõttekäiku alustan ja lõpetan teadustöö juures, kuid suur osa artiklist puudutab siiski muuseumide virtuaalkanalites nähtaval olemist.

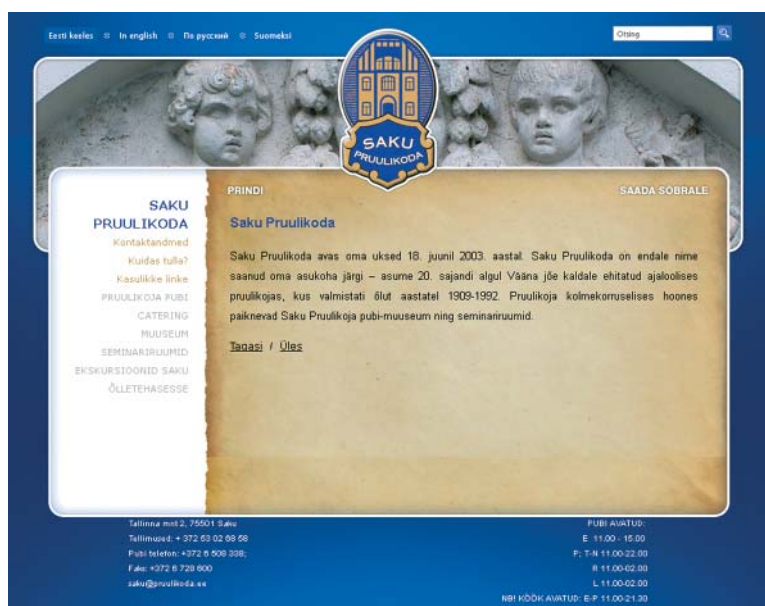
Kui teadustööle veidi avaramalt vaadata, võiks selleks pidada ka koolilaste ja (üli)õpilaste uurimistööd. Kahjuks ei leia neid just paljude muuseumide kodulehtedelt. Õpilastööde

avaldamise kaudu võiksid muuseumid saada oma kodulehele külastajaid ja toetajaid õpilaste lähedaste hulgast või sootuks uusi huvilisi. Muuseumid võiksid tihedamini kaasa lüüa näiteks www.koolielu.ee lehe arendamisel ning pakkuda sealgi oma muuseumides valmistatud töölehti, et julgustada kooliklasse muuseumi külastama – ning külastuse eel ja järel nähtuga töötama. Infot muuseumide ürituste kohta leidub koolielulehel juba rikkalikult. Tulekul on ka keskkond Veereta.edu.ee, mis „on loodud Tiigrihüppe Sihtasutuse poolt: seal on võimalik mängida ja luua erinevaid interaktiivseid lauamängu tüüpi temaatilisi mängu“. Ka nende koostamisel võiksid muuseumid pakkuda tegijatele abi. Laste ja noorte jaoks saaksid kohalikud muuseumid koos mõelda erinevaid võimalusi, koolides väljatrukkimiseks ülesandeid, laste-aedadele värvimiseks mõned püsinäituse aarded. Mitmes Soome linnas on kokku lepitud, mis klassides õpilased **peavad** muuseumi külastama, näiteks Turu linna *Kulttuuripolku* (Kultuurirada) eeldab põhikooli jooksul 5–9 muuseumikülastust (vt www.kulttuuripolku.fi). Mitmete Eesti muuseumide kodulehekülgedel kirjeldatakse huvitavaid töötubasid, kuid nende jaoks kindlasti olemas olevaid töölehti ei leidu – kas põhjuseks on saladuste vaka all hoidmine või autoriõigustega seotu?

Muuseumid saaksid koostöös koolidega

Pertti Pyhtilä

mõelda võõrkeelte peale. Turistile mõeldud lihtsa PDF-formaadis voldiku tõlkimine, kus lahtiolekuajad, kaart (GPS), pileti hinnad, muuseumi pärlid ja tagasisidetalong, võiks olla kohaliku gümnaasiumi või kutsekooli keeleõpetuse ülesandeks – ning välismaise sõpruskooli kaudu saaks emakeelse korrektuuri tehtule enne voldiku avaldamist muuseumi kodulehel. Suviseid külalisi tuleks paluda järgneva talve jooksul saata ingliskeelse voldiku muukeelne tõlge järgmise aasta kodulehekülge rikastama. Talente saaks koju meelitada ka sellega, et oma kodukohta muuseumile muukeelseid tõlkeid teha – koos meenutustega lapsepõlvest. Uue koduriigi ämmale-äiale oleks nõnda lihtsam kodukohta tutvustada.

Üpris harva leidub Eesti muuseumide kodulehtedel ka märges muuseumi leheküljest Facebookis. Kui muuseum pole süstemaatiliselt sõprade e-listi kogunud, on just Facebookis lihtsaim viis levitada üritustega seotud teavet. Facebookis tuleks aeg-ajalt esitleda ka kogude

pärle ning korraldada (muuseumiõöl) eelregistreerunutele erakorralisi ettevõtmisi. Muidugi tuleks muuseumide heaks tööle panna ka Twitter, Google+ jpt sotsiaalse meedia kanalid. Mul õnnestus leida Facebookist vaid 24 Eesti muuseumi: Eduard Vilde Muuseum, Eesti Kunstimuuseum oma filiaalidega, Eesti Põllumajandusmuuseum, Eesti Rahva Muuseum, Eesti Tervishoiu Muuseum, Harjumaa Muuseum, Hiiumaa Muuseum, Läänemaa Muuseum, Eesti Meremuuseum, Mõisaküla Muuseum, Miia-Milla-Manda Muuseum, Narva Muuseum, Okupatsioonide Muuseum, Palamuse Muuseum, Prangli saarte Muuseum, Pärnu Muuseum, Rannarahva Muuseum, Tammsaare Muuseum, Tapa Muuseum, Tartumaa Muuseum, TTÜ Muuseum, Uue Kunsti Muuseum, Valga Muuseum ja Viljandi Muuseum – ning Järva-Jaani Tuletõrje Selts. Iga Eesti muuseumijuhil kohustus võiks olla oma muuseumi eest hea seista paar korda kuus Facebookis ning videoga Youtube'is Soome Rahvuskooperi kombel räppides kultuuriministril külla kutsuda: <http://www.youtube.com/user/OopperanKummitus>.

Kodulehekülgede kujundus olgu ikka lihtne ja „põhjamaine“ – rosoljet või ühepajatoitu ei peaks avalehel leiduma, vaid sealt võiks paista läbimõeldud rajakeste otsad igale külastajale: kodu- ja välismaistele külla tulijale, koduloo-uurijale, rahastajale, ametivennale. Kolleegide ja ministeeriumi jaoks olgu kodukal kogumisstrateegia ja statistika, külastajate küsitluste tulemused, personali erihuvid ja oskused, kogude pärlid ja päringud puudulike andmetega esemete kohta. Praegu leiduvad seal enamasti vaid töötajate palgaandmed, nagu Eestis peabki (sic!).

Nõukogude aeg pakub eriti välismaalastele suurt huvi ning fotosid sotsialismiaegsetest näitustest-eksponaatidest võiks pakkuda kodulehekülgede kaudu – koos tollaste töötajate mälestustega (inglise keelde tõlgituna).

Meeskülastajaid tuleb muuseumidesse meelitada eriliste meetoditega ning neid leidnud muuseum võiks oma kodukal uhkustada üritustega, mis meeskodanikke muuseumisse on toonud. Koostöös Lionsite-Rotarytega võiks korraldada mõne ümarlaua, kus otsida ühiseid kokkupuutekohti ürituste korraldamiseks. Usun, et Eestis on nii mõnedki mehed juba valmis oma seltskonnaga muuseumisse tulema ja näiteks „naistetöödega“ tutvuma. Selleks sobiks töötuba leivaküpsetamisest, vaibakudumisest või muust ning miks ei võiks olla muuseumi teenuste nimekirjas näiteks poissmeeste õhtu? Samal kombel võiks just muuseum olla sillaehitaja, kes naistelskonnale korraldaks turvalise võimaluse tubli naisterahva juhendamisel tutvuda nn meestetöödega: masinaparandamise töötuba, puutööd jne.

Näituste rubriigis sooviks leida muuseumide lehekülgedelt päevakohaseid näitusi koos arvus-

tustega (ja kui meedia pole nõus arvustama, telligu muuseum see kolleegide käest). Kodulehel peaks leiduma ka näitusekava koos tulevaste näituseplaanidega – ning miks mitte ka utoopiliste soovidega, stiilis „kui vaid oleks raha“. Muuseumil võiks olla ka mõni koostöömuuseum välismaal, kelle näitusi oma kodulehel eesti keeles tutvustataks – ning loomulikult vastutasuks soovida oma (püsi)näituse tutvustamist sealsel kodulehel kohalikus keeles. Unustada ei tohiks ka näituste arhiivi, mis on asendamatu abiline kolleegidele ning uutele töötajatele orienteerumaks tehtuga. Väike ingliskeelne resümee ekspositsioonide kohta tooks „juhuguugeldajaid“ muuseumi veebilehele üle ilma!

Kuid lõpuks tagasi teadustöö juurde: kas kodulehelt leidub innukale uurijale lugemisvara? Kas on näha töötajate erialad, kas leiduvad vanemad artiklid PDF-formaadis väljatrükkimiseks, kas kodulehel on nimekiri soovitatavast kirjandusest? Kuidas on populaarteadusliku lähenemisega: kas asjaarmastajad-kirjavahetajad saavad oma töid avaldada muuseumi kodulehe kaudu? Kas kodulehel on leida kõik meedia-kajastused muuseumi (ja selle eriala) kohta? Milliseid küsitlusi muuseum on läbi viinud ja milliseid on tulemas? Arenguruumi on.

Kas leidsin muuseumi koduleheküljelt a) teadustöid, b) võõrkeeli, c) töölehti, d) näituste tutvustusi, e) museaalide fotosid, f) videoid, g) sõprade seltsi andmeid, h) viite Facebooki?

1. Eesti Arhitektuurimuuseum:

www.arhitektuurimuuseum.ee

a) kahe töötaja tööde nimekirjad, publikatsioonide nimekirjad; b) inglise; c) ei; d) nimekirjad aastate kaupa; e) ei; f) ei; g) ei; h) ei

2. Eesti Tervishoiu Muuseum:

www.tervishoiumuuseum.ee

a) link muis.ee-sse; b) vene, inglise; c) ei; d) nimekirjad, fotod uutest; e) link muis.ee-sse; f) on; g) MTÜ Faehlmanni Selts; h) on

3. Järva-Jaani tuletõrjemuuseum:

www.jjts.ee

a) ei; b) ei; c) ei; d) püsinäitus; e) autode fotod; f) ei; g) ei; h) vana tehnika varjupaik

4. Kihnu Muuseum:

www.kihnu.ee/index.php?id=72

a) ei; b) ei; c) ei; d) püsinäitus (vahelduvad + virtuaalnäitused tulekul?); e) üldfotod püsinäituselt; f) ei; g) ei; h) ei

5. Lyckholmi muuseum:

www.saaremois.ee/muuseum

a) ei; b) inglise; c) ei; d) püsinäitus; e) kaks üldfotot püsinäituselt; f) ei; g) ei; h) ei

6. Niguliste Muuseum:

www.ekm.ee/niguliste.php

a) ei; b) lühidalt inglise, vene, soome; c) ei; d) nimekirjad koos tutvustusega; e) digitaalkogu; f) ei; g) EKM-i Kunstisõprade Selts; h) on

7. Ruhnu Muuseum:

www.saaremaamuuseum.ee > Ruhnu Muuseum

a) ei; b) lühidalt inglise; c) ei; d) püsinäitus; e) üldfoto; f) ei; g) ei; h) ei

8. Tallinna Raekoda:

www.tallinn.ee/raekoda

a) ei – viited raamatutele; b) lühidalt inglise, vene, saksa, prantsuse, hispaania, itaalia ja soome; c) ei; d) püsinäitus; e) eraldi lehekülg; f) ei; g) ei; h) ei

9. Väike-Männiku talumuuseum:

a–h) ?

10. Õllemuuseum Saku Pruulikoda:

www.pruulikoda.ee

a) ei; b) lühidalt inglise, vene, soome; c) ei; d) püsinäitus; e) ei; f) ei; g) ei; h) ei

11. Eesti Rahva Muuseum:

www.erm.ee

a) on, mitmesuguseid – nii nimekirju kui ka PDF-formaadis artikleid; b) ei suutnud leida peale eesti keele midagi? c) on, mõned; d) on, püsinäitused, ajutised näitused, virtuaalnäitused jne; e) on, ka muis.ee-s (ja vaibad 3D-s); f) on, mõned; g) on; h) on

TEADUS MUUSEUMIS JA MUUSEUM TEADUSES

— AIVAR PÖLDVEE —

TALLINNA ÜLIKOOLI AJALOO INSTITUUT

Aivar Pöldvee

Üks olulisemaid märksõnu, mida rõhutatakse muuseumide ühiskondlikust rollist kõneldes, on usaldusväärsus. Usaldusväärsuse taotlus kordub paljude muuseumide alusdokumentides ja nii on see ka valdkondlikus arengusuundade kirjel-duses *21. sajandi muuseum*. Muuseumide usaldus-väärsuse nurgakivi otsides jõuame aga teaduse juurde. „Muuseum on tänapäeva nõuetele vastav teadusasutus,“ seab *21. sajandi muuseum* üheks arengusihiks. Tsiteerime ja meenutame seda 2006. aastal valminud teksti:

Muuseumides tehtav teadustöö on mitmekülgne ning ei piirdu üksnes muuseumikogude uurimisega. Teaduslikud ekspeditsioonid, väliuuringud ja töö arhiivides tagavad muuseumi informeerituse ning aktiivse osalemise oma ainevaldkonna uurimisel. Teaduslik töö tõstab muuseumikogude väärtust, täiendab muuseumikülastajatele ning andmebaaside kasutajatele antavat informatsiooni ning tõstab muuseumi kui mäluasutuse usaldusväärsust ja tuntust. Muuseumide teadustöö väljunditeks on püsiekspositsioonid ja näitused, teaduslikud ja populaarteaduslikud publikatsioonid, ettekan-ded ning konverentsid. Teadustöö on eelduseks sihipärasele kogumistööle ja kvaliteetsele muuseumipedagoogikale. Kuigi enamik muuseume ei tegutse teadus- ja arendusasutusena teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse mõistes, on neist paljudes töötamas teaduspotentsiaaliga uurijad. Muuseumide sidemed teiste mälu- ja teadusasutustega on seni olnud juhuslikku laadi, piirdudes peamiselt infovahetuse ja üksikute ühisprojektidega. Koordineeritum ühistegevus suurendaks võimalusi olla konkurentsivõimeline

ning seda ka rahvusvahelisel areenil.¹

Selles teemaderingis veeres tänavuse Narva muuseumifestivali arutelu, kõigepealt ettekan-netena ja teisel päeval paneeldiskussioonis, millest võtsid aktiivselt osa ka kuulajad. Paneelis osalesid Heiki Pärdi (Eesti Vabaõhumuuseumi teadusdirektor), Piret Õunapuu (Muuseumi-nõukogu teaduskomisjoni esimees, Eesti Rahva Muuseumi teadur-kuraator), Agnes Aljas (ERMi teadussekretär), Tõnis Liibek (Eesti Ajaloomuuseumi teadusdirektor), Lea Leppik (Tartu Üli-kooli ajaloo muuseumi teadusdirektor), Teele Saar (Eesti Meremuuseumi teadur), Tiina-Mall Kreem (Kadrioru kunstimuuseumi skulptuuri-kogu kuraator) ja Risto Järv (Eesti Kirjandus-muuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi juhataja), vestlusringi juhatas Aivar Pöldvee. Esinejad tutvustasid lühidalt oma muuseumi teadustöö suundi ja väljundeid, misjärel arutati teadus-tööga seotud probleeme ning otsiti lahendusi ja koostöövõimalusi. Kuna pika arutelu vahen-damiseks läheks vaja kaugel rohkem ruumi kui siin ajakirjas võimalik, peatun kokkuvõtlikult vaid mõnel probleemil. Ja olgu öeldud, et kuigi jutt käis teadusest muuseumis, jäi sedapuhku kõrvale muuseumiteadus ehk museoloogia.

Muuseumid on oma sünniloo, kogude, üles-annete, sihtrühmade ja palju muu poolest väga eripalgelised, erinev on ka n-õ teaduskompo-nendi osakaal. Eestis ei ole küll *teadusmuuseumi*, nagu neid võib leida mitmel pool maailmas, kuid see nimetus ise – teadus + muuseum – aitab

¹ https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengu-kavad/kultuuriministeerium/060517_muuseumid_arengu-pohisuunad.pdf

avada muuseumi kui teadusasutuse kahepaikset iseloomu. Me ju ei eelda, et teadusmuuseumis tehakse tingimata teadust. Küll aga tundub teadusmuuseum sobiva kohana teadusajalooga tegelemiseks, ajalooliste teaduskogude säilitamiseks ning teadussaavutuste tutvustamiseks. Sellisena paistab muuseumi roll akadeemilise teaduse ja teadusbürokraatia poolt vaadatuna. Ometi ei ole asi nii lihtne. Meie muuseumide seas on teaduse tippkeskusi (selline staatus oli Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskusel aastail 2001–2007), valdkonna olulisi uurimisasutusi (ERM etnoloogias, Kunstimuuseum kunstiteaduses) või vaat et ainsaid tegijaid (Meremuuseum allveearheoloogias). Rääkimata sellest, et muuseumidest võib leida tippteadlasi ja „elavaid entsüklopeediaid“, kes eelistavad sobivate asjaolude korral muuseumikabinetti õppetoolile või instituudile. Teisest küljest ei erine väga palju näiteks numismaatiku töö Ajaloo Instituudis ja Ajaloomuuseumis, kuigi muuseumis saaks numismaatikakoguga formaalselt tegeleda, „täites MuISi“ ja olemata teadlane, instituudis aga tuleb end teadlasena pidevalt tõestada, „täites ETIST“. Või kui suur on õigupoolest vahe Kirjandusmuuseumi arhiividel ja Ajalooarhiivil, kui nimetus ja haldusala (esimesel Haridus- ja Teadusministeerium, teisel Riigikantselei) kõrvale jätta?

Teadustegevuse peamiseks koordineerijaks on Haridus- ja Teadusministeerium ning seda valdkonda reguleerib *Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus* (TAKS). Seadus määratleb ka teadustöötaja ehk teaduri mõiste: (1) Teadus- ja arendusasutuste teadustöötajate ametikohad on teaduri, vanemteaduri ja juhtivateaduri ametikoht. [...] (2) *Teadur* on teadustöötaja, kes osaleb teadusteema või uurimisprojekti täitmisel. Teaduri ametikohale võib kandideerida isik, kellel on Eesti teaduskraad või sellele vastav välisriigi kvalifikatsioon. (3) Vanemteadur on oma eriala tunnustatud teadlane, kes juhib teadusteemat või uurimisprojekti või vastutab selle oluliste lõikude täitmise eest. Vanemteaduri ametikohale võib kandideerida isik, kellel on Eesti doktorikraad või sellele vastav välisriigi kvalifikatsioon [...]. *Muuseumiseadus* on teaduse koha pealt ülimalt napisõnaline: (4) Muuseum kogub, uurib ja säilitab inimese ja tema elukeskkonnaga seotud kultuuriväärtusega asju teatud ainevaldkonnas ning korraldab nende üldsusele

vahendamist *teaduslikel*, hariduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel. Ja punkt. Suurem osa Eesti muuseumide, kelle tegevuses on teadustööl mainimisväärne koht, on Kultuuriministeeriumi ning Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas. See tähendab, et nende ministeeriumide kaudu liigub ka raha, millele võib loota muuseumides tehtav teadus. Aga selleks, et olla nendes raamides edukas, tuleb mängureeglid hästi selgeks õppida ning teha koostööd, mis ületab mitte üksnes haldusalade, vaid ka riigipiire.

Üks võimalus teha muuseumide teadustöö rahastajatele ja partneritele, aga ka avalikkusele arusaadavamaks oleks muuseumitöötajate ametinimetuste korrastamine. Nõukogude aja pärandina tituleeritakse endiselt teaduriks väga paljusid muuseumitöötajaid, kellel pole teadusega otsest seost, samuti leidub, iseäranis maakonnamuuseumides, vanem- ja ka nooremteadureid. Aga muuseumides töötab ka teadur-koguhoidjaid, teadur-pedagooge ja teadur-kuraatoreid. Sel teemal arutleti ümarlaual üsna pikalt. Ühe sammuna võiks loobuda (vanem)teaduri ametinimetusest juhul, kui töökoht ei eelda seda TAKSi mõistes. Aga mida pakkuda asemele? Rahvusvaheliselt levinud *kuraator* on juba mõnevõrra kasutusel, kuigi kõlab veidi võõralt. Ühtlasi viidati ohule, et kuraatori nimetus võib nimemaagia tõttu ahendada muuseumitöötaja võimalusi tegeleda n-ö puhta teadusega. Teadustöö rahastamise võimalusi avardab teadus- ja arendusasutuse staatus, mis on Kultuuriministeeriumi alluvuses olevatest muuseumidest ERMil. Aga see tee on jõukohane üksnes suurtele, näiteks Ajaloomuuseum neid kriteeriume täita ei suutnud, loodetavasti õnnestub asi teisel katsel. Riiklikele teadusrahadele on ligipääs ka doktorikraadiga muuseumitöötajatel (ja grandiprojektidesse kaasatuna doktorantidel), mis omakorda eeldab head mõistmist ja tasakaalustatud tööülesandeid muuseumis. Mitmesuguseid teaduslikke uuringuid saab muidugi rahastada ka nutikaid kõrvalteid kasutades. Näiteks Padise Muuseumi Sihtasutus teeb seda koostöös Vantaa Linnamuuseumiga programmi Interreg raames. Selliseid inspireerivaid näiteid on kindlasti rohkem. Loodetavasti jätkub Narvas alanud mõttevahetus, nii muuseumitöötajate kokkusaamistel kui ajakirja Muuseum järgmistes numbrites.

NÄITUS – SEE ON SÕNUM AVALIKKUSELE

— ERKKI BAHOVSKI —

2009. aastal kavandas Euroopa Komisjon suurejooneliselt Berliini müüri langemise 20. aastapäeva tähistamist üle Euroopa, kuid niiviisi, et igas liikmesriigis olev esindus sai selleks suhteliselt vabad käes. Euroopa Komisjoni Eesti esinduse ees seisev ülesanne polnud lihtne – ei saanud keskenduda ju üksnes müürile, vaid tuli näidata ka siin 20 aastat tagasi toimunud sündmusi, kuid samas pidi jääma sisse ka üleeuroopaline mõõde. Sestap sündiski koostöös Eesti Ajaloomuuseumi ja Velvetiga näitus „Hüvasti, Charlie!“, mis pärast oma ligi kaheaastast rännakut Eestis lõppes pidulikult Maarjamäel selle aasta 13. novembril.

Algusest peale oli selge, et näitus, ehkki võib-olla mahult tagasihoidlik, pidi rahuldama paljusid osapooli. Esmalt pidi näitus muidugi lähtuma tellijast ehk Euroopa Komisjoni Eesti esindusest. Too omakorda oli mures siinsete saatkondade võimaliku reaktsiooni pärast. Ja *last but not least* – arvestada tuli sellegagi, et Eestis elavad nii eesti kui ka vene keelt kõnelevad inimesed, kelle arusaam ajaloost ei pruugi alati kattuda. Samas tuli vältida näituse muutumist ümmarguseks, nudituks ja teha selline väljapanek, mida inimesed ikkagi tahaksid külastada.

Erinevalt ajalehest, mis Juhan Peegli sõnade järgi ripub ikkagi, vaatamata kõikidele jõupingutustele, järgmisel päeval ühes kohas konksu otsas (praegu võib-olla enam mitte), on näitus ühes kohas üleval mitu nädalat, mõnikord ka mitu aastat. Seega on see omalaadne meedia, mille puhul ei saa aga erinevalt ajalehtedest, raadiost ja televisioonist arvestada, et järgmine päev toob uued uudised ja vanad ununevad. Sestap tuleb sõnumit, millega välja minnakse, hoolikamalt valida. Pealegi ei piirdu tänapäeva näitused enam muuseumisaaliga – neil on tavaliselt oma kodulehekül, Facebooki või Twitteri konto, kuhu külastajad saavad jätta kommentaarid. Mõni väljapanek varustab end igasuguste suveniiridega (võib vaadata kas või totakalt naljakat Mr Beani „ette valmistamas“ maali „Whistleri ema“ esmaesitlust USAs).

Kuid näituse sõnum ei pretendeeri ka kõikehõlmavusele. Endine haridusminister Tõnis Lukas kirjutas Sirbis (12.11.2011), et näitused ei saa võistelda tervikliku ajaloopildi andmisega. „Näituste kuraatorid, kes näevad arvutis huvitavat tehnilist võimalust, ei oska seda kasutada piisavalt sujuvalt ja lõhuvad selle liigselt edeva tingeltangliga jälgitavuse. Laps võib küll leida, et näitus oli huvitav, kuid mingist perioodist või nähtusest ta tegelikult süsteemset ülevaadet ei saanud,“ nentis Lukas.

Ent miks peaks neid kahte asja vastandama? „Hüvasti, Charlie!“ puhul oli korraldajaile algusest peale selge, et ei kavatseta võistelda kooliprogrammiga, vaid seda täiendada. Näitus, teatrietendus, film või muusikal aitab ehk mõnel kooliõpilasel paremini tunniks valmistuda, kuid

ei asenda õpikut.

Ja sõnum tuleb ka kooskõlastada. Meie, s.o esindus, vaidlesime ajaloomuuseumiga ikka väga palju. Vahepeal valitses ruumis vaikus ja nõutus, kuid tahe edasi liikuda võitis kõik. Pealegi käis vaidlus ikkagi detailide, mitte üldkontseptsiooni üle.

Oluline on siinjuures, et kui sõnum on juba väljas, siis seda naljalt ei muudeta. Vaidlused tuleb enne ära pidada, mitte hakata hiljem mässama ja tuld kustutama. See jätab mulje koordineerimatusest ja halvast juhtimisest.

Kõike muidugi ei saa. Oleks naaiivne arvata, et kõik on näitusega rahul. Ent see on tõdemus, mille järgi ei ole võimalik näitust ette valmistada. Lähtuda lihtsalt sellest ja minna välja teadmisega, et vaatame, mis juhtub, ei ole kuigi hea idee. Katsetused tuleb ära teha eelfaasis, umbes nagu teleseriaalil on pilootprojekt – kutsuda keegi vaatama, täpsustama sõnastust jne.

Muidu võib asi lõppeda skandaaliga. Näiteid võib tuua nii kaugemast kui ka lähemast ajaloost. Philipp Blom kirjutab oma suurepärase raamatus „Pöörased aastad. Euroopa 1900–1914“, kuidas terve Viin oli jahmunud, kui 1910. aastal võeti maha tellingud Adolf Loosi projekteeritud Goldmani ja Salatschi hoonelt,

Erkki Bahovski

Näitus „Hüvasti, Charlie!“ ning selle üks silmapaistvaim eksponaat ja kujunduselement, sümboliseerivalt Berliini müüri läbistav väikeauto Trabant, on jõudnud Viljandisse. Hetk avamisel 1. juunil 2011
FOTOD: Vahur Lõhmus

Vaade näitusele Pärnu Keskuses juulis 2010

sest sel polnud lihtsalt tavapäraseid kaunistusi ja nipsasjakesi. Nii töötanud ertshertsog Franz Ferdinand mitte kunagi enam kasutada Hofburgi lossi Michaelerplatzi-poolset sissepääsu, mis asus otse kurikuulsale hoone vastas, ning Austria keiser andnud ise käsu, et „kõik aknakardinad peavad alati olema ette tõmmatud, kui ta viibib mõnes ruumis, kust avaneb vaade solvavale hoonele“. Muidugi ei ole hoone üks-ühele võrreldav näitusega, kuid ka hoone on sõnum avalikus ruumis.

2009. aastal raputas Brüsselit ja sealt edasi tervet Euroopa Liitu toonase eesistujamaa Tšehhi Vabariigi kunstinäitus, kus ELi liikmesriike oli kujutatud karikeeritult. Nii oli Bulgaaria esitatud tualetina, Rumeenia Dracula teemapargina ja Prantsusmaa pidevalt streikiva riigina. Eestit oli kujutatud sirbi ja vasaraga.

Vahe on muidugi olemas – kui 1910. aastal oli tegemist siiski kunstniku enda visiooniga, küll tellija kulul, siis 2009. aastal oli näitus osa Tšehhi eesistumisest ehk, väljendudes banaalselt, „asi muutus ametlikuks“.

Sestap on laveerimine kunstniku või kuratori, tellija ja avaliku arvamuse vahel suur köietrikk. Mängureeglite paikapanek ikka enne, mitte pärast muudab triki sooritamise siiski lihtsamaks.

Vabas ühiskonnas on kõigil õigus avaldada oma mõtteid, kuid samas on siiski erinevus, kas tegemist on kunstniku eralõbuga, mis tihti ongi sihitud katsele ühiskonda raputada ja selle liberaalsuse piire kombata, või tellijaks on asutus, kes peab esindama ühiskonnas kindlaid väärtusi. Eesti muuseumide puhul ei ole siiski mõeldav pelk rahajaht – Puna-Hiinat ülistava näituse korraldamine, erinevalt Postimehe vahelehest, ei mahu hetkel pähe.

Samas peaksid kõik avalikus ruumis opereerivad töötajad tundma end kindlalt, et väärarusaamade korral ei peaks nad kartma karistamist ja saavad oma erialal edasi töötada.

Endise ajakirjanikuna tean üsna hästi, missugused teemad tekitasid netikommentaariumis tormi. Päris „kindla peale“ lähevad välja ka need kunstnikud, kes teevad Eesti ühiskonnas šokeeriva väljapaneku. Kuid mitte igakord pole 100-protsendilist veendumust, et loodetud skandaal aitab teemat edasi arendada (kui see oli üldse eesmärk). Skandaali teadlikku tekitamist võib võrrelda sõja alustamisega – see on lihtne, kuid asjade edasine kulg on lahtine, rääkimata lõpetamisest. Mõnikord on avalikkuse säärane reaktsioon või vastureaktsioon tegelikult küllalt tüütu ega paku enam midagi uut. Muuseumidel on seega topeltkohustus kanda endas kindlaid väärtusi, kuid tehes seda nii, et avalikkus ka nende pakutud sõnumiga kaasa läheb.

Erkki Bahovski töötas 2008. aasta detsembrist kuni 2011. aasta maini Euroopa Komisjoni Eesti esinduse meedianõunikuna, olles üks näituse „Hüvasti, Charlie!“ korraldajaist.

TEADUR, TEADUR- KOGUHOIDJA, KURAATOR... PROJEKTIJUHT? AGA TEADUS OLGU TEHTUD!

— KÜLLI LUPKIN —

— LAURA KIPPER —

EESTI RAHVA MUUSEUMI OMAKULTUURIDE OSAKOND

Tänane muuseum on võtmas ühiskonnas uut rolli – ollakse rohkem külastajale orienteeritud hariduskeskus, samas konkureeritakse ka meelelahutusturul. Esemetelt on hakanud tähelepanu nihkuma muuseumist saadavale elamusele ning külastajanumbrid on tõusnud muuseumistatistika keskmesse. Loogiliselt peaks olema ajas muutunud ka ootused muuseumide teadustegevusele.

TEADUSTEGEVUS (MAAKONNA)MUUSEUMIS: KEDA SEE HUVITAB?

Erialainimestest ei vaidlusta ju keegi teadustegevuse vajadust muuseumis. Ent samas tõstatub ka mitmeid küsimusi: kes uurib ja millisel teaduslikul tasemel, kuidas sünnivad otsused uurimisteemade kohta, milline on väljund? Kas väiksemate muuseumide tegemisi selles valdkonnas saab või tohib võrrelda eraldi teadusosakonda omavate (evalveeritud!) muuseumidega? Ja loomulikult ei saa unustada põhiküsimust – kes maksab ja kui palju?

Käesolev artikkel ei analüüsi maakonna-muuseumides tehtava uurimistöö taset, vaid

meie eesmärgiks on tõstatada olulisi küsimusi, algetada diskussiooni ning pakkuda ka mõned lahenduskäigud. Artiklis lähtume peamiselt maakonnamuuseumide ja Eesti Rahva Muuseumi aastastest koostöökogemusest, samas võib teemakäsitlust üldistada kõigile riigimuuseumidele. Lähtekohad teaduse tegemisele on ju (ideaalis) sarnased – muuseumis tehtav teadus peaks toetama muuseumi üldisi eesmärke, olema kooskõlas kogumis- ja näitusepoliitikaga, uurimisteemad peaksid järgima avalikkuse (riigi) huve ning võtma arvesse ka päevakajalisust. Ning *last but not least*, teadurid peavad olema haritud ja professionaalsed.

Külli Lupkin

Laura Kipper

TEADUS VÕI UURIMINE?

Kõigepealt terminitest – teadus või uurimine? Muuseuminookogu juurde on moodustatud teadus- ja uurimistöö komisjon, kes tegeleb vastavate teemadega. Kas on võimalik eristada teadust ja uurimist? Komisjoni esimees Piret Õunapuu eristab neid mõisteid üksteisest süvenemisastme, järeltule tegemise põhjalikkuse ning analüüsi ulatuslikkuse poolest – uurija uurib ja saab teada, teadlane teeb uurimistöö põhjal laiemad järeldused.

Tartu Linnamuuseumi arendusjuht Marge Rennit soovitat ajakirjas Muuseum (nr 2 (28), 2010) ilmunud artiklis teaduse ja näituse suhetest kasutada enamikes muuseumides tehtava kohta pigem sõna „uurimistöö“. Teadustöö jääks vaid rahvusvaheliselt evalueeritud muuseumide pärusmaaks (hetkel Eesti Kirjandusmuuseum ja ERM)? Kust jookseb piir ja kas seda piiri ongi vaja? Või polegi see täpsuse tagaajamine nii tähtis? Käesolevas artiklis eelistame kasutada terminit „uurimistöö“.

MILLINE ON OLUKORD PRAEGU?

Tegelikult puudub meil üldine ülevaade, milliste teemadega täpsemalt Eesti muuseumid tegelevad, milline on selle töö tulemus ja kasu. Pole olnud ka aktiivset diskussiooni selle üle, mida me tahame. Millised on ootused riigi, rahva, kohaliku kogukonna ja üldse kogu avalikkuse seisukohalt?

Alustada võiks olukorra kaardistamisest – koondada kokku andmed viimaste aastate teadustegevuse kohta muuseumides: teemad, mida on põhjalikumalt käsitletud, väljundid (raamat, näitus, konverents jms), muuseumide võimekus, ka soov teadust teha, võimalikud koostööpartnerid (kõrgkoolid, Muinsuskaitseamet jne). Selle tulemuseks võiks olla teatud kriteeriumide hulk, millest lähtudes saaks edaspidi muuseumis tehtavat teadust/uurimist hinnata, võrrelda ja mille alusel saaks ka nõudeid sõnastada.

Oluline on tekitada platvorm, kus hakkaks toimuma sisuline arutelu. Ja siin ei ole võimalik eraldada maakonnamuuseumide teistest Eesti muuseumidest. Muuseumimaastik on üks, põhimõtted kehtigu kõigile.

MUUSEUMIDE ÜHISKOGUMIK

Üks muuseumi võimalusi oma teadustegevust laiemale avalikkusele vahendada on trükiste kaudu. Regulaarselt annavad neid välja vaid kolm maakonnamuuseumi – Läänemaa, Saaremaa ja Viljandi, ülejäänutes ilmuvad aeg-ajalt temaatilised kogumikud.

Väikese muuseumi suutlikkus igal aastal trükist välja anda on väike – seda nii raha kui ka sisuloome mõttes. Ent pea igas muuseumis on keegi, kes on võimeline kirjutama huvitavalt oma uuritavast teemast ja kel on ka ambitsioon uurimistulemused avaldada.

Kas ei võiks muuseumid ühendada jõu, et

Norra Teadus- ja Tehnikamuuseumi näitus „Mind Gap“ aju-uuringutest. Näitust sissejuhatavas peegellabürrindis tekib külastajal tasakaaluhäiretega võideldes ilmselt silmapilkselt mingi arvamuse ajast – on see siis meie alateadvus või sümboliseerib see ajutegevuse keerukust. Kuid, mis peamine, küsimused on tekkinud

anda välja ühine kogumik, kus oleks autoreid igast (maakonna)muuseumist ja teemasid vastavalt muuseumide uurimisteemadele? Eelkõige annaks see võimaluse väiksemate muuseumide töötajatele ning omavaheline eluterve konkureerimine (kelle artikkel läheb sisse) looks omakorda võimaluse professionaalsuse tõstmiseks. Üks moodus taolist ettevõtmist rahastada oleks loodava MTÜ Maakonnamuuseumid kaudu. MTÜ eesmärk ongi leida rahastust erinevatele muuseumide ühisettevõtmistele. Koostöövõrgustiku loomine on oluline samm edasi – ilma aruteludeta ei sünni ka tõsiseltvõetavat teadust.

Taani ja Norra muuseumireformi üks eesmärke (millega ERMi omakultuuride osakond ja viis maakonnamuuseumide töötajat sel sügisel tutvumas käisid) oligi muuseumitöötajate professionaalsuse tõstmine, see tähendas ka muuseumide liitmist, et teaduril tekiks viis võrdset vestluspartnerit, kellega regulaarselt kohtuda, arutada, mõelda, plaanida... See omakorda tähendab ka näiteks üht võimalikku vaba aastat, mil puudub näitusetegemise kohustus, selle asemel saab teadur keskenduda oma teadustööle või valmistada kraadi kaitsmiseks.

TEHTAGU TEADUST! AGA MILLE EEST?

Uurimistööd tehakse enamasti näitusetegemise toetuseks, kuid uute teemade algatamine ja põhjalikumate uuringute tegemine, rääkimata rahvusvahelisest koostööst, on pigem erand kui reegel. Peamiselt viidatakse alarahastusele, puuduvad vahendid, et palgata kompetentseid inimesi. Seega, kui oleks rohkem raha, siis saaks ka teadust teha. Riikliku muuseumi eelarve moodustab peamiselt otse riigi eelarvest saadav raha, mis läheb suuremalt jaolt majandus- ja tööjõukulude katteks. Omatulu on enamikus muuseumidest marginaalne. Lähiajal need summad vaevalt märgatavalt suurenevad ja nii võiks öelda, et kuna raha ei ole, siis ei saa midagi muuta. Enne kui sellega nõustuda, tuleks mõelda, kas olemasolevate vahendite juures saaks muuta muuseumide teadustegevust süsteemsemaks, enam eesmärgistada ning nii ka raha paremini kasutada. Või peaks riik sarnaselt kogude arendamiseks ja säilitamiseks mõeldud eelarveosale ka teadustegevuseks kindla summa ette kirjutama. Sellega saaksid kaasneda juba kindlad nõudmised teadustöö kvaliteedile ja uuritavate teemade vajalikkusele. Raske, ka mõttetu, on anda igale maakonnamuuseumile ebamäärane ülesanne: tehtagu teadust!

Võrdluseks võib tuua kõrghariduse rahastamise, ka siin on riigieelarvest rahastatavad tudengikohad ja oma raha eest õppijad. Mõlemad võivad olla, kuid esimene peab olema ning sealjuures hästi läbi mõeldud ning perspektiivtundega paika pandud.

TEADUR, TEADUR-KOGUHOIDJA, KURAATOR... PROJEKTIJUHT!

Või siis sootuks teine perspektiiv. Teaduri ülesanne kaasaegses muuseumis võiks olla töötada välja teemad, mida muuseum peab vajalikuks kogukonnas tõstatada, otsida inimesi, kes vastavalt tellimusele etteantud teemat uurima hakkavad, ning leida rahastamisvõimalused. Teaduri pädevus oleks vahendada muuseumi kompetentsi, esindada muuseumi huve ning leida vastava ala spetsialistid.

Samal Põhjamaade reisiril, millest eelpool korra juttu oli, tutvusime me Norra Teadus- ja Tehnikamuuseumi projektiga „Mind Gap“, mille tulemusena valmis muljetavaldav näitus ajuturingutest Oslo Ülikoolis ja selle teadusharu arengust sajandi jooksul. Mis aga siin kontekstis on oluline – selle projekti teadur oli kogu projekti koordinaator, kes algatas teema, leidis teadlased, otsis rahalised vahendid. Teaduri ülesanne ei olnud tegeleda teemaga sisuliselt, sisu löid ülikooli teadlased. (www.tekniskmuseum.no)

MUUSEUM KUI UURIMISPÕHINE HARIDUSKESKUS

Rääkides aga väiksemate kohamuuseumide panusest uurimismaastikul, siis millist eesmärki võiks see täita? Kohamuuseumi ülesanne peaks eelkõige olema mitteformaalse haridustegevuse kaudu tutvustada ja mõtestada oma kodukoha kultuuripärandit ning nii tugevdada või luua identiteeti. Ehk kokkuvõtlikult juurte kasvamine – see peaks olema iga kogukonna asi.

Kindlasti eeldab see muuseumitöötajalt pidevat tööd kohaliku elu ja inimese, nii ajaloo kui kaasaja uurimisel ja tundmaõppimisel. Ouline on siinjuures aga märkida, et seda tegevust tuleb nii riiklikul kui ka kogukondlikul tasandil piisavalt väärtustada. Toimub see siis riikliku lisarahastuse, kohaliku omavalitsuse tasandil koostöö tihendamisega või kohalike elanike poolt suisa preemiate jagamise moel, on juba arutluse küsimus.

Lõpetuseks aga üleskutse kõigile, kes soovivad sel teemal kaasa rääkida.

ERM algatab 2012. aastast alates uue konverentsisarja „Muskul(A)tuur“, kus võetakse luubi alla kaasaegse museoloogia olulisimad probleemteemad. Esimesena arutletakse kogude ja kogumise üle, ent 2013. aastal on plaanis rääkida teadusest muuseumis. Selleks ajaks võiks olla kokku koondatud olulisimad probleemid, kaardistades eelpoolnimetud hetkeolukorda. Vastavalt sellele kujuneksid ka konverentsi rõhuasetused.

Kel on tahtmist Eesti muuseumide teadus luubi alla võtta, võtke ühendust ERMi omakultuuride osakonnaga!

EDUARD TUBINA MUUSEUM ALATSKIVI LOSSIS

— RISTO LEHISTE —
EESTI TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUM

2011. aasta on toonud Eesti heliloojate pärandi tutvustamise olulise uuenduse – vahelduseks muuseumide sulgemisele või liitmisele avati 18. juunil, Eduard Tubina 106. sünnipäeval Alatskivi lossis Eduard Tubina muuseum.

Tubina muuseumi loomise idee on Alatskivil, tema kodukandis, küpsenud pikemat aega. Õige hetk saabus, kui Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus kiitis 2009. aastal heaks Alatskivi lossi renoveerimisprojekti. Näituse koostamine koostöös kujundusfirmaga Superellips, Alatskivi lossi sihtasutusega ning teiste koostööpartneritega kestis poolteist aastat. Väga suureks abiks oli Tubina perekond, kelle abiga jõudis suur osa Eduard Tubina pärandist Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi ning on eksponeeritud Alatskivil.

Ekspositsioon sai „mitmekihiline“, pakku- des nii kerget „puudutust“ kui tundidepikkust süvenemist tõsisele muusikahuvilisele. Läbivaks leitmotiiviks on Neljas sümfoonia, mille põlenud servadega käsikiri on eksponeeritud kammertoa seinal ning mille 16 esimest takti on ka muu- seumi signatuuriks.

Muuseum algab ülevaatega Tubina noorus- põlvest, õpinguaastatest Tartus, õpetajast Heino Ellerist ja tema Tartu koolkonnast.

Avamiskontserdiga pühitsetud kammer- saalis on Tubina kabinet-tiibklaver Challen, Ludvig Juhtile kuulunud kontrabass ja teised muusikainstrumendid, millega Eduard Tubin on erinevatel aegadel kokku puutunud. Kont- sertideks mõeldud saalis on veel maalid Eduard ja Erika Tubinast ning infoarvuti heliloomingu nimekirja, Tubina virtuaalnäituse, digitaalse foto- albumi ja muusikasalvestistega.

Kõige tihedam ning keerukam näituse teema Eduard Tubina sümfooniline, instrumentaal-, kammer- ja koorimuusika on käsitletud sten- dinäituse kaudu, mida täiendavad esemed, käsikirjad, salvestused ning fotod olulisematest Tubina loominguga esitajatest. Iga teose puhul on nimetatud esmaettekanded, interpretid, dirigendid. Kõike seda ümbritsevad ajalugu, Eduard ja Eino Tubina repliigid ning asjaosaliste kommentaarid. Kogu tekstiline ja visuaalne info selles ruumis on suunatud ühele eesmärgile – anda külastajale märku, et Tubina muusika on oma olemuselt, ulatuselt ja tasemelt MAAILMA- MUUSIKA.

Eduard Tubina panus Eesti lavamuusikasse võetakse kokku teatriloas. Kui esimese eesti rah- vusliku balleti „Kratt“ peategelane on üldjuhul eestlastele teada, siis välismaistele turistidele on legend tulusast, kuid ohtlikust ärist väga põnev. Tema mõlemad ooperid – „Barbara von Tisenhusen“ ning „Reigi õpetaja“ – on käsitletud saamisloa, reklaamplakatite, kostüümikavandite ning huvitava lavamaketi kaudu.

Lõpetuseks heidab näitus pilgu helilooja põnevatele hobidele ning kodule. Kui Eduard

Tubina loomingus peegeldub arusaadavatel põhjustel traagikat ning pinget, siis oma pere ning hobide keskel oli ta poja Eino sõnutsi opti- mistlik ning tegus inimene. Tema harrastuste hulka kuulusid fotograafia, kinematograafia, veinivalmistamine, söögitegemine, malemäng ning reisimine.

Paari kuu pikkune kogemus 2011. aasta suvel, mil lossi ning muuseumi külastas iga päev 300–500 inimest, näitab suurt huvi nende vastu. Tulevikuplaanide arutamiseks ning muuseumi igakülgselt toetamiseks on Alatskivi valla ning Kultuuriministeeriumi vahelise kokkuleppega moodustatud Eduard Tubina muuseumi nõu- kogu.

Muuseumi rajamist rahastasid Euroopa Liidu Regionaalarengu fondi piirkondade konkurent- sivõime arendamise programm, Alatskivi vald ning Kultuuriministeerium. Muuseumi igapäe- vategevust korraldavad Liivi Muuseum ning Alatskivi Lossi SA.

Risto Lehist

SILMAPILKLINE ÜLESSEWÕTE: EESTI FOTO 1850–1912

— MERILIS ROOSALU —
EESTI AJALOOMUUSEUM

**Eesti Ajaloomuuseumi ja MTÜ Eesti Fotopärand
näitus Suurgildi hoones 8.10.2011 – 4.3.2012**

**Projektijuht: Vahur Puik (MTÜ Eesti Foto-
pärand)**

**Kuraatorid: Merilis Roosalu, Tõnis Liibek (Eesti
Ajaloomuuseum)**

Kunstnik: Hannes Praks

Alates 2000. aastatest on muuseumide ühed arvukamad kollektsioonid – fotokogud – olnud avalikkusele kättesaadavad peamiselt digitaalsete reproduktsioonidena. Ent reprovultuur on omalaadne ning jätab originaalobjekti väärtusele jälje. Praegu veel arendusjärgus digitaalsed lahendused fotokogude sisu tutvustamiseks sunnivad kirjeid tugevalt normaliseerima, mille käigus teave moondu – fotosid on tohtu hulk ning otsingute tegemine keeruline. Nii võib laemale avalikkusele näida, et vanu fotosid, mida pole veel trükit avaldatud, nagu polekski olemas. Ent juba avaldatud fotode koopiad levivad tihtipeale edasi ilma autori nime, dateeringu ja originaali tegelikkuse väärtust kandva muu kontekstita. Kujutis ise võib seejuures muutuda väga populaarseks – lausa oma ajastu näoks või „aknaks minevikku“. Ent originaalsele teosele, artefaktile, museaalile, mis seda kujutist kandis, ei pruugi viidata enam mitte miski.

Meie mäluasutuste ajaloolistes fotokogudes sisalduv on tegelikult rikkalik ja mitmekülgne esemeline pärand, mille sisu on ammendamatu teabeallikas ning mille potentsiaalne väärtus ajas aina kasvab. Selleks, et tutvustada avalikkusele fotokogudest varasalvede tänast sisu ning vähem või rohkem tuntud ajalooliste fotode tausta, sündis Eesti Ajaloomuuseumi ja mittetulundusühingu Eesti Fotopärand koostöös näitus „Silmapilkline ülessewõte: Eesti foto 1850–1912“. Näitus katab ajaliselt fotograafia kui meediumi sünni- ja kasvuloo Eestis enne kinokunsti levikut.

Esmakordselt on kõigile huvilistele vaatamiseks ühte ruumi kokku toodud 100–160 aasta vanused originaalfotod ja -negatiivid paljude erinevate Eesti mäluasutuste fotokogudest, kokku ligi 170 eset – fotod, negatiivid, fotoalbumid, piltpostkaardid. Eesti Ajaloomuuseumi Suurgildi hoone ajutiste näituste saali üles seatud väljapanek põhineb suuresti Eesti Ajaloomuuseumi teadusdirektori Tõnis Liibeki värskel doktoritööl Eesti varasest fotograafiakultuurist¹. Fotonäituse saatetekstidesse on koondatud Eesti vanema fotograafiaajaloo olulisimad aspektid alates Eesti alal tegutsenud esimeste päevapiltnike jälgedest kuni tänaseni säilinud üllatavalt arvuka fotopärandi peamiste pildistustestide tutvustusteni. Valikut 1850.–1912. aastal tegutsenud tähtsaimate päevapiltnike (näiteks Carl Schulzi, Charles Borchardti, Reinhold Sachkeri, Bernhard Laisi, Ivan Teterini, Heinrich Tiider-

manni jpt) tähelepanuväärsematest töödest eksponeeritakse teemagruppideks jaotatuna. Fotode temaatikas aitavad järke pidada väljavõtted Heinrich Tiidermanni esimesest põhjalikust eestikeelsest fotoõpikust². Aimu saab ka tolle ajastu fotoformaadidest ja -menetlustest ning üldistest fototehnilistest võimalustest, mis aitavad paremini mõista, miks need vanad fotod väljusest ja vormistusest just sellised on, nagu väljapanekul näha.

Näitusele koondatud fotod pärinevad Eesti Ajaloomuuseumi, Tallinna Linnamuuseumi Fotomuuseumi, Eesti Rahva Muuseumi, Järvamaa Muuseumi, Eesti Ajalooarhiivi, Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi ning Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi rikkalikest fotokogudest. Fotode valiku aluseks oli nii nende ajalooline ja fotoloogiline kui ka vormistus- või valmistusviisist tulenev väärtus. Ka leiab tähelepanelik külastaja väljapanekus viiteid fotoajaloolase ja Fotomuuseumi asutaja Peeter Toominga (1939–1997) tööpärandile, kelle panus kohaliku fotoajaloo tutvustamisel on olnud väga suur.

Näitusele üles seatud fotode sisu näitab ilmekalt ärkamisaegse Eesti nägu. Näeme ka 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses toimunud tormilisi muutusi Eesti ühiskonnas ja elukeskkonnas. Ülesvõtetel kajastub värvikalt baltisakslaste domineerimine ja fotograafide ettevaatlik huvi kohaliku maarahva tunnusjoonte vastu. Jäädvustamist leiavad Eesti ärkamisaegaja suurtükid, uute kultuuritraditsioonide väljakujunemine, venestuspoliitika mõju avalikule ruumile, tehnoloogiliste uuenduste lai kõlapind ühiskonnas ning palju muud huvitavat.

Ajaloomuuseumi eelkäija – Provintsiiaalmuuseum – korraldas fotonäituseid juba 19. sajandil. Näiteks Tallinna vaateid, mida väga edukas, peamiselt Tartus ja Riias tegutsenud fotograaf Carl Schulz võttis üles 1878. aastal, eksponeeriti muuseumis värske tulmena peagi nende valmi-

2 Tiidermann, Heinrich 1899. Täieline päevapildi õpetus. Tallinn: M. Schiffer ja M. Antje. (Teine, täiendatud trükk 1903.)

Merilis Roosalu

Tarvasto kihelkonna kooliõpetaja 1860. aastatel.

Foto on pärit Tartust Õpetatud Eesti Seltsi kogust. Albumiifoto aluspapil 21,7 × 16,6 cm, foto: 14 × 18,2 cm. Eesti Ajaloomuuseum, F 17569. Tuvastamata piltik

Näituse avamisel 8. oktoobril FOTO: Vahur Lõhmus

1 Liibek, Tõnis 2010. Fotograafiakultuur Eestis 1839–1895. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Vaade näitusele
FOTO: Vahur
Lõhmus

mise järel. Fotod on väljapanekul esindatud ka nüüd, rohkem kui 130 aastat hiljem. Käesoleval näitusel on Tallinna pildistused tähtsal kohal. See pakub näituse külastajale hea võimaluse tunda vana foto mõju, kuna saab ju võrrelda tänase kultuuripealinna Tallinna linnapilti 100–130 aasta taguse seisuga. Ka ilmneb, et meie

kaasaegsete piltpostkaartide valik ei ole ülesvõtete sisu poolest sajanditagusest mitte just väga erinev.

Oma silmaga saab näitusel imetleda ajaloo- ja kirjandusõpikute tuntud ülesvõtet perekond Jannsenist. Kauni paspartuuga ovaalsesse puitraami vormistatud väga heas seisus 1869. aastast pärineva ülesvõtte autor on Tartu fotograaf Peter Barth. Pildil esireas, oma tütre Lydia Koidula kõrval istub pereisa Johann Voldemar Jannsen, kes Eesti kultuuriloos oluliste traditsioonide algatajana võttis koostöös esimese laialdaselt tuntud eesti soost fotograafi – Reinhold Sachkeriga kasutusele mõisted „päevapilt“³ ja „päevapildistamine“, mis jäi ligi 50 aastaks püsima fotograafia maakeelse vastena.

Ühe varaseima eesti soost fotograafi Reinhold Sackheri (1844–1919) pärandist on näitusel väljas osa tema mahukast Eesti ärkamisaja suurkujude portreede sarjast. Neid fotosid reprodutseerisid hiljem rohkelt teisedki piltnikud ning need on üksikpiltidena avaldatud paljudes trükistes ja muuski vormis. Fotoateljee töö kõrvalt Tartu Vanemuise seltsis innukalt näitekunsti edendanud Reinhold Sachker kuulus omaaegse Eesti kultuurieliiti. Suure missioonitundega valmistas ta oma tähtsatest kaaskondsetest ülesvõtteid üsna pika ajavahemiku jooksul – 1860. aastate lõpust kuni 1890. aastateni. Neil üsna laialt levinud, visiitformaadis fotodel oli ärkamis-aegses eesti ühiskonnas oma tähtis roll. Suurte tiraažidena levitati neid üle Eesti ning nii jõudis

3 Kuulutus ajalehes Postimees, nr 28, 1867.

Heinaturg, praegune Vabaduse väljak Tallinnas u 1878. aastal. Ülesvõtteid samast sarjast müüdi samal aastal juba ka Ferdinand Wassermanni raamatukaupluse kaudu. Albumiinfoto aluspapil 38 × 64 cm, foto: 23,8 × 40,5 cm. Eesti Ajaloomuuseum, F6643 FOTO: Carl Schulz

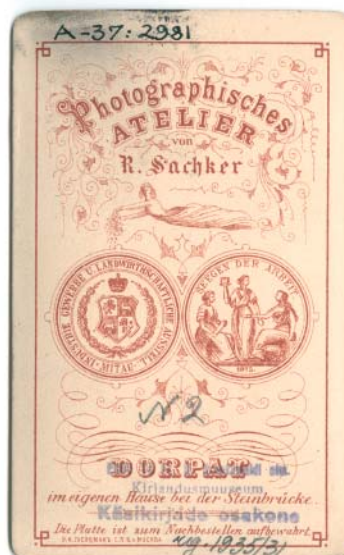

Perekond Jannsen 1869. aastal Tartus.
Albumiinfoto katteklaasiga puitraamis
23,5 × 26,5 cm,
foto: 10 × 14 cm.
Eesti Kirjandusmuuseum,
D-83:1
FOTO: Peter Barth

Jakob Hurda, Lydia Koidula, Friedrich Reinhold Kreutzwaldi, Carl Robert Jakobsoni, Johann Köleri ja paljude teiste meie oluliste rahvuseäratajate silma- ja maailmavaade eestlaste koju esimeste perekonnafotode kõrvale.

Päris ilma digitaalse reprodutseerimiseta kaasajal siiski hakkama ei saa. Näitusele valitud fotodest ning ka neist, mis näitusele füüsiliselt ei mahtunud, on koostatud pilditeabele mitmekülgsema ligipääsetavuse huvides eesti- ja ingliskeelne virtuaalkataloog **silmapilkline.virtuaalmuuseum.ee**. Virtuaalkeskond pakub võimalust näha ka nende fotode tagakülgi, mis näitusesaalis varju jäid. Lisaks saab fotokujutistel olevaid detaile lähemalt vaatamiseks suurendada. Kõik digikooptid on varustatud põhjaliku taustateabega originaalobjektide olemuse, materjali, mõõtude ja päritolu kohta. Virtuaalkataloog jääb huvilistele avatuks ka pärast näituse lõppu. Vanad fotod ja negatiivid viiakse seejärel ettevaatlikult tagasi Eesti muuseumide-arhiivide hoidlariiuile. Ning originaalid jäävad taas karpidesse-mappidesse pakendatult ootele. 100 aasta pärast on nad jälle 100 korda väärtuslikumad.

Lydia Koidula ja Carl Robert Jakobsoni portree 1870. aastate algusest. Albumiinfotod aluspapil 10,5 × 6,4 cm, foto: 9 × 6 cm. Eesti Ajaloomuuseum, F24544 ; Eesti Kirjandusmuuseum A-37:2981
FOTOD: Reinhold Sachker

NELI MONOLOOGI PORIVESKI KÕRTSI ASJUS

Tartu Linnamuuseumis oli 13. maist 11. oktoobrini avatud näitus „Poriveski kõrts“, mis keskendus keskaegse kõrtsi olemust edasiandva atmosfääri loomisele. Näitusele heidavad pilgu selle kuraator, kunstiajaloolane, arheoloog ja pedagoog.

Kuraatori pilk: juhus ja (kinnis)ideed

— EERO HEINLOO —
MTÜ AEG

Pean kohe alguses ausalt tunnistama, et teema valik ehk soov teha näitus keskaegsest kõrtsist oli (teatud mõõndustega) pooljuhuslik. Aastate eest, mil idee vaikselt idanema hakkas, olid rõhuasetused mõnevõrra erinevad, kuid aja möödudes, mil algse lihtsakoelise mõtte peale ladestusid üha uued kihistused, tundus kokkuvõttes just kõrts olevat see tuum, mis neid kord rohkem, kord vähem omavahel seonduvaid ideerakukesi kõige õnnestunumalt siduda suudaks. Teemadering, mida annab kõrtsiga seostada, on loomulikult palju laiem kui sellel näitusel eksponeeritud (peasjalikult erinevad hasart- ja osavusmängud, söömine ja joomine, muusika, interjööri elemendid), kuid meie valik põhines ennekõike võimalustel, mida Tartu Linnamuuseumi arheoloogiakogu eneses peidab.

Teemana on keskaegne kõrts loomulikult vastuoluline. Teatavasti on kohalikke olusid kirjeldavat kirjalikku informatsiooni käsitletava ajaperioodi kohta märkimisväärselt vähe ning ka arheoloogilise materjali tõlgendustes pole ega saagi olla lõplikke tõeseid teadmisi. Nii võib tänasel päeval ilmselt väita, et Eestis pole uuritud ühtegi selgelt keskaegse kõrtsikohana identifitseeritavat objekti (kuigi seda on oletatud nii Viljandi, Pärnu kui Tartu puhul). Olukord ei ole õnneks kaugeltki nii lootusetu. Väheseid informatsioonitükikesi omavahel sobitades ja veidi kaugemalt paralleele tuues õnnestub lõppkokkuvõttes luua maailm, mis ei pruukinudki niiväga toonasest reaalsusest erineda. Ilmselt peaks siinkohal siiski rõhutama, et näitus ei pretendeeri mitte mingil juhul tõsiteaduslikkusele, vaid pigem on tegu loominguliste interpretatsioonide kogumiga, kus kitsaskohtade ületamisel on oldud rõõmsalt optimistlik.

Kui näituse teema valiku ja käsitlemise juures võib kohata juhuslikkust, siis teostuse juures võib omakorda näha isiklike (kinnis)ideede rakendamist. Näitusetekstide puudumine, olemasoleva ruumimõju minimaliseerimine, esemete paiknemise näilik ebakorrapärasus/lohakus (mida on samas üllatavalt keeruline saavutada),

Eero Heinloo

Poriveski
kõrtsi laud on
täitunud
FOTO: Eero
Heinloo

SIRVILAUAD

ERM JA MAAKONNAMUUSEUMID UUDISTASID REFORME PÕHJA- MAADES

Eesti Rahva Muuseumi omakultuuride osakond tõmbas joone alla mahukale projektile, tänu millele õpiti tundma Taani, Norra ja Islandi muuseumimaastikku. Projekti oli kaasatud viis maakonnamuuseumi: Hiiumaa, Võrumaa, Iisaku, Valga ja Mahtra. Kahe muuseumitöötajate grupi õppereise toetas Põhja- ja Baltimaade ühine mobiilsusprogramm, mida rahastavad Põhjamaade Ministrite Nõukogu ning Eesti, Läti ja Leedu valitsus.

Omakultuuride osakonna muuseumide meistrklassi sarjas arutlesid maakonnamuuseumide direktorid selle üle, kuidas projektis omandatud kogemusi muuseumide maine edendamisel rakendada. Jõuti otsusele mittetulundusühingu vajalikkuses mainekujunduses ja turunduses ning nende tegevuste rahastamise korraldamisel.

RAHVUSVAHELINE KONVERENTS MORE ATTENTION TO RYE

6.–8. oktoobrini 2011 toimus Ülenurmel Eesti Põllumajandusmuuseumis rahvusvaheline rukki-konverents *More Attention to Rye*. Korraldajad olid Põllumajandusministeerium, Eesti Rukki Selts ja Eesti Põllumajandusmuuseum, välistoetaja Šveitsi Põllumajandusministeerium. Konverentsi sõnum oli: võimalusel suurendada rukki külvipinda ja tähtsustada rukist kui tervislikku toiduainet. Kõneldi ka rukki tootmisest, säilitamisest ja turundamisest. Konverentsil osales väliskülalisi 11 riigist. Konverentsi toimumiskohaks valiti Eesti Põllumajandusmuuseum, kuna muuseumil on oluline roll rukki populariseerimisel ja traditsioonide säilitamisel, samuti kasvatatakse muuseumi põldudel Sangaste rukist.

MUUSEUMIPEDAGOOGID KOHTU- SID PÕLVAMAAL

6.–8. septembrini 2011 kogunesid muuseumipedagoogid ja teised muuseumide haridusvaldkonna töötajad üle Eesti Põlvamaale suvepäevadele. Esimesel päeval võtsid muuseumiõpetajaid vastu Ahja valla Tuglase muuseumi, Mooste mõisakompleksi ning Räpina Koduloo- ja Aiandusmuuseumi töötajad. Teisel päeval oli võõrustajaks Eesti Maanteemuuseum, kus kõik osalejad läbisid koolituspäeva teemal „Täiskasvanud õppija muuseumis“. Suvepäevade lõpetamine toimus Põlva Talurahvamuseumis. Traditsiooniks kujunevat ettevõtmist toetasid Kultuuriministeerium, Hasartmängumaksu Nõukogu, Eesti Kultuurkapital, Põlvamaa muuseumid ning Räpina Muusikakool. Pedagoogide suvepäevade initsiaator ja organiseerija on muuseuminõukogu hariduse alakomisjon.

pisidetailide rõhutamine, mastaapsete illustratsioonide abil atmosfääri loomine vms. Need on mõned olulisemad läbivad märksõnad, millest juhindudes kõrtsimaailm kerkis. Tulemusena on näituse keskmes ruum, mis kujundatud kui kompositsioon maalil, andes külastajale täpselt niipalju vaba fantaasiat, kui talle endale sobib. Kinnisideed ei piirdu vaid näitusesaaliga, neid võib näha ka abimaterjalides – näitusekataloogi ülesehituses ja plakatite ning reklaamlehtede

kujunduses – kus sõnade ja piltide sees ning taga on ilmselt rohkem isiklikke mõtteid kui näituses eneses.

Praegu, näitusele veidi distantsilt vaadates, on mul hea meel, et kõrtsinäitus realiseerus just nüüd ja praegu. Varem oleksid ideed jäänud ilmselt veel tooreks, samas kui selle edasilükkamisega oleks olnud juba selge oht üleküpsemisele. Seega veel üks märksõna – ajastus peab olema täpne.

Kunstiajaloolase pilk: kaugenemine ja lähenemine

— TIINA-MALL KREEM —
KADRIORU KUNSTIMUUSEUM

Tiina-Mall Kreem

Kunstiajaloolase pilk peatub Tartu Linnamuuseumi pindalalt küll väikesel, kuid atraktiivse kujundusega näitusel „Poriveski kõrts“ kindlasti. Nimelt on näitusel keskaegsed arheoloogilised „kõrtsileiud“ seotud uusaegsetelt kunstitöödelt „laenatud“ figuuridega. Selgelt äratuntav on näiteks Hollandi kunsti kuldajastu meistri Adriaen Brouweri (1605–1638) kõrtsistseenide mõju näituse kujundajatele: Brouweri piltidelt tuttavat kõrtsi-inventari, -tüüpe ja -kaklust kohtab nii näituse seinamaalidel ja vitriiniklaasidel kui esemelises ruumi-installatsioonis.

Näitusesesse põhjalikum süvenemine ja mõistmist abistava kataloogi kättevõtmine kinnitab, et vana kunst on olnud ka näituse koostaja ja kataloogi tekstide inspiratsiooniallikas. Tänapäeva interdistsiplinaarsust taotlevas teadus- ja muuseumimaailmas pole see muidugi patt. Vähemalt seni mitte, kuni „abiteadusi“ rakendatakse teatud reservatsiooniga. Konkreetsemalt – Poriveski kõrtsi näituse puhul peab muuseumikülastaja mõistma, et arheoloogilisi leiude ümbritsev lääne-euroopalik pildimaailm on kunstiajalooline abimaterjal, mis avardab ettekujutust Eesti keskaegsest kõrtsist, kuid ei ole selle üksühene tõmmis.

Õigustatud oleks muuseumikülastaja küsimus, miks on Poriveski näituse meeskonnal tulnud keskaegse kõrtsi pildi taastamiseks otsida abi Lääne-Euroopast ja uusajast. Kas lähemalt ja keskajast siis Eesti kõrtsielu kajastavaid pilte ei leidu? Vastus sellele küsimusele oleks aga paraku lühike „ei!“. Huvi teket Liivimaa kõrtsipildi vastu

võib täheldada alates 18. sajandi lõpust, kust pärinevad esimesed siinse kõrtsielu kujutised (J. C. Brotze). Samas peab tunnistama, et kohalike kunstnike ja kunstikogujate huvi kõrtsielu kujutiste vastu jäi aga veel kauaks toituma Madalamaade 16.–18. sajandi kunstimeistrite töödest, maalidest ja graafilistest lehtedest, mille kaudu sai kabinetist väljumata vaadata lihtrahva hinge ja ellu. Eesti kõrtsielu tõeliseks avastajaks ja parimaks visualiseerijaks peetakse aga alles 1870. aastate teisel poolel kunstnikuna tööd alustanud Oskar Georg Adolf Hoffmanni (1851–1912), mitmel pool Lääne-Euroopas õppinud ja Hollandi kuldajastu kunstist mõjutatud meest.

Hoffmanni Eesti kõrtsiteemalisi maale võib kõrvuti madalmaalaste kõrtsipiltidega näha näitusel „Vinum et panis. Veini ja leivamotiiv 16.–20. sajandi kunstis“, mille sektsioon „Kiriku kõrval on kõrts“ jätkab nii sisuliselt kui ajaliselt Poriveski kõrtsi lugu. Ainult et erinevalt Tartu Linnamuuseumi näitusest (13.5.–11.11.2011) on Kumu kunstimuuseumi näituse (11.11.2011–10.3.2012) keskmes pildid ja kunstiajaloolise pärandi abimaterjaliks esemed Eesti Rahva Muuseumist.

Kõrtsiteema üleskerkimine kahes profiililt väga erinevas muuseumis peaaegu üheaegselt on tagantjärele vaadatuna puhas, kuid ilus juhus. Samas, kui vaadata ettepoole ja pidada silmas näituste kaldumist interdistsiplinaarsusesse, võib see aga olla ka märk erinevate muuseumite liikumisest ühes suunas.

Arheoloogi pilk: kildudest ja tervikust

— ARVI HAAK —
TARTU LINNAMUUSEUM

Kui karbid linnakaevamiste leiuainesega muuseumifondi laekuvad, on enamasti pikemata selge, et suur enamik leidudest on potikillud ja pealegi tavaküllastaja jaoks vähekõnekad. Seetõttu on vähestel terviklikumalt säilinud kesk- ja varauusaegsetel esemetel muuseumide väljapanekutes mitugi rolli täita. Sarnaselt kutseliste näitlejate või muuseumimaastikul kanda kinnitanud, õnnestunud tehtud mannekeenidega möödub esemete muuseumitöö kord kaubanduse, kord igapäevaelu, sedapuhku aga kõrtsiteemalises koosluses.

Küsimus osadest ja tervikust on laiemgi kui potikillu ja terve nõu võrdlusest selgub. Arheoloogiaainese tõlgendus keskendub üha enam kõigele, mida võtab kokku sõna *kontekst* – seda võrd, kuidas keegi seda mõtestab või väliuuringutel jäädvustanud on. Ühtegi kindlat kesk- ja uusaegset kõrtsikohta Tartus uuritud ei ole, mis

tekitab esmapilgul häiriva vastuolu – kuhu jääb siis esemepõhine info ja mis annab õiguse Tartu kõrtsist rääkida? Lisaks selgub kataloogi sirvimisel, et osa esinejaist on lavale astunud suisa külalisena Tallinnast, Pärnust ja Viljandist!

Teatrivõrdluses väljatulev lavastuslikkus ongi siinkirjutaja subjektiivsel hinnangul näituse kõnekaim pilgupüüdja. Nii nagu mitmete näitusele jõudnud lauanõude puhul, on ka näituseterviku liitekohad selgelt nähtaval ja osa tükke sootuks puudu. Siiski moodustab kujundatud interjäär terviku koos eesruumi seinal oleva asukohavihje, esi- ja tagaseinte eklektilisuse ning sidusa narratiivi puudumisega. Kuus lauda kannavad erinevaid kooslusi, vihjates mitmele valikutega seonduvale probleemile (kas joogi-nõuna oli kasutusel puitpeeker, kivisteraamiline kann või suisa kallihinnaline Böömi päritolu klaaspeeker? Kas toitu valmistati pronksgraape-

Arvi Haak

Mänguline vaikelu ahju ees
FOTO: Eero Heinloo

neis või savinõudes – või, nagu kirjalikest allikaist teame, sageli ei pakutudki vähemalt vähemjõukale elanikkonnale suunatud kõrtsides üldse süüa? Millised muusikariistad tõenäolisemalt kõrtsiolustikus kasutamist leidsid?) Paljudel juhtudel leiab näituselt või kataloogist vihjeid, vahel on tajuda pingetki näituse lavastusliku ruumi ja jutustavalt üles ehitatud kataloogi vahel.

Poriveski kõrtsi näitus ei räägi lugu ühest konkreetsest Tartu kõrtsist. Siin kasutatud

arheoloogilised esemed on osalised olustikupildis, mida aitavad luua kõik näitusel kasutatud vahendid. Lugusid on selle pildi sees ja taga aga palju, võimatu on ennustada, millised neist kõnetavad erinevate huvide ja eelteadmistega vaatajaid. Giididki räägivad oma lugu, kuid ainu- tõlgendusele pürgimata. Siiski moodustub sellest eklektikast tervikpilt, mis ühtlasi vihjab, kui võrd katkendlik on meie teadmine kesk- ja varauusaja Liivimaa igapäeva- ja kõrtsielu kohta.

Pedagoogi pilk: kõrts kui kohtumispaik

— KAARI SIEMER —
TARTU LINNAMUSEUM

Kaari Siemer

Haridusprogrammi koostamine kõrtsiainelise näituse juurde tundus esmapilgul keeruline. Korduvalt kerkis üles üles küsimus, kas kõrts kui teema, mis seostub eelkõige alkoholi ja selle (liig)tarbimisega (täiskasvanute maailm), on üldse sobiv lastele ja kooliõpilastele tutvustamiseks. Kuidas kutsuda lapsi kõrtsi?!

Ülesande lahendamiseks otsustasime kõrtsi peamise tunnuse – alkoholi ja selle tarbimise tagaplaanile suruda ning tutvustada kohta eelkõige kui suhtluskeskkonda, mille olemasolu vajalikkust tänapäeva Facebooki ja Twitteri põlvkonna noored hästi mõistavad. Asetades rõhu kõrtsile kui kohtumispaigale, sai rääkida ka

Just nagu
muinasjutus
kerkivad vana
Dorpati müürid
taas...
FOTO: Tiia
Reisner

kõigest sinna juurde kuuluvast: söögist, joogist, hasartmängudest ning keskaja kõrtsi funktsioonidest.

Inimesed külastavad näitust erinevatel põhjustel: tullaakse tõsisest huvist teema vastu või hoopis meeleolu otsima, kooliõpilased satuvad siia pigem klassiekskursiooni käigus ja mudilased emme-issi käevangus. Igaühele nende seast tuleb leida viis, kuidas teemat laiemalt avada.

Koostasime näituse juurde töölehe, mille ülesanded olid suunatud nooremale publikule, kuid sellel esitatud teave andis lihtsustatud ülevaate kogu teemast. Lisaks korraldasime lastele kohe näituse avamise aegu „Poriveski kõrtsis“ eksponeeritud laua- ja õuemänge tutvustava vana aja mängude päeva, kus lisaks mängimisele voolisid lapsed savist õnnetäringuid ja mängunuppe ning tutvusid linna kunagise välisilmega keskaegse Tartu maketti kokku pannes.

Muuseumitund „Kõrts keskaegses linnas“ oli suunatud 8.–12. klassi õpilastele. Meie tundi külastanud õpilased, kelle isikliku suhtlemisvajaduse rahuldamiseks piisab vaid mõnest nupulevajutusest mobiiltelefonil või arvutiklaviatuuril, mõistsid selgemalt, et peamine põhjus, miks keskaja inimene soovis veeta öhtut kõrtsis, oli suhelda teiste inimestega ja lahutada meelt. Selleks, et räägitu muuseumist lahkudes kohe peast välja ei pühitaks, said osalejad muuseumitunni teises osas ülesande kujundada keskaegse kõrtsi silt ning koostada kuuldu põhjal menüü. Tunni lõpus esitleti oma tööd ka teistele.

Täiskasvanud publikule tutvustasime näitusel esindatud teemasid põhjalikumalt kesk- ja uusaegsete kõrtside eluolu tutvustava loengusarja kaudu, kus rääkisid Ain Mäesalu („Keskaegse tartlase mänguvahendid ja mängud“), Erki Russow („Kõrtsiarheoloogiast siin ja seal“), Inna Jürjo („Söök-jook kõrtsis keskajal ja varauusaja algul“), Taavi-Mats Utt („Tartu plokklööd – kas pill kõrtsist või kirikust?“) ja Marge Rennit („Eesti- ja Liivimaa kõrtside kirjeldustest 18.–19. sajandi reisikirjanduses“).

Näitus „Poriveski kõrts“ on koht, mis võimaldab avada keskaja inimese maailmapilti erinevate nurkade alt nii lapsele kui ka täiskasvanule.

MEREMUUSEUMI LENNUSADAM ALUSTAB AVAMISE ETTEVALMISTAMIST

Eesti Meremuuseumi uus filiaal Lennusadamas avatakse 2012. aasta mais. Muuseum on alustanud värbamist, mis kestab aprillini. Lennusadama tahab oma külastajale pakkuda meretäit põnevust unikaalsetes angaarides ja nende ümber. Liituma otsitakse mere- ja ajaloohuviga meeskonnatööl orienteeritud inimesi, kes on valmis aktiivselt õppima, kaasa mõtlema ja seega osalema Lennusadama loo loomises. Täpsemat infot saab jooksvalt Lennusadama kodulehelt (www.lennusadam.eu) ja värbamiskanalitest.

Jaanuari keskpaigani saab **Eesti Meremuuseumi Paksu Margareeta suurtükitoris** vaadata näitust „Tsaariaegsest militaarrajatisest modernseks meremuuseumiks“. Näitus jutustab loo sellest, kuidas algselt militaarobjektina rajatud Lennusadam on üle elanud kirevad ajad ja täitnud erinevaid funktsioone. Kuna aja jooksul on Lennusadama erinevatel omanikel olnud vastakad huvid, on ime, et see unikaalne objekt praeguseks veel alles on.

22. mail 2012 tähistab **Eesti Vabaõhumuuseum** oma 55 aasta juubelit. Kavas on teaduskonverents ning uue eksponaathoone – Lõuna-Harjumaalt Juuru kihelkonnast pärit Lau külapoe avamine.

INTERREG IV A programmist rahastatav projekt „**Keskaja sild Padise ja Vantaa vahel**“ lõpeb 2012. aasta juunis. 20. aprillil 2012 peetakse projekti raames Padisel teaduskonverents, mille ettekannete kaudu tutvustatakse avalikkusele projekti tulemusi. Samaks ajaks valmib näitus, mida on edaspidi võimalik üle Eesti rännutada. 2012. aasta mais ilmub aga projekti kokkuvõttev raamat.

SOOME MUUSEUMIDE UUDISEID

Ilmunud on „**Töövihik koduloomuuseumidele**“. Soome maakonnamuuseumide ja Muuseumiameti ühistööna sündinud vihik on muuseumide tegevuse arendamiseks mõeldud abivahend, mis on loodud niisuguste muuseumide ja kogude tarvis, kellel ei ole põhikohaga muuseumiprofessionaalsete töötajaid. Töövihik ilmus võrguväljaandena ning on allalaadimiseks ja väljatrükkimiseks saadaval http://www.nba.fi/fi/paikallismuseon_tyokirja. Nõuandeid töövihiku kasutamiseks saab Soome maakonnamuuseumidest.

MEES KULDSE NÖÖBIGA

— TIINA SAKSAKULM —
EESTI SISETURVALISUSE MUUSEUM

Tiina Saksakulm

Korstnapühkjateemalisi näitusi Eesti muuseumides ei kohta, sest see valdkond kui üks tuleohutusteemasid on olnud ajast aega seotud tuletõrjega. Kuigi üksikuid esemeid leidub teiste muuseumide kogudes, ei anna see võimalust koostada terviknäitust. Näitusel „Mees kuldse nõõbiga“ on olulisele kohale asetatud mitte ainult esemed, vaid kõik see, mis kaasneb korstnapühkijaga, mehega, kes toob õnne.

IDEEST

Näituse idee sünnilooga peab minema tagasi aastasse 2009, mil muuseumi oli tabanud järjest mitu ebameeldivat üllatust. 2007. aastal lõpetas Tallinna Tuletõrjeühing Tuletõrjemuuseumiga

kehtiva rendilepingu. Muuseum kolis asukohta Raua 2, vahetus kogu töötajaskond, uus püsinäitus sai alguse. 2008. aastal otsustas Siseministeerium laiendada Eesti Tuletõrjemuuseumi kogumisvaldkonda ja muuseumile pandi nimeks Eesti Siseturvalisuse Muuseum.

Kogude lahtipakkimisel tuli välja hulk materjali, mis ei olnud muuseumis arvele võetud. Nende seas olid korstnapühkija Elmar Veskimäe mälestused ja fotokogu, meistritunnistused, uurimus Tartu korstnapühkijatest. Samas puudusid muuseumis täielikult korstnapühkijate esemed. Kogu täiendamiseks võtsime 2009. aastal ühendust Korstnapühkijate Kojas liikmetega Leo Kalme ja Koit Koppeliga, kelle kaasabil sai korstnapühkijate kollektsioon väärtuslikku lisa. Kõnesoleva näituse sisuliseks algusaktsendiks osutus korstnapühkija meistri silinderkübar 1890.–1900. aastast, seni teadaolevalt ainus omaaoline ese muuseumides, mis restaureeriti 2010. aastal Kanutis. Algselt kuulus see August Napitsa isale, kes sai selle 1890. aastatel Riias pärast meistrieksami sooritamist. Vasikanahast kübar on valmistatud Pariisi stiili järgi. Silinder, mis oli sobilik härrade peakate, oli üks korstnapühkija meistri tunnuseid. Mõtestades lahti saadud infot korstnapühkija kübara, selle kasutusvõimaluste, funktsiooni kohta, sündis ülalnimetatud lugu.

Korstnapühkija teema tegi põnevaks teda ümbritsev salapära. Miks on nii, et korstnapühkija nõõbi puudutamine, keeramine toob õnne? See uskumus on niivõrd sügaval inimeste teadvuses, et akadeemilised väljendusvahendid jäävad

Korstnapühkija
silinder
FOTO: Ennistuskoda Kanut

selle puhul napiks. See teeb näituse teema avamise raskeks, sest emotsioonide edasiandmine annabki ekspositsioonile tema väärtuse. Seetõttu pole imekspandev, et muuseumi töötajad võtsid võimaluse näitust teha õhinal vastu. Näituse ettevalmistamisel tegime väga palju koostööd korstnapühkijatega, korraldasime mitmeid idee arendamise koosolekuid. Selleks tutvusime põhjalikult arhiividokumentide ja audiovisuaalse materjaliga. Järgmise ülesandena pidime tõlgendama saadud allikate leiukogumit oma teemast lähtuvalt ja esitama tulemuse väljapaneku kavandina. Sellele järgnesid ühisarutelud, konsultatsioonid autoriühinguga ja korstnapühkijatega, näitusematerjalide valmistamine ja näituse ülespanek.

SISU

Soovisime, et näitus pakuks huvi nii täiskasvanule kui ka lapsele. Selleks tuli ühendada mänguline ja õpetlik. Materjali meie enda ja teistest arhiividest kogunes rohkesti, mistõttu tuli teha range valik, et külastajat mitte liigse teabega koormata. Originaalesemetest panime näitusele kõige iseloomulikumad, mis oleks antud teema katalüsaatoriks, mille kaudu vajalikku informatsiooni edasi anda ja aktuaalsena hoida.

Valisime välja tähtsaimad töövahendid ja riistusemed, eksponeerisime paberdokumente.

Ajalises osas piirdusime 20.–21. sajandiga. Pidasime oluliseks nii korstnapühkijate tekkelugu, kuid võrdluseks toime fakte ka tänapäevast. Arhiivimaterjali läbitöötamise käigus selekteerisime teemad, mis annavad parima ülevaate selle aja regulatsioonidest ja samas on järjepidevuse aluseks ka tänapäeva kostnapühkijate traditsioonidele. Ajalise kestvuse edasiandmiseks kasutasime visuaalseid lahendusi.

**Sellitunnistus
aastast 1924
FOTO: Raimo
Kaubi**

Soome Instituut on koostanud kaks uut rändnäitust. Näitusele „**Kirgas, kerge ja karge nagu vesi.**

Soome nüüdisproosa“ on välja valitud viisteist soome autorit, kes kõik on Soome kirjandusmaastikul leidnud oma niši. Ülevaadet tehakse lähtuti kirjanikest, kelle teoseid on juba eesti keelde tõlgitud, kuid seas on ka paar kõrgetasemelist Eestis veel tundmatut autorit, kelle raamatud vääriksid eestindamist.

Rändnäitus „**Karvavahetuse aeg. Lapimaa nüüdiskunst**“ esitleb neljateistkümmelt kunstnikult 22 teost, andes nii mediaalse kui sisulise läbilõike Lapimaa professionaalsest kunstist. Maali, graafika, foto ja skulptuuri meediumi vahendusel osalevad näitusel kunstnikud **Raija Aula** (sünd 1947), **Mia Hamari** (1976), **Anssi Hanhela** (1962), **Ilona Kivijärvi** (1960), **Ninni Korkalo** (1982), **Tuomas Korkalo** (1978), **Essi Korva** (1985), **Leila Lipiäinen** (1962), **Riitta Moilanen** (1959), **Olli Moisio** (1950), **Tuuli Mukka** (1966), **Marketta Nilsen** (1944), **Elina Sipilä** (1979) ja **Sointu Viinikka** (1939).

Näitust on võimalik tellida Soome Instituudist.

12.–13. märtsil 2012 toimub **Alvar Aalto konverents** Seinäjoki raekojas (A. Aalto projekteeritud). Konverentsi raames analüüsitakse Alvar Aalto ja tema pärandi tähendust erinevatest vaatenurkadest. Seminar on multidistsiplinaarne akadeemiline kohtumine, kuhu arhitekte, uurijaid, ajaloolasi ja teisi asjast huvitatuid kutsutakse esitlema oma Aalto-teemalisi uurimusi. Konverents toimub inglise keeles. 14. märtsil korraldatakse ekskursioon Alajärville, kus Alvar Aalto on projekteerinud kogu kesklinna.

Joensuu Kunstimuuseum tähistab oma 50. sünnipäeva Hiina kunsti näitusega „**Draakoni aasta**“, mis on Joensuul avatud juunist kuni oktoobrini 2012. Joensuu Kunstimuuseumil on umbes 150 museaalist koosnev soliidne hiina kunsti ja kultuurimälestiste kogu, millest 100 museaali on valitud näitusele. Koostöös Jyväskylän Ülikooliga antakse näituse juurde välja ka 150-leheküljeline raamat.

Alates 1975. aastast korraldatakse **Jyväskyläs graafika rahvusvahelist trükitriennaali**.

Järgmine näitus on avatud 5. maist 9. septembrini 2012 Jyväskyläs Kunstimuuseumis. Näitusel on esindatud graafikud Soomest, Rootsist, Norrast, Venemaalt ja Eestist – kõigi Soome naabrite juurest.

Korstnapühkija
mäng „Õnne-
nööp“
FOTO: Raimo
Kaubi

TEOSTUS

Oluline oli esemete turvalisuse kindlustamine ja eksponeerimisvõimalused. See tähendas esemete korrastamist, puhastamist ja restaureerimist spetsialistide poolt. Kõige olulisem oli lahendada ülesanne, kuidas anda edasi kadunud aja hõngu ning teha seda vaimukalt ja interaktiivselt, ühendades neid mõlemat korraga nii, et kumbki oma võlu ei kaotaks. Sellisest lähtekohast tundus oluline kasutada näitusel eriilmelisi väljendusvahendeid. Nende valimisel

Korsten näitusel
FOTO: Raimo
Kaubi

sai kaalukaks argumendiks noorematele külastajatele suunatud näituseosa, et noored leiaksid põhjuse tulla muuseumi ja saada osa ka teistest ekspositsioonist. Samas pakub see mõnusat atmosfääri ja äratundmisrõõmu märksa laiemale ringile. Korstnapühkijateemaline muusika, millele lisab atraktiivsust võimalus kuulata seda 1950.–60. aastate helikandjalt, kannab oma eesmärki. Sama mõtet annavad edasi ka teemakohased nukufilmid. Võimalus piiluda korstnasse ja avastada sealt seest midagi huvitava toob korstnapühkija salapärase ameti meile lähemale. Üks visuaalselt silmatorkavam ja sisult uudsust tekitavam osa on korstnate mulaažid, mis liigendavad oma punaste katuseviiludega näituseruumi, annavad võimaluse istuda katuseharjal ja olla n-ö näituse sees.

Näitus „Mees kuldse nööbiga“ tekitas huvi oma erinevate vaatenurkadega nii vanemate kui nooremate külastajate seas ja samas andis äratundmisrõõmu, et korstnapühkija on küll vanaaegne amet, kuid selle esindajaid kohtub ka tänapäeval.

MIS ON KÄES, SEE ON KÄES

INTERVJUU TULLIO ILOMETSAGA TARTU ÜLIKOOI AJALOO MUUSEUMIST

— MARIANN RAISMA —
TARTU ÜLIKOOI AJALOO MUUSEUM

Tullio Ilomets, Eesti vanim muuseumitöötaja, tähistas selle aasta 13. juulil oma 90. sünnipäeva. 1948. aastast Tartu Ülikooliga seotud olnud keemik ja muinsuskaitaja Tullio Ilomets on ülikoolis üle elanud seitse rektorit ning temast ei räägita mitte lihtsalt lugusid, vaid lausa legende. Tegemist on väga mitmekülgse mehega, kelle tegevus on mõjutanud lisaks keemikutele ja konservaatoreitele ka kõiki neid, kes on puutunud kokku ülikooli ajaloo ja pärandiga. Lisaks ülikooli ja keemia ajaloo uurijana on Tullio Ilomets tuntud ka muinsuskaitjana, olles Akadeemilise Muinsuskaitse Seltsi üks asutajaliikmetest ning selle pikaajaline esimees.

Tullio Ilomets lõpetas 1941. aastal Paide keskkooli ja 1952. aastal Tartu Riikliku Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna keemia erialal. 1964. aastal kaitses ta keemiakandidaadi kraadi. 1952. aastal sai temast orgaanilise keemia kateedri assistent, 1965. aastal dotsent. Tullio Ilometsa peetakse looduslike ühendite analüüsi isaks Eestis, tema erihuvi oli maomürkidest eraldatud ensüümide uurimine. Ta on kirjutanud uurimusi orgaaniliste ühendite sünteesi, orgaanilise analüüsi ja teaduse ajaloo alal. Ilomets on olnud paljude põlvkondade keemikute õpetaja. Eraldi tuleks tema panust rõhutada konservaatore-restauraatorite koolitajana – ta on keemia haridusega konservaatorete koolkonna rajaja Eestis.

Milline oli Teie lapsepõlvkodu?

Olen pärit Järvamaalt, lapsena elasime Aruküla mõisas, hiljem oli Koeru alevis meil oma maja. Meid oli kokku viis venda, kellest täna on alles vaid kaks – mina olin vanim laps. Algkoolis

Perekond Jürgenson (1935 muudeti perekonni Ilometsaks): isa Jakob ja ema Elfriede Agathe koos poegade Tullio (seisab) ja Heikkiga aastal 1924. Erakogu FOTO: M. Öömann

Paide keskkooli keemiaringis 1935. aastal. Tullio (vasakult teine) oli keemiaringi esimees. Erakogu FOTO: R. Aarmaa

käisin ühest toast teise – mõlemad vanemad olid mul Aruküla mõisahoones paiknevas koolis õpetajad. Mulle on läbi elu meeldinud, kui mets või park on ümber, lage maa mulle ei meeldi.

Kõik teavad Tullio kiindumust vanade esemete vastu. Kas on võimalik öelda, kust see kogumiskirg pärit on?

Alguse on see saanud kodust – minu ema ja isa panid kõik mälestustena kirja. Kodus korjati vana mööblit. Kui mõisad võõrandati ja tolle aegne parun müüs mööblit, siis sealt otsisime. Praegugi on meil krahv Tolli raamatukapp alles. Vanu raamatuid sain 1939. aastal peale

sakslaste lahkumist, kui see, mis maha jäi, toodi Paidesse ühe kuuri alla ja sealt sai ka päris hulga. Muidugi oli meie peres ka suur raamatukogu. Ema kogus fotosid, tal olid kõik pere ja suguvõsa fotod. Tädimees oli fotograaf Tallinnas Pikal tänaval. Fotode värk oli meil perekonnas oluline. Fotosid olen ka ise kogunud. Ja fotograafia ajalugu on mulle meeldinud – olen lugenud sel teemal ka loenguid.

Minu põhimõte on, et kui kusagil on midagi ripakile jäetud, mida tahetakse ära visata, siis ma korjan väärtusliku ära ja siis vaatan, kellele võiks selle üle anda. Kui ma nägin head riista antikvariaadis, siis tuli minna ükskõikse pilguga – ah igavene loks on... mis ta hind ka on... ega temaga midagi teha ei ole, aga no hea küll, ma võtan ära... See oli hea taktika. Kui müüja taipab, siis on muidugi teine asi. Ka muuseumis on mitu eset, mis ma olen lihtsalt oma rahaga ära ostnud ja muuseumile üle andnud, näiteks paar haruldast fotoaparaati.

Kas olete kogunud ka endale või pigem teistele?

Endale ma pole kogunud. Olen selline kollekt-sionäär, kes on kogunud ülikoolile: kas raamatukogule või muuseumile. Kui hakkasime peahoonest ära kolima 1949.–1950. aastal, siis oli näha, kui palju vanu asju oli eelnevast ajast alles jäänud.

Idee luua ajaloo muuseum hakkas idanema 1960. aastatel seoses sellega, et väga paljud aparaadid ja seadmed olid juba oma aja ära elanud ja neid hakati maha kandma. Mahakandmine seisnes selles, et kui seadmed olid inventarina arvel, siis tuli anda see nimekiri, mis asjad maha kantakse. Selle eest vastutas kateedri juhataja ja

Tullio Ilomets (esimese reas vasakult teine) sõjaväeorkestris 1946. aastal. Erakogu FOTO: J. Valvet

see nimekiri anti varustusosakonda. Muidugi oli bürokraatia võrdlemisi kõva ja siis sai paljudel juhtudel tehtud niimoodi, et pandi nimekirja mingi umbmäärane nimi ja metalli sisaldavate aparaatide-riistade asemel anti üles mingi kolu, et kaal täis saaks. Ja muidugi ega need ametnikud, kes seal asju vastu võtsid, need ei jaganud ju üldse, mis riistapuu miski on. Neid see ei huvitanud ka tegelikult. Näiteks ennesõjaaegsetel saksakeelsete kirjadega klaasmööduriistadel, mõõtkolbidel näiteks, taoti kaelad maha, aga need olid väga täpsed riistad ja neid sai kasutada edasi. Ja nende asemel sai maha kantud mingid suvalised pudelid.

Füüsikud korjasid oma aparatuuri mitmetesse panipaikadesse ja ka peahoone põõningule, Jaani kiriku poolsetesse kartseritesse. Keemiariistu viisime me raekojapoolsetesse kartseritesse. Kuid suure tulekahju ajal 21. detsembril 1965 põlesid Jaani kiriku poolsed kartserid täielikult ära. Keemiariistade kogu teisel pool jäi õnneks alles.

Millised on kurvemad sündmused seoses kogumisega?

Kui ei saa mõnda asja päästa. Organiseerid küll, aga ei ole seda kogemust... On 6–7 asja, mida pole saanud päästa – näiteks Linde vedelõhu masin. Kord unustati edasi öelda, et paar asja tuleb säilitada ja asjad visati minema. Kõige tähtsam on luure. Kohapeal peavad olema ustavad inimesed, kes teatavad, et algab remont. See on kõige hullem aeg, siis tuleb minna päästma. Oluline on osata näha asja väärtust. Igas allüksuses peab olema inimene, kes tunneb ajaloo või traditsiooni vastu huvi ja teab selle kohta. Muidugi on oluline näha ära, mis kellelgi kusagil on. Ülikoolist on leitud väga haruldasi asju, mida võib pidada teadusajaloo seisukohalt unikaalseteks. Eriti hinnaline on vana klaas.

Milline oli muuseumi positsioon ülikoolis?

Ülikool soosis muuseumi. Kui Fjodor Klement oli rektor (1951–1970), siis andis ta välja käskkirja, et enne ei tohi teadusriistu ega mööblit maha kanda, kui vastav komisjon on need üle vaadanud ja tulevase muuseumi jaoks valiku teinud. Järgmine rektor Arnold Koop pani siis ülikooli ajaloo muuseumi lõplikult paika, see asutati 1976. aastal. Kui algselt oli plaan rajada muuseum kunstimuuseumi lähedusse, siis lõpuks otsustati neisse ruumidesse teha hoopiski kohvik Sophokles ning muuseum sai omale peahoone keldrisse ruumid alles 1979. aastal.

Ülikoolimuuseumidel on maailmas olnud suur tähtsus ja on ka edaspidi. Ülikoolimuuseumid peavad olema ühest küljest huvitavad, ent samuti akadeemilised ehk huvitavad spetsialistile: näiteks aparatuuri areng, anatoomilised

IKKAGI INIMENE

preparaadid jmt. Need pooled peavad olema kooskõlas. Muuseum pole lõbustusasutus – see ei tähenda, et seal ei võiks olla lõbus ja huvitav. Muuseum peab äratama huvi. Seepärast on muuseumis oluline interaktiivsus, näiteks interaktiivsed virtuaalsed keemiakatsed.

Tullio Ilomets
peahoone
katusel peale
põlengut. 1965.
TÜ ajaloo muuseum
FOTO: E. Sakk

Milline oli suhe TÜ ajaloo muuseumi töötajatega?

Olen olnud seltskondlik inimene. Mulle meeldib lõbus seltskond. Muuseumiseltskonda tunnen algusest peale. Vanasti tehti ikka etendusi, näitemänge – praegustel pidudel pole seda

Tullio Ilomets
keemia
osakonnas, mis
paiknes tollal
veel peahoones.
1949. Erakogu
FOTO: J. Raudsepp

Tullio Ilomets
Tartu Ülikooli
ajaloo muu-
seumi avamisel
peahoone
keldris 1981.
Tullio Ilometsa
kõrval seisavad
(paremalt): Sirje
Karis, Leili Kriis,
Mare Viiralt,
Margit Päid ja Ela
Martis. TÜ ajaloo
muuseum
FOTO: E. Sakk

nägu nagu vanasti. Keemia osakonnas oli suur-
ürituseks keemikuteks loomine. Pärast kraadi
kaitmist oli ülikooli kohvikus seltskondlik osa,
kus ka tvisti tantsiti nii, et põrand lausa võnkus.

Muuseumis on olnud väga kõva kollektiiv.
Naised on siin teinud tohutu töö, nad on olnud
väga visad. Ülikooli muuseum on suures osas
entusiasmil ja idee alusel üles ehitatud. Muuseu-
mis on oluline, et oleks ühtne arusaam, millel
on väärtus. Asi võib tunduda pealt karp, aga sees
on võimas sisu.

Kuidas niivõrd keerulisel alal nagu keemia on suudetud säilitada nii hea tervis?

Keemikuna ei saa töötada, kui ei ole tervist.
Ei tohi olla allergik või närviline. Kui organism
ei kannata ainete suurt skaalat välja (seal ei
saa väga steriilselt töötada), siis ei saa seal ka
tegutseda. Kes ikka kärna või paiste läksid, ega
need pikalt püsinud. Oli aineid, mis võisid
plahvatada – siis tuli olukord ise oma jõududega
likvideerida, ega alguses valikut ei olnud. Hiljem
käis ikka päästeamet kohal.

Tullio Ilomets
soojaõhumoo-
toriga, mis viidi
Tullio selja taga
utiili. 1970. aas-
tad. TÜ ajaloo
muuseum
FOTO: E. Sakk

Kuidas jääda hingelt nooreks muuseumitöö- tajaks?

Tuleb olla optimist – see on iseloomust.
Kasvatus loeb ka. Enda kallal ma ei urgitse. Kui
mingi asi on tehtud, siis on tehtud. Kahju, et
paremini ei läinud, aga see jääb selja taha. Tuleb
osata olukorda hinnata, aga olukorra hinda-
mine on keeruline, sest peab suutma teatud asju
enam-vähem rahulikult (paratamatusena) võtta.

Mida Teile meeldib teha vabal ajal?

Mis asi on vaba aeg? Ma pole kunagi igavust
tundnud. Nooruses mind ei huvitanud näiteks
kalapüük, vaid see, kuidas kalad ujuvad ja mis
vees muud huvitavat näha on. Sporti olen tei-
nud, nii koolis kui sõjaväes. Kooli ajal tegelesin
laskespordiga – lasin väikesekaliibrilisest püssist.
Muuseas, meie kooli riigikaitse õpetaja oli 12-
kordne maailmameister August Liivik. Ehk on
see põhjuseks, miks minu käed ei värise ka täna.

EESTI MUUSEUMI IDEE

— PIRET ÕUNAPUU —
EESTI RAHVA MUUSEUM

Ants Viires on öelnud, et elujõulise rahvusliku muuseumi sünd kuulub rahva majandusliku iseolemise, kultuuriküpsuse ja etnilise enesetunnetuse teadvusesse juurdumise tähiste hulka. Samas ajas ja ruumis toimusid paralleelselt ja kohati ka ristudes protsessid, mis panid aluse eesti muuseumile. Neid suundasid võib tinglikult nimetada vaimseks ja materiaalseks.

Esimene neist oli mõtte areng selleni, et eesti kultuur, meie oma rahva looming, see suuline ja esemeline vanavara võiks olla midagi nii väärtuslikku, et seda tasub säilitada ka tulevastele põlvetele. Iga rahva jaoks on enesest teadlikuks saamine ehk rahvuse sünd olulisemaid hetki tema ajaloos. Eelärkamisaegsetes diskussioonides eestlaste kultuurilise elujõulisuse üle käsitleti eelkõige keelega seotud probleeme. Aktiivsed arutelud eestluse tuleviku üle toimusid 1836. aastal asutatud nädalakirjas *Inland*. Kas eestlase jaoks on mõistlikum minna üle saksa keelele või on ka maarahva keeles midagi, mis üldist kultuuripilti rikastaks ning aitaks rahvusel säilida? Selle küsimusega tegelesid põhiliselt baltisaksa päritolu estofiilid, mitte eestlased. Pessimistlikke mõtteid eestlaste püsimisvõime kohta avaldasid isegi Friedrich Robert Faehmann ja Friedrich Reinhold Kreutzwald.

Esimene teade etnograafia õpetamisest pärineb aastast 1807, mil professor Georg Friedrich Pöschmann luges ühel semestril ajaloolist etnograafiat. See kursus jäi üksikjuhaks. Alles 1820. aastal eraldati ajaloo ning geograafia ja

statistika professuur ning viimases oli juba kindel koht ka etnograafial, mis seostus nii geograafia kui statistikaga. Eesti rahvaluule, usundi ja rahvakommetega tegeleti sel perioodil ka väljaspool ülikooli, Õpetatud Eesti Seltsis Tartus ja Eestimaa Kirjanduse Ühingu Tallinnas.

Rahvusluse levikus olid eriti märkimisväärsed Saksamaa mõju ja Soome eeskuju. Avalik poleemika Balti provintside tuleviku üle 1860. aastate lõpul sundis eesti rahvuslikku liikumist määratlema oma seisukohta ülemkihtides lahvatanud tüli suhtes. Viimaste üllatuseks ei asunud eesti rahvuslased üheselt ei vene ega saksa poolele, vaid hakkasid rajama oma rahvuslikku ühiskonda. Oli sündinud eesti rahvas kui natsioon ja see tõi omakorda kaasa kogu eesti ühiskonna teisenemise. Püüdluseks sai eestlaste tõus kultuurirahva tasemele. Loomulikult ei läinud kõik kohe ja igal pool libedalt, siiski toimus lühikese aja jooksul väga palju olulise tähtsusega kultuurisündmusi. Need ei olnud enam mingi ühe väikese ringkonna sisemised ettevõtmised, vaid eesti rahva asi, mida ajada. Olulisematenast neist võib nimetada ajalehe Perno Postimees (1857) ja Eesti Postimees (1864) ning Estonia ja Vane muise seltsi (1865) loomist, esimest laulupidu (1869), põllumeeste seltside tekkimist (alates 1870) jne. Selles kontekstis oli endastmõistetav, et kerkis esile mõte ka oma eesti muuseumist.

Esimesena ütlesid muuseumimõtte välja Märt Jakobson ja Jaan Adamson, kes koos Mats Alveriga käisid 1866. aastal Peterburis eesti rahva

Piret Õunapuu

**Eesti talunaine
iseloomulikus
rahvarõivas,
nagu see selle
aastasaja alguses
veel Alutagusel
tarvitusel oli
(Fr. R. Kreutz-
wald)
ERM EJ 79:1**

saadikutena keisripaarile hõbepulmadeks õnne soovimas. Pealinnas avanes neil võimalus külastada Peterburi Teaduste Akadeemia etnograafiamuuseumi, mis jättis sügava mulje ja mõjus innustava eeskujuna. Kindlasti oli üheks põhjuseks ka see, et tol ajal töötas seal konservaatorina esimene eesti rahvusest muuseumitöötaja, samas ka kirjanik ja ajakirjanik ning kunstnik Friedrich Russow, kes neile muuseumi tutvustas. Samal aastal rääkis muuseumi loomisest oma reisikirjas Eesti Postimehes Märt Jakobson. Jaan Adamson olevat selle välja öelnud meie esimesel laulupeol. Otsest allikat, mis seda tõestaks, ei ole.

Teiseks äratajaks oli Moskva ülikooli juures asuva Loodusteaduste Harrastajate Seltsi poolt 1867. aastal organiseeritud suurejooneline ülevenemaaline etnograafiline näitus, kus oli välja pandud 288 mannekeeni, lisaks 450 komplekti kõigi Venemaa rahvaste rahvarõivaid ning enam kui 1200 talurahva töö- ja tarberiista. Kaks kuud avatud näitus rohkem kui 90 000 külastajaga kujunes tõeliseks suursündmuseks. Eestist eksponaatide saamiseks pöörduti Õpetatud Eesti Seltsi poole, kes aga leidis, et tal puuduvad võimalused näitusele kaasa aidata, ja kogu asi jäeti eraalgatuse hoolde. Eestimaa rüütelkonna läkitusena oli näitusele välja pandud Jüri mehe ja Kuusalu naise ülikond ning makett Põhja-Eesti talust koos äkke, adra, vankri ja ree mudeliga. Samuti oli väljas Saaremaa talu makett.

Üldiselt tekitas meie ärksamates meestes muuseumivaimustuse puhanguid eelkõige Soomes nähtu. Usutavasti tõi Carl Robert Jakobson oma muuseumi-idee esimesena avalikkuse ette, kui ta oli 1876. aasta augustis Helsingis esimesel suurel Soome kunsti ja käsitöö näitusel näinud üliõpilaste kogumistöö tulemusena

suurepäraselt organiseeritud etnograafia osakonda talutubade interjööride ja rahvariides elusuuruste vahakujudega. Said ju suguvennad soomlased, kelle poole meie esimesed haritlased suure lugupidamisega vaatasid, sellega hakkama. Soomes olid alates 1860. aastatest ägedad vaidlused rahvusliku muuseumi üle nii akadeemilistes ringkondades, ajakirjanduses kui ka valitsuses. Üliõpilaskonna seas käis hoogne vanavarakogumine. Soomes sai üliõpilaskonna rahvateaduslik muuseum tõepoolest teoks 1877. aastal.

ÕPETATUD EESTI SELTS

1838. aastal asutatud Õpetatud Eesti Seltsi (ÕES) põhikirjaline eesmärk oli ja on *edendada teadmisi eesti rahva minevikust ja olevikust, keelest ja kirjandusest ning eestlaste poolt asustatud maast*. Nende eesmärkide elluviimiseks nähti ette asutada raamatukogu ja muuseum. Kuid juba esimesel aastakoosolekul 1839. aastal võidi teatada, et liikmete seltsi sõprade abiga on pandud alus eesti raamatukogule ja eesti muuseumile (19 raamatut ja kolm muuseumieset). Sama aasta lõpus saadi Akadeemiliselt Musselt üks tuba kogude hoidmiseks. Muuseumi kogud ei täienenud järgnevatel aastatel küll nii kiiresti, kui kasvas raamatukogu. Peamiselt kavatseti koguda Eesti maasse ja rahvasse puutuvaid esemeid, kuid peagi omandasid muuseumis tähtsa osa ka mujalt, eriti Lõuna-Liivimaalt, nüüdsest Lätist kogutud esemed. 1842. aastal asus esimese koguhoidja-konservaatorina ametisse kunstnik Ludwig von Maydell. Tema eestvedamisel tehti esimene katse uurida eestlaste rahvariideid – eelkõige küll kirjeldada neid küsimustiku alusel. Kahjuks ei leidnud ettevõtmine kuigi suurt vastukaja ja tulemus

*Eesti talunaine
iseloomuliku
peakattega ja
kirjus seelikus
(Fr. R. Kreutz-
wald)
ERM EJ 79:2*

jäi loodetust nõrgemaks. Saabunud kirjeldusi, sealhulgas ka lauluisa Friedrich Reinhold Kreutzwaldi oma, tutvustati seltsi koosolekutel. Seltsi huvideringis jäi materiaalne kultuur vaimse kultuuri varju, mis kajastus nii ettekannetes kui ka muuseumikogude väheses kasvus. Kreutzwald tundis küll huvi rahvariiete vastu ning on nendest jutustanud oma kirjavahetuses, kuid nende kogumise vajadusest ei ole ta sõnagi kirjutanud. 1863. aastal otsustati asuda süstemaatiliselt eesti rahvarõivaid pildistama. 1860. aastaist hakkas kogu kiiremini kasvama, kuid eelkõige siiski arheoloogiliste esemete laekumise tõttu. Põhjus, miks kerkis üles huvi koguda eesti rahvakultuuri esemeid, tuli väljastpoolt ÕESI. Algasid ettevalmistused 1896. aastal Riias toimunud X ülevenemaaliseks arheoloogiakongressiks, kuhu oli ette nähtud ka eesti ja läti etnograafia näitus. 1894. aasta 18.–20. juunini toimus Tartus V Eesti üldlaulupidu. Kõigist tolle ajani kogutud esemetest koostati väljapanek ja näidati seda soovijatele laulupeo päevadel 19. ja 20. juunil. Mõlemal päeval oli tasuta näitus avatud mõne tunni jooksul. Seletusi jagas Oskar Kallas. Väljas olid põhiliselt Kallase ja Taluse kogutud esemed Setumaalt ning Eesti Üliõpilaste Seltsi esemed Saaremaalt ja Viljandi ümbruskonnast. Näitust külastas kahe päeva jooksul 850 inimest. Seda oli pisut rohkem, kui tollal käis keskmiselt aastas Tallinna Provintsiaalmuuseumis külastajaid.

Vanavara ÕESI muuseumi jaoks kogusid mitmed seltsi liikmed. Narvas kooliõpetajaametit pidav Oskar Kallas oli käinud juba 1894. aasta

lihavõttevaheajal Setumaal esemeid kogumas, suvel peale laulupidu tegi ta aga pikema kogumisretke, käies Kihnu saarel, Tõstamaal, Muhus, Põides ja Hiiumaal. Ta tegi suurepäraseid etnograafilisi fotosid nii Hiiumaalt kui Saaremaalt. Kokku toodi muuseumile, põhiliselt Kallase poolt Setumaalt ja saartelt kokku 608 esemest koosnev, peamiselt rahvarõivaid sisaldav kogu. 1895. aastal käisid kogumistööl Saaremaal teoloogiaüliõpilased Jakob Ilves ja Evald Allas, kes tegid samuti suurepärase sarja fotosid. Muuseumile hangiti sellel aastal veel 55 eset ja nii võidi Riias 1896. aastal juba päris väarikalt esineda.

1894. aastal täienes ÕESI etnograafiliste esemete kogu ka selle tõttu, et Eesti Kirjameeste Selts andis üle oma muuseumi. 1872. aastal loodud seltsi põhiline eesmärk oli rahvahariduslik ja seisnes eelkõige eestikeelse kirjanduse väljaandmises. Seltsi põhikirja olid sisse kirjutatud nii muuseumi kui raamatukogu asutamine. Tegelikult jäi muuseumi moodustamine võrreldes raamatukoguga juhuslikuks, kasvades vähehaaval üksikute kingituste toel.

Suure osa etnograafilise muuseumi kollektsioonist esitas Õpetatud Eesti Selts 1896. aastal Riias toimunud X ülevenemaalisel arheoloogiakongressil. Näituse valmistas ette ja toimetas Riiga konservator Carl Masing. Väljapanek oli territoriaalselt ja temaatiliselt kitsalt piiritletud, esindades valdavalt saari ja rahvariideid. Neile lisandus 60 fotot Saaremaa rahvaelust ning 20 värvipilti Saaremaa ja Muhu rahvariistest, mille Kuressaare joonistusõpetaja F. Stern oli

Muhu naine
vikati ja rehaga
FOTO: Evald
Allas 1895
Õpetatud Eesti
Seltsile

aastail 1850–60 valmistanud. Mandrieestlasi esindasid vaid Pihkva kubermangu setud 47 esemega. Riias ei pälvinud aga ÕESI väljapanek mingit erilist tähelepanu suurejoonelise vabaõhuosakonnaga läti etnograafia näituse kõrval. Isegi eesti ajalehtedes, mis kongressile küllaltki palju ruumi pühendasid, jäi see peaaegu mainimata. Ebaõnnestunud esinemine Riia kongressil andis tugeva tagasilöögi muuseumi mõtte arengule. Sellega seoses vaibus vanavaravaimustus.

1905. aastast võeti kunstnik Kristjan Raua eestvõttel uuesti päevakorda esemete korjamine.

EESTI ÜLIÕPILASTE SELTS

Teine eesti selts, kes tahtis endale eesti muuseumi luua, oli 1870. aastal asutatud Eesti Üliõpilaste Selts (EÜS). Kui selts 1883. aastal ametlikult loodi, siis oli selle kodukorras ette nähtud, et peale raamatukogu moodustatakse ka vanavarakogu raamatukoguhoidja hoole all. Pole teada, mis laadi kogu see pidi olema, samuti puudub selle täpsem töökorraldus, hilisematest mõtteavaldustest selgub, et tegemist on rahvusliku muuseumiga. Nii EÜSi raamatukogu kui muuseum said hoo sisse, kui seltsi astus 1887. aastal Oskar Kallas. Ta tegutses aktiivselt nii Õpetatud Eesti Seltsi kui Eesti Üliõpilaste

Seltsi juures. Mitmetest tema mälestustest kumab läbi, et nendest kahest seltsist oli EÜS talle südamelähedasem.

Pärast ülikooli lõpetamist 1892. aasta kevadel ei viibinud Oskar Kallas küll enam palju Tartus, kuid säilitas tihedad sidemed nii seltsi raamatukogu kui ka muuseumiga. Sama aasta suvel tõi Kallas Saaremaalt, põhiliselt oma vanematekodu Kaarma köstrimaja pööningult kaasa mitmesuguseid etnograafilisi esemeid, peamiselt rahvariideid. Hiljem meenutas ta esimest esemete kogumist: *Ema kahtles alguses, kui tema riidekirstu pühadusse julgesin tungida, kas ta ka õigesti teeb, kui oma ema mälestusi inimestele naerda annab; kuid õde Minni, kelle soe vaimustus iga hea ettevõtte jaoks nii sagedasti energiliseks tööks tihenes, tegi täis püha tuld emale selgeks ja igale muule kahtlejale, et siin on suure isamaaliku ettevõttega tegemist, ja Eesti Üliõpilaste Seltsi tulevane muuseum – hea, kes juba alguses sinna pääseb, sellele aukohale, pärast – ei tea, kas jätkub hiljatulijale ruumigi.*¹

Kallase väsimatu muuseumimõtte ohutamine seltsi koosolekutel kandis vilja, sest juba tekkis üksikuid muuseumile esemete annetajaid. 1905. aastaga lõppes ajaline järjepidevus EÜSi muuseumi nimekirjas. Ilmselt vajus asi jälle teiste toimetustega seoses tagaplaanile. Kui asutati Eesti Rahva Muuseum, oli Eesti Üliõpilaste Selts rõõmuga nõus kinkima oma muuseumi ning deponeeris oma etnograafilised kogud sinna. EÜSi muuseum püsis üksikute entusiastide, eelkõige Oskar Kallase, aga ka Jaan Tõnisoni, Aadu Lüüsi ja teiste innustunud noorte ettevõtmisel. Et muuseum hakkas omandama laiemat kõlapinda väljaspool seltsi, on näha sellest, et annetajate hulgas oli nii preiliseid kui prouasid. Muuseumist hakkas saama isamaaline üritus.

EESTI MUSEUM TARTU EESTI PÖLLUMEESTE SELTSI KAITSE ALL

Avaliku eesti muuseumi vajalikkus kerkis päevakorda 20. sajandi alguses seoses Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näitusega, kus 1901. aastal eksponeeriti ka *muistset käsitööd*. Selleks ajaks oli toimunud nii tekstiilitööstuses kui moes suur võidukäik ja maarahvas kasutas üha rohkem linnamoelist rõivast, kuigi kanga kudus tihti siiski ise. Noor rahvusmeelne kunstnikkond eesotsas Kristjan Raua ja Ants Laikmaaga oli kasvanud veel ajal, mil rahvariie oligi see päris riie. Rahvusromantiline suhtumine minevikku oligi eelkõige loomingulise haritlaskonna pärusmaa. Hea maitse ja kindla kvaliteedi otsimine eelkõige mineviku käsitööst oli tol perioodil omane paljudele rahvastele, nii lätlastele ja leedulastele kui ka soomlastele ning rootslastele. See oligi eelkõige Põhja- ja Ida-Euroopas levinud rahvus-

¹ Kallas, Oskar 1923. Eesti rahva muuseumi algaegadelt 2. – *Postimees* nr 158, 17. juuni.

romantismi kasvulava, mis otsis nii rahvakunstist kui -luulest ja mütoloogiast seda *päris oma*.

Muuseumile andis algtõuke Alla Kusicku kiri Palamuselt Jaan Tõnissonile. Kirjas soovitas Kusick luua mustrite ja kirjade kogu, mis aitaks edendada kaasaegset käsitööd, ning samuti ühisust seda kogu hooldama. Jaan Tõnisson haaraski asjast kinni ja nii ilmus 1904. aasta esimeses Postimehe numbris arutlev artikkel „Eesti laadi maitse edendamiseks“. Seal diskuteeritakse ka probleemi üle, kuidas eesti asjad riigist välja teiste maade muuseumidesse ja ülikoolide juurde kogutakse ning niimoodi meie oma rahvas enda varandusest ilma jääb. Otseseks muuseumi asutamise hetkeks võib siiski pidada 1904. aasta Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näituse aega. Kr. Raua ja J. Tõnissoni eestvedamisel otsustati luua käsitöömuseum ja omandada selleks seltsi väljapanekutelt rahvapäraseid käsitöösemeid. Siinkohal oli Raud ilmselt rohkem kunstilise külje ideoloog ja Tõnisson asjalik koordineerija. Juhatajaks ja kogu praktilise töö tegijaks valiti kõige suuremate kogemustega inimene muuseumi vallas – Oskar Kallas, kes oli selleks ajaks tagasi Tartus ja A. S. Puškini naisgümnaasiumi saksa keele õpetaja. Samas tema väga laias huviringis ei olnud käsitöö kindlasti just esimeste hulgas.

Uue muuseumi rahaline seis ei olnud kuigi hea. *Eesti Muuseumi Raha-raamatus* on kirjas 11 sissetulekut. Suuruselt teisel kohal on Oskar Kallase enda kingitud 20 rubla. Hoolimata nii pikast ja vaidlusterohkest eeltööst ei saanud see üritus kuigi hästi jalgu alla. Avalik rahvale mõeldud muuseum jäigi loomata.

KOKKUVÕTTEKS

Mis oli põhjus, et teiste eesti rahvast ühendavate ja kultuurivallas oluliste tegurite kõrval ei tahtnud *eesti muuseum* vedu võtta? 19. sajandi haritlaskonna püüdlused olid suunatud selgepiirilistele kultuurivaldkondade poole. Rahvakultuur oma talupoeglikus laadis oli täies elujõus. Paljudes paikades kanti veel rahvarõivaid – kui mitte iga päev, siis vanemad inimesed käisid nendega kirikus ikka. Suur osa eesti rahvast elaski veel nagu muuseumis. Tegelikult meenutas see ju vana aega, millest püüti lahti saada, ja parema ning kultuursema tuleviku nimel saadeti poegi linna kooli. Kõik oli veel nii ehe ja igapäevane ning polnud niisugust tunnet, et argistel asjadel ka mingi väärtus võiks olla. Kindlasti oli põhjuseks rahanappus, kuid mina paneksin esikohale laia üldsuse, sealhulgas ka haritlaskonna suhtumise. Aeg ei olnud veel käes. Jakob Hurt suutis suunata sajad inimesed koguma rahvaluulet, meie suulise vanavara tähtsus oli selge ja rahvaluulekogu tänu Hurda väsimatule tööle enneolematu. Hea eeltöö rahvaluule mõistmiseks ja selle kogumise innustamiseks oli teinud *Kalevipoja* ilmumine 1857–1861.

Ainelise vanavara aeg tuli hiljem. Ja nii mitte ainult meil Eestis, vaid samamoodi oli läinud juba varem ka mujal Euroopas.

20. sajandi alguses toimusid suured muudatused. Kui muuseum oli varem olnud laiadele rahvahulkadele üsna võõras mõiste, siis nüüd, maailma avardades, sai see paljudele tuntuks. Eesti kultuurielu jõudis kärmel sammul täisikka. Kiirelt toimusid nii poliitilised kui kultuurilised sündmused, mis muutsid igaveseks paljusid seniseid arusaamu. Sellises pinnases kasvas soodsalt muuseumimõte, mille ideoloogiaks oli leida oma minevikust midagi, mille üle uhke olla. Otsiti oma juuri ja sooviti tõestada kogu maailmale, et ka eestlased on kultuurirahvas. Möödunud sajandi alguses ei olnud mitte ainult Eestis, vaid kõigil Põhjamaadel rahvateadus otsest poliitika teenistuses. Selle aluseks oli rahvusliku vabanemise ja *iidse* kultuuriidentiteedi taasavastamise ideed pärast sajandeid kestnud alaväärsusseisundit.

**Kihelkonna
naiste riided
1875–1890
FOTO: Evald
Allas 1895
Õpetatud Eesti
Seltsile**

ÜHE FOTO LUGU

— TEELE SAAR —
— ROMAN MATKIEWICZ —
EESTI MEREMUUSEUM

Eesti Mereakadeemia ajakirja Meremees toimetust andis Eesti Meremuuseumile üle kastitäre fotosid. Nende hulgas oli üks hägune ülesvõte, millel on näha mootorkaubalaevalt jäisesse vette laskuv tuuker. Esmapilgul näis, et tegemist on ühega paljudest tööprotsessidest, mida merel sageli ette tuleb. Foto tähelepanelikul uurimisel võib märgata, et pilt ei ole viltu kadreeritud, vaid laev ise on tõsiselt kreenis ja selle võõris seisab veel üks võimas alus. Viimase ahtritekil paistab helikopter! Täpsema uurimise käigus selgus, et fotol tagaplaanil olev laev on tuumajäämurdja „Lenin“. Tuumajäämurdjaid kasutati teatavasti peamiselt Põhja-Jäämerel, järelikult ei ole foto tehtud talvisel Läänemerel.

Kui näitasime fotot mitmetele endistele laevakaptenitele, jõudsimme lõpuks endise Eesti Merelaevanduse (EML) kaugsõidukapteni Lev Veselovini, kes kinnitas, et tegu on Põhja-Jäämerega ja fotol on EMLi kaubalaev „Kohtla“.

Aastatel 1963–1981 viisid EMLi „Povenets“-tüüpi jääklassiga kaubalaevad kaupa Läänemerelt Põhja-Venemaale. Laevadega veeti Nõukogude Liidu polaaraladele kõike eluks vajalikku. Läänemere sadamatesse tagasi sõideti enamasti Põhja-Venemaalt pärit tooraine (näiteks puidu) lastiga. Navigatsioon polaaraladel ei kestnud kaua – suur hulk laevu kiirustas, et lühikese suve jooksul varustada elanikke. Nendes transpordioperatsioonides osalesid jääklassiga kaubalaevad Murmanski, Põhja, Balti, Eesti ja Leedu merelaevandusest.

Nõukogude Liidu Arktika rannik oli jagatud lääne- ja idaosaks. Läänesektorit (Murmanskist Pevekini) teenindasid Nõukogude Liidu kaubalaevad Euroopa osast, idasektorit (Pevekist Petropavlovskini) Kaug-Ida merelaevandused. Samuti jagunesid kahe grupi vahel jäämurdjad, mis võisid vajaduse korral raskemate jääoludega piirkondades oma jõud ühendada.

1963. aasta septembris tegi EMLi kaubalaev „Povenets“ esimese reisi Arktikasse – Peveki sadamasse Kolõma suudmes.

EMLi meremeeste Arktika-reis hakkas tavaliselt kalendrisuue algul, mil kõik nn normaalsed

inimesed jäid puhkusele. Põhja-Jäämeres sõitmine lõppes alles oktoobris, tihti ka novembris. Pärast tuumajäämurdjate kasutusele võttu 1959. aastal oli laevakaravane võimalik aasta ringi Põhja-Jäämerest läbi viia. EMLis kehtis kord, et polaarreisil pidi laeva juhtima tingimata laeva kapten (näiteks EMLi kaubalaeva „Heltermaa“ kapten sõitis Arktikas kokku kümme suve).

Eesti kaubalaevade kaptenitele algas Arktika-reis alati Leningradi sadamast, kuhu jõudes nad kohe sattusid spetsiaalselt igal aastal moodustatavasse Põhja-mereteel Administratsiooni (Управление Арктической Навигации), mis allus Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogule. Esimestest päevadest hakkasid kaubalaevade kapteneid inspekteerima Balti Laevanduse erinevate teenistuste esindajad.

EMLi kaugsõidukapten Lev Veselov meenutas, et need komisjonid suhtusid Eesti kaubalaevade kaptenitesse heatahtlikult ja lugupidamisega, pigem aidates kõigega, millega said. Eesti meeskonnad olid oma distsipliini poolest hinnatud. Tänu sellele laaditi Eesti laevadele ka „delikaatsed“ kaubad – alkohol, soojad riided, toidukaup, jalanõud, kallid seadmed. Näiteks Eesti Merelaevanduse kaubalaev „Heltermaa“ viis kümnest reisist viiel korral Põhja-Venemaale täislasti viina, kahel reisil – šampanjat ja konjakit, kolmel – toidukaupu ja importriideid, jahipüsse ja -padruneid, kelli, ravimeid ja meditsiiniseadmeid... Muuhulgas varustasid EMLi kaubalaevad erinevate seadmete ja materjalidega ehitatavat Bilibinskaja elektriijaama, Zeljonõi Mõsi autobasi, polaarjaamasid ning raketibaase Väike-Taimõri ja Bolševiku saarel.

Laevad laaditi Leningradis, siis algas sõit Põhja-Jäämerele. Murmanskisse jõudes anti kaubalaevade kaptenitele Murmanski laevanduse meresõidu osakonnas ülevaade jääolude, jäämurdjate, raadioside sageduste jmt kohta. Kaubalaevad said Põhja-mereteel liikuda ainult karavanides jäämurdjate järel, jääkaravanide staap (Штаб Ледовой Проводки) paiknes Dicksoni neemel Jenissei suudmes.

Ajal, mil Eesti Merelaevanduse kaubalaevad

tegid esimesi reise Arktikasse, töötasid liini-jäämurdjad seeriast „Kapitan Belousov“, neid kutsuti „kapteniteks“, sest nad kandsid tuntud polaarkaptenite nimesid. „Kaptenite“ kere laius oli 19,21 meetrit, mis tähendab, et nende järel jäi sama lai jäävaba kanal kaubalaevade liikumiseks. Nende jõuallikate võimsus oli 10 500 hj, mis võimaldas neil töötada kuni meetripaksuses jääs. Selliste jäämurdjate meeskonnas oli 45–60 inimest. Tugevamatel, „Moskva“-tüüpi jäämurdjatel oli diisel-elektrimootor võimsusega 26 000 hj, kere laius 24,5 m ja sada meest laevaperes. Tuumajäämurdjal „Lenin“ oli 44 000 hj võimsust, kokkukeevitatud kere oli võõris 52 mm, ahtris 44 mm ja keskosas 36 mm paks. See laev liikus kümnesõlmelise kiirusega ka üle meetri paksuses jääs. Tuumajäämurdjal ja „Moskva“-tüüpi alustel olid ka helikopterid, millega tehti jääolustiku luuret.

Põhja-Jäämerel sõites polnud kaubalaevadel vigastusi võimalik vältida, sest liiguti üsna väikeste pikivahedega karavanis – kiirelt liikuvate jäämurdjate tõttu oli niigi kitsal laevateel rüüsi ja suuri jäätükke, mille pikkus oli isegi üle 50 meetri ja paksus ligikaudu kaks meetrit. Ootamatu löök jäätükilt võis vigastada kaubalaeva, halvemal juhul tekkis auk laevakeresse. Oli juhtumeid, kui liikuva jää löök vastu sõukruvi seiskas isegi laeva mootori.

Tulles tagasi juuresoleva foto juurde, avas vestlus kapten Lev Veseloviga järgmise loo.

1974. aasta suvel sõitis EMLi „Povenets“-tüüpi kaubalaev „Kohtla“ kapten Viktor Savinovi juhtimisel Põhja-mereteel. Karavani, milles „Kohtla“ sõitis, juhtis tuumajäämurdja „Lenin“ (fotol tagaplaanil, ahtritekil helikopter Mi-2). Laptevite merel mõõdus jäämurja kümne-

konna meetri kauguselt „Kohtlast“. Jäämurdja manöövri eesmärk oli kaubalaeva roolilehe ja sõukruvi vabastamine jääst. Manöövri käigus jäi laevade vahele suur rüüsi, mis surus kaubalaeva korpusele nii tugevalt, et selle kerele tekkis pragu, mis ulatus kaks meetrit allapoole veeliini. Olukorra stabiliseerimiseks lõpetasid liikumise lisaks nimetatud karavanile ka kõik nähtavuses olevad laevad, kuna ümberringi liikuv jää oleks võinud kahjustusi suurendada. Jäämurdja „Lenin“ ise sõitis ettevaatlikult kaubalaeva võõri lähedale, et vajadusel abi anda. Otsustati, et tekkinud auk tuleb kinni keevitada, vigastatud trümm lossiti tekile tühjaks (fotol näha olevad kastid tekil, laadungiks olevat Veselovi mäletamise järgi olnud Stolitšnaja viin). Jäämurdjalt saabusid süvaveetuukrid, kellel oli varustus tööks polaarvetes. Päästetööd kestsid nädal aega.

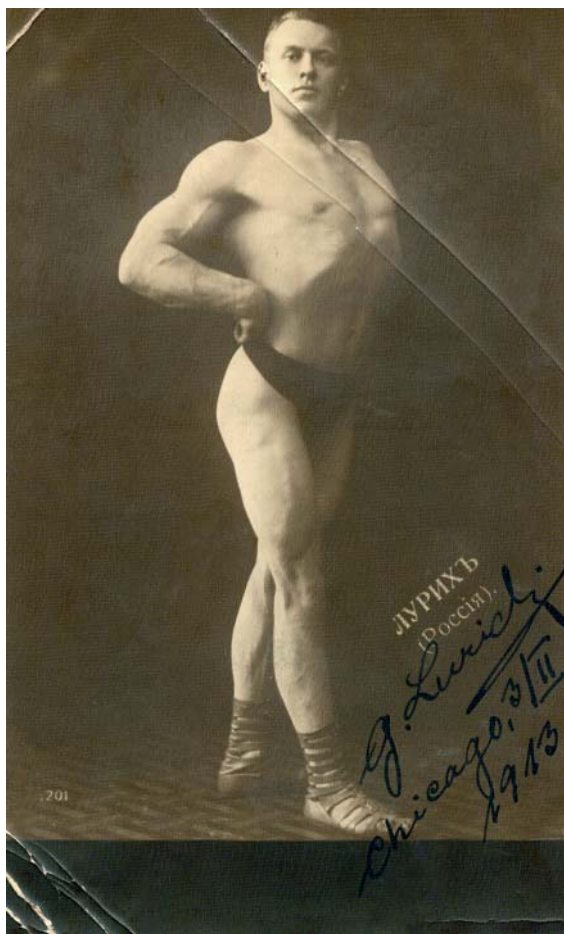
Foto on tehtud laeva kaptenisillalt ja hästi on näha, et laev on viidud tankide ümber pumamisega kreeni, et tüürpoordis olev vigastus rohkem veest välja kerkiks. Samuti on näha spetsiaalses raamis vee alla lastav tuuker. Tõstemehhanismina kasutati „Kohtla“ enda tõstenooli.

Tavaliselt tegid kaubalaevade kaptenid pärast Põhja-Jäämere reisi jäävigastuste analüüsi ja edastasid selle aruande Jäästaapi. Kui Jäästaap ei näinud vigastuste tekkel kapteni süüd, siis maksis Nõukogude Liidu Kaubalaevastiku Ministeerium remondirahad kinni. Juuresolev foto on tõenäoliselt samuti mõeldud ühe niisuguse aruande jaoks.

Eesti Meremuuseum tänab endist EMLi kaugsõidukaptenit Lev Veselovi fotode kommenteerimise ja informatsiooni eest, mis puudutas EMLi reise Põhja-mereteel (Лев Веселов. *Кантанские тетради*. 2009. Таллинн: Тарбеинфо).

PAAR SÕNA VANADEST POSTKAARTIDEST JA GEORG LURICHIST

— EEVI KÄRDLA —
TARTU LINNAMUUSEUM

Muuseumi koguhoidja töö pakub aeg-ajalt ikka meeldivaid üllatusi, mida tahaks jagada teistega. Vanu postkaarte silmitsedes püüab vaataja pilku eelkõige nende pildiline pool, kuid samas võib kaardi teine külgi olla pea sama huvitav.

Tartu Linnamuuseumi fotokogusse kuulub kaks fotopostkaarti (1912. ja 1913. aastast), mille esiküljel on meie omaaegse maadluskuulsuse Georg Lurichi pilt ja tagaküljel tema kirjaread. Mõlemad kaardid, üks Hamburgist ja teine Chicagost, on saadetud Viljandi tuntud raamatu-kaupmehele Hans Leokesele.

Lurich jõudis Ameerikasse New Yorki 12. detsembril 1912, sõites peagi edasi Chicagosse, mis oli tollal Ameerika maadluspordi tähtsaim keskus. Teinud seal läbi kahe nädalase intensiivtreeningu Ameerika vabamaadluse reeglite ja võtete lähemaks tundmaõppimiseks, hakkas ta võistleva juba 1913. aasta jaanuari alguses. Lurichit saatis edu, kuid tema võitude seeria katkestas 20. veebruaril maadlusmatšil saadud käevigastus. Georg Lurich jäi Ühendriikidesse kuni 1917. aasta suveni, osaledes edukalt arvukatel võistlusturniiridel kõikjal üle maa.

Chicagost 15. veebruaril 1913 saadetud postkaardi tagaküljelt võib lugeda:

„Austatud Suguwend!

Wõitlen siin maailma kõige tugevamate võitlejatega maailma võitlejameistri au=nime peale. Mis on kodumaal uudist kuulda? Minu alaline aadress on: Amerika. G. Lurich. Hotel Sherman. Chicago (Illinois).

Siia maale olin alati võitja ehk küll amerika võitlust vähe tunnen.

Jõudu!

G. Lurich“

SIRJE ANNIST

26.2.1936–19.10.2011

On lahkunud vanema põlvkonna silmapaistev museoloog Sirje Annist, kelle tegevuse mõju ulatub tunduvalt kaugemale oma töökohast – Eesti Ajaloomuuseumist.

Viienda põlve haritlasena sündis Sirje ajalooõpetaja Linda Annisti ja tuntud filoloogi August Annisti vanema tütrena. Oma perekonnast sai ta tugeva vaimuse, suutes näha maailma avara pilguga. 1954. aastal asus ta Tartus isa jälgedes õppima eesti filoloogiat, kuid siiski sai ema mõju suuremaks ja Sirje läks üle ülikooli ajaloo osakonda, mille lõpetas 1960. aastal. Kiiresti võitis ta oma uute kursusekaaslaste hulgas autoriteedi suure lugemuse ja erudeeritusega.

Minnes arhiivitöölt 1963. aastal Eesti Ajaloomuuseumi, sai temast mõne aja pärast väga mahuka ja väärtusliku arhiivikogu hoidja. Sirjest kujunes arhiivinduse spetsialist, kes suutis osutada praktilist abi paljudele arhiivitöötajatele nii Eestist kui ka kaugemalt. Samal ajal oli ta ka tugev uurija, kes esines teaduskonverentsidel ja kelle artikleid on publitseeritud erinevates väljaannetes. Eriti tänulikud on talle koolinoortest kodu-uurijad, kellele ta andis lahkelt abi materjalide kättesaamisel ja interpreteerimisel.

Selles hapras naisel peitus tugev hing. Üksinda kasvas ta üles oma tütre ja suunas ka tema teadustööle, olles lihtsalt hea nõuandja, mitte käskija, nagu tütar Aet kinnitas.

Olles küll minevikusündmuste uurija, säilitas Sirje elu lõpuni erksa kaasaegse ühiskonna taju, tema jaoks polnud dogmasid ega iidoleid. Ta

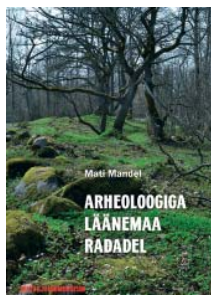
leidis oma tee. Omi seisukohti suutis ta alati kaitsta, ka siis, kui need ei läinud kokku stamparusaamadega ühiskonnast. Sirje oli nii oma tegutsemistes kui ka maailmavaatelt alati iseseisev. Selline inimene ei jäta kedagi ükskõikseks. Ta jäi elu lõpuni päikeselise iseloomuga optimistlikuks kaaslaseks. Seda võib välja lugeda ka tema viimasest intervjuust, mis avaldati käesoleva ajakirja 2009. aasta 2. numbris.

TALLINNA SUURGILD JA GILDIMAJA

Eesti Ajaloomuuseum

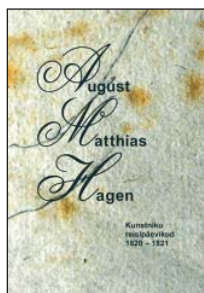
Raamat annab ülevaate Suurgildi ja gildimaja rohkem kui 600-aastasest värvikast minevikust. Lugeja saab ettekujutuse gildi tekkloost, liikmeskonnast, ametitest, vaestehoolekandest ja muudest tegevusvaldkondadest. Suurgildi maja on hansaaegse ehituskunsti ja kohaliku kultuuriloo pärl. All-linna suurima kesk-aegse profaanhoonena annab see aimu Suurgildi tähtsusest tollases ühiskonnas. Alates 1952. aastast tegutseb hoones Eesti Ajaloomuuseum. Koostajad Ivar Leimus, Anu Mänd, Rein Loodus, Marta Männisalu, Mariann Raisma. Peatoimetaja Tõnis Liibek.

Mati Mandel ARHEOLOOGIGA LÄÄNEMAA RADADEL

Eesti Ajaloomuuseum

Reisijuht viib ränduri muistsete läänlaste elukohtadesse, linnustele, kalmetele ning uskumuste ja tootmistegusega seotud mälestistele. Raamatus tutvustatakse nende paikade uurimisel kogutud teavet ning selgitatakse muististe rikkumatuna hoidmise vajadust. Raamatus on 100 fotot enam kui 60 objekti kohta ning asukohakaardid. Kujundaja Aime Andresson.

AUGUST MATTHIAS HAGEN. KUNSTNIKU REISIPÄEVIKUD 1820–1821

Eesti Ajaloomuuseum

18.–19. sajandil muutusid tavapäraseks

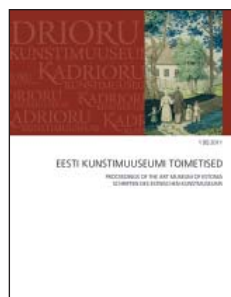
baltisaksa kunstnike õpirännakud Sak-samaale, Šveitsi, Austriasse ja Itaaliasse. 1820. aasta juunis rändas sinnaaile ka August Matthias Hagen (1794–1878), hili-sem Tartu ülikooli joonistusõpetaja, keda on peetud oma põlvkonna andekaimaks baltisaksa loodusmaalijaks. Rändurielu muljed jäädvustas Hagen reisipäevikuis. Raamat on kommenteeritud allikapubli-katsioon. Koostaja ja tõlkija kunstiajaloo-lane Epp Preem, toimetajad Ene Hanson ja Ivar Leimus.

SIIN ME OLEME. EESTI FILM 100 Filmikalender 2012

Eesti Ajaloomuuseum

Kalendrisse on valitud fotod eesti filmi-de läbi aegade, kaasates nii mängufilmi kui ka animafilmi ning stseene võtte-platsidelt. Filmihuviline leiab kalendrist ka juubeliaasta suuremad filmifesti-valid, näitused ja teised Eesti Film 100 tähtsündmused. Juubelikalendris on kasutatud Eesti Ajaloomuuseumi, Eesti Filmiarhiivi, Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Rahvusringhäälingu, Joonisfilmi, Nuku-filmi, Tallinnfilmi jt materjale. Koostaja Eesti Ajaloomuuseumi Filmimuuseum, kujundaja Tuuli Aule.

BALTI BIIDERMEIER. PANORAAME JA LÄHIVAATLUSI

**Eesti Kunstimuuseumi Toimetised
1 (6) 2011**

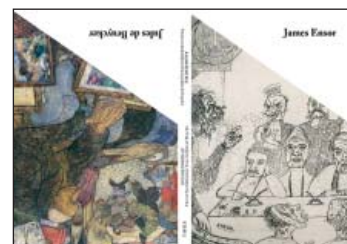
Eesti Kunstimuuseum

Ajakirja idee on kasvanud välja Eesti Kunstimuuseumi konverentsiettekan-nete kogumikust, mis avaldab Eesti Kunstimuuseumi kogude ja näituste originaaluurimusi nii Eesti kui ka välismaa teadlastelt. Käesolevas numbris on kõige värskem ülevaade biidermeierlikust kunstikultuurist Saksamaal, Austrias, Venemaal ja Taanis ning Eesti biider-meieri uurimise probleemidest. Ajakirjal on rahvusvaheline kolleegium. Koostajad Tiina Abel, Tiina-Mall Kreem. Toimetajad Anu Allikvee, Tiina-Mall Kreem. Kujun-dajad Mari Kaljuste (makett), Tuuli Aule (küljendus). Eesti, inglise ja saksa keeles, mustvalged illustratsioonid.

NIGULISTE MUSEUM Eesti Kunstimuuseum

Eesti Kunstimuuseumi filiaalis Niguliste muuseumis on välja pandud Eesti kõige uhkem kesk- ja varauusaegse kirikukunsti kogu. Inglisekeelne muuseumijuht on toredaks kaaslaseks Niguliste aarete avastamisel. Rikkaliku pildimaterjaliga raamat tutvustab muuseumi väljapane-kus olevaid keskaegseid altarietaaleid, puuskulptuure ja Bernt Notke kuulsat maali „Surmatants“. Raamat keskendub ka varauusaegsele kirikukunstile: huvilistel on võimalik lugeda vappepitaafidest, epitaafidest, hauaplaatidest ja lühtritest. Samuti leiab raamatust Niguliste kiriku ajaloo ja ehitusloo ülevaate ning Hõbeda-kambri tutvustuse. Koostaja ja tekstide autor Merike Kurisoo, kujundaja Liina Siib. Inglise keeles, rikkalikult illustreeritud.

KAKSIKPORTREE. FLAAMI SÜMBOLISTID JAMES ENSOR JA JULES DE BRUYCKER

Eesti Kunstimuuseum

Kataloog kaasneb samanimelise näitu-sega Kumu kunstimuuseumis (17.6.–30.10.2011). Maailma tippu kuuluvate Belgia kunstnike James Ensori (1860–1949) ja Jules de Bruyckeri (1870–1945) tööd esindavad loominguliselt vastand-likus käsitluses, kuid samas äärmiselt iseloomulikult 19.–20. sajandi Flaami ja Belgia kunsti ning kultuuri. Koostaja ja toimetaja Tiina Abel, kujundaja Tuuli Aule. Eesti ja inglise keeles, illustreeritud.

EESTI IKOONIKUNST Eesti Kunstimuuseum

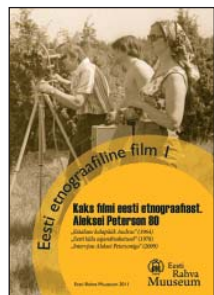
Näituse „Eesti ikoonikunst“ (Kadrioru

kunstimuuseumis 7.5.–2.10.2011) kataloogis on esitatud haruldased näited Eestis asuvatest õigeusu pühapiltidest, mis on loodud ajavahemikul 16.–20. sajandini. Koostöös kunstniku ja ikooniurija Nikolai Kormašoviga valminud väljapanek ja kataloog tutvustavad kohalikke ikoonimaali traditsioone, koolkondi ja meistreid, samuti Eesti kirikute jaoks mujal loodud ikoone. Koostaja Aleksandra Murre, kujundaja Andrei Kormašov. Eesti ja vene keeles (täistõlge), inglise keeles (osaline tõlge), rikkalikult illustreeritud.

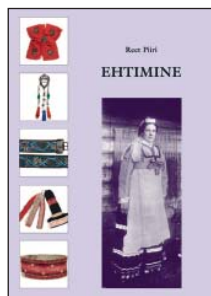
VINUM ET PANIS. VEINI JA LEIVA MOTIIV 16.–20. SAJANDI KUNSTIS
Eesti Kunstimuuseum

Kataloog kaasneb Kumu kunstimuuseumis toimuva samanimelise näitusega (11.11.2011–11.3.2012). Vein ja leib – kaks ürgsemat motiivi nii kristlikus kui paganlikus kultuuris. Ajaloolisest toidu- ja joogikultuurist ning sellega seotud uskumustest ja lugudest kõnelevad näitusel eksponeeritud maalid, gravüürid, skulptuurid, etnograafilised ja tarbekunsti esemed, samuti raamatud ja ajaloolised fotod. Raamat pakub valiku veini- ja leivateemalisi kunstinäiteid ning mõtisklusi. Koostajad Tiina-Mall Kreem, Anu Allikvee, kujundaja Mari Kaljuste. Eesti ja inglise keeles, rikkalikult illustreeritud.

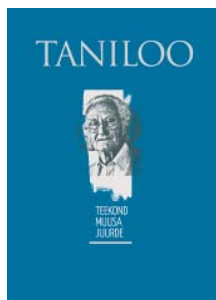
KAKS FILMI EESTI ETNOGRAAFIAST.
ALEKSEI PETERSON 80
Eesti etnograafiline film I
Eesti Rahva Muuseum

DVD-lt leiab filmid „Jäälune kalapüük Audrus“ (1964) ja „Eesti küla sajandivahehetusel“ (1978), lisaks intervjuu Aleksei Petersoniga (2009). Plaadiga kaasas olev brošüür annab lühikese ülevaate etnograafilise filmi sünniloost Eesti Rahva Muuseumis nõukogude perioodil. Koostaja Indrek Jääts. Kogu sisu eesti, vene ja inglise keeles.

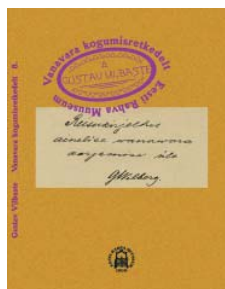
Reet Piiri
EHTIMINE
Eesti Rahva Muuseum, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit

Omanäolise sarja järjekordne raamat tutvustab rahvarõivakostüümi juurde kuuluvaid esemeid, mida eesti talunaine või talumees 19. sajandil enda ehtimiseks kasutas. Meie esivanemad armastasid end ehtida ja kui majanduslik olukord vähegi võimaldas, täiendati ning uuendati oma ehteid. Raamat annab ülevaate ehtimiskombestikust ja sisaldab ohtralt illustatsioone.

ENDEL TANILOO. TEEKOND MUUSA JUURDE
Eesti Rahva Muuseum

Endel Eduard Taniloo on eesti skulptor, kes sündis 5. jaanuaril 1923 Tartus. Ta on alates 1959. aastast töötanud Tartu Kunstikoolis õpetajana, Tartu Ülikooli maaliosakonna õppejõuna, Kunstnike Liidu Tartu osakonna esimehena ning olnud hiljem pikaaegne juhatuse liige. Aastal 1944 mobiliseeriti ta Saksa sõjaväkke, mille tagajärjel tuli viibida ka sõjavangina Novosibirskis ja Kemerovos. See on huvitava eluloo raamat, mis on läbi põimunud asjakohase fotomaterjaliga. Koostaja Endel Eduard Taniloo.

GUSTAV VILBASTE. VANAVARA KOGUMISRETKEDELT 8
Eesti Rahva Muuseum

Möödunud aastajasa ühe karismaatilise ja laialdasema huvivõlgu loodusteadlase Gustav Vilbaste ülestäh-

dused kogumisretkedelt Kuusalu, Kose ja Harju-Jaani kihelkonnas. Koostajad Piret Õunapuu ja Tiina Tael.

MINU JÕULUJUTT
Eesti Rahva Muuseumi jutusari 3
Eesti Rahva Muuseum

Raamatusse on koondatud 2010.–2011. aasta jõulujutuvõistluse noorema põlvkonna kirjutajate paremad jutud. Illustratsioonid on valminud ERMi koolidevahelisel võistluseosastamisel. Raamatus on nii traditsioonilisi jõulumuinasjutte, südamlikke oma pere lugusid kui ka kaanonit lõhkuvaid üllatusi. Koostajad Kaspar Jassa, Tuuli Kaalep, Jane Liiv.

Ilmus ka audioraamat (CD), „Minu jõulujutt“, kuhu on salvestatud kaheksa auhinnalisele kohale tulnud jõululugu.

JEF. JOURNAL OF ETHNOLOGY AND FOLKLORISTICS
Vol. 5, no. 1 (2011)
Special Issue: Religion and the Re-identification of Ethnic Groups
Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahva Muuseum, Tartu Ülikool

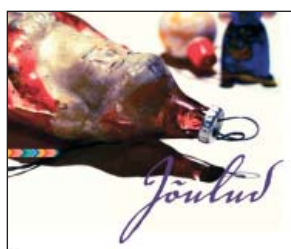
Ajakirja teemanumber käsitleb erinevate etniliste rühmade religioosset ja identiteedimuutusi pärast nõukogude režiimi kokkuvarisemist. Peatoimetaja Ergo-Hart Västriku, numbritoimetaja Art Leete.

LEIB KEELEL. LEIVAGA SEOTUD VÄLJENDEID EESTI KEELES
Eesti Vabaõhumuuseum

Suvist näituseprojekti „Leib keelel“ avavat väiketrükist võib käsitleda ka osana rahvakalendri trükiste sarjast. Trükis

sisaldab olustikulisi või ajaloolisi teemasid käsitlevaid näitustekste, kuid kauni kujundusega raamatul on ka iseseisev väärtus. Loodetavasti aitab see lugejal mõtiskleda sõna „leib“ tähendusvälja üle ning kõrvutada juurdunud tähendusi ja nende relevantst tänapäeva elus. Teksti koostajad Vivian Siirman ja Maret Tamjärv, tõlge inglise keelde Abdul Turay, kujundaja Liisi Lukk. Kirjastus Grenader.

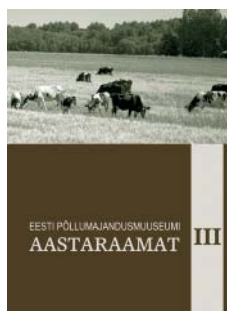
JAANIPÄEV JÕULUD Eesti Vabaõhumuuseum

Taskuformaadis ja rikkalikult illustreeritud käsiraamatutes tutvustatakse seekord jaani- ja jõulukombeid. Eraldi on välja toodud vastavate tähtpäevade regivärsilised laulud, traditsioonilised mängud ning Kolu kõrtsis pakutavate pühaderoogade retseptid. Vürtsi lisavad rahvapärased ütlused ja argitarkused. Koostajad Maret Tamjärv ja Vivian Siirman, noodid Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakonna vanemteadur Taive Särg, kujundaja Liisi Lukk. Kirjastus Grenader.

EESTI KOOLIMAJAD Eesti Vabaõhumuuseum

Mahukas pildialbum Eesti koolimajadest. Vanade fotode ja selgitavate tekstide abil tutvustatakse 285 Eestis kuni 1940. aastani püstitatud koolihoonet. Esindatud on nii maa- kui linnakoolid, nii rehemaja tüüpi hooned kui arhitektide looming. Raamatus on suurepärane valik kõikides Eesti muuseumides ja arhiivides olevatest koolimajade piltidest, lisaks on kasutatud koolide ja eraisikute fotosid. Koostaja Hanno Talving, kujundaja Andres Tali. Kirjastus Tänapäev.

EESTI PÕLLUMAJANDUS- MUUSEUMI AASTARAAMAT III Eesti Põllumajandusmuuseum

Artiklilogumiku üldteema on „Sõlm-punkte Eesti maaelu arengus“, mille raames vaagitakse kakskümmend aastat tagasi toimunud majandusreforme, Tooma Soojaama ja Akadeemilise Põllumeeste Seltsi asutamist ning Ado Johansonii soovitusi kodukujunduse ja taluehituse osas. Esmakordselt on kogumikus noorteadlaste rubriik. Artiklid on eelnevalt retsenseeritud, ingliskeelsete resümeeidega. Koostaja Eli Vahtramäe, toimetaja Eli Vahtramäe, Reet Vääri, kaane kujundaja Maarika Tang, küljendaja Marat Viires.

INIMENE POOLSAJANDIS Tartu Kunstimuuseum

Püsinäituse „Inimene poolsajandis“ kataloog sisaldab kaht artiklit, mille autorid on Reeli Kõiv ja Tõnis Tatar, ning direktor Reet Marki eessõna. Näitus on Tartu Kunstimuuseumis avatud maist 2011 septembrini 2012. Koostaja Reeli Kõiv, toimetaja Tiit Talvistu, keeletoimetaja Kristi Metste, tõlge Kersti Unt, kujundaja Peeter Paasmäe.

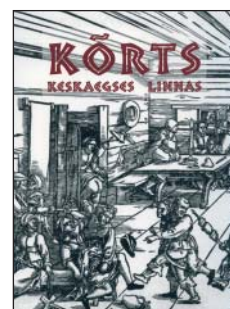
RÄÄGIVAD JA KÜSIVAD Tartu Kunstimuuseum

Püsinäitus „Inimene poolsajandis“ interaktiivne noortele mõeldud haridusprogramm-voldik, kus kõnelevad tegelased kunstiteostest. Idee ja tekstid Reeli Kõiv, kujundaja Kristiina Zadin.

TARTU LINNAMUUSEUMI 17. AASTARAAMAT Tartu Linnamuuseum

Artiklite põhiosa on pühendatud Tartus läbi ajaloo elanud erinevatele rahvustele ja rahvusgruppidele, autoriteks Arvi Haak, Tatjana Šor, Heivi Pullerits ja Olaf Mertelsmann, lisaks Mare Ainsaare ülevaade linna rahvuslikust koosseisust 21. sajandil. Aivar Kriiska ja Raido Roog annavad ülevaade Tartus Lutsu 2 toimunud arheoloogilise uurimistöö tulemustest. Erinevad kirjutised tutvustavad muuseumi ja selle filiaalide tegevust 2010. aastal. Koostaja Marge Rennit, kujundaja Peeter Paasmäe.

KÕRTS KESKAEGSES LINNAS Tartu Linnamuuseum

Näitusega „Poriveski kõrts“ (13.5.–11.11.2011) kaasnev kataloog. Keskaegse kõrtsi olemust ja iseloomu ning ajaveetmisvõimalusi kõrtsis ja väljaspool kõrtsiruumi käsitlevate kirjutiste autorid on Eero Heinloo, Inna Jürjo ja Erki Rusow. Kataloog on rikkalikult illustreeritud näitusel eksponeeritud Tartu Linnamuuseumi, Pärnu Muuseumi, Viljandi Muuseumi, Tallinna Linnamuuseumi ja Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi arheoloogikogudest pärit esemete fotodega. Koostaja Eero Heinloo, kujundaja Mari Ainso.

SAAREMAA MUUSEUM. KAHEAASTARAAMAT 2009-2010 Saaremaa Muuseum

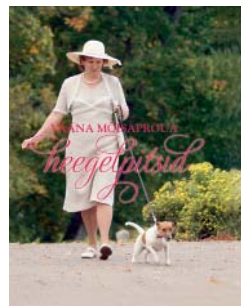
Järjekorras kümnendas kaheaastaraa-

matus on kaheksa artiklit, mis käsitlevad arheoloogiat, arheozooloogiat, raamatulugu, onomastikat, arhitektuuri-, majandus- ja poliitilist ajalugu ning isikulugu, kolme autori mälestused ajavahemikus 1939–1988 toimunud erinevatest sündmustest ning kõigi kümne väljaande koondsisukord. Koostaja ja toimetaja Olavi Pesti, resümee tõlkija Mart Aru, kujundaja Ain Vares.

KODAVERE KOLM KULTUURI Liivi Muuseum

Vanade fotode album koondab endasse fotojäädvustusi kolme kohaliku kultuuri – eesti, vene vanausuliste ja baltisaksa inimestest ja ajaloost. Fotomaterjal pärineb Eesti Ajalooarhiivist ja Eesti Rahva Muuseumist, suur osa piltidest on kogutud kohalike elanike käest. Koostajad Külli Must ja Mari Niitra, kujundaja Hele Hanson-Penu. Eessõna ja pildiallkirjad eesti, inglise ja vene keeles.

VÄÄNA MÕISAPROUA HEEGELPITSID

Ajaloolise heegelpitsikollektsiooni põhjal koostatud raamatus on avaldatud 30 pitsimustrit ning fotod mustrite järgi heegeldatud pitsidest pildistatuna Väana mõisas ja mõisaga seotud paikades. Vahepalades on avaldatud rohkesti ajaloolisi fotosid ja lugusid ning sissejuhatustes kolm pikemat artiklit pitsiajaloo ja Väana mõisaproua Pauline Luise von Stackelbergist (1812–1866), autoriteks Tiina-Mall Kreem, Helgi Põllo ja Maris Viisileht. Sissejuhatavate artiklite täistõlke saksa ja inglise keeles. Raamatu koostaja Heli Nurger, fotod Urmas Veersalu, tõlge inglise keelde Krista Mits, tõlge saksa keelde Matthias Jost, kujundaja Rein Seppius. Toetajad: Eesti Kultuurkapital, Kultuurkapitali Harjumaa ekspertgrupp, Kohaliku Omaalgatuse Programm ja Harku Vallavalitsus.

RESEARCH AT HISTORICAL MUSEUMS: THE EXAMPLE OF THE LUXEMBOURG CITY HISTORY MUSEUM

Marie-Paule Jungblut
Luxembourg City History Museum

In order to bring visitors closer to knowledge of their past, the contemporary history museum must understand and respect their interests, concerns, and tastes. In other words, it must first confront today's social structures because they form the basis of the historical discussion it can have with its visitors. The implementation of such considerations has deep-reaching consequences for the collections, research and exhibition policy.

Collecting and documenting are important aspects of how the history museum deals with cultural heritage. Making the material and immaterial cultural heritage experienceable for the visitor is a challenge faced by the curator. Together with the designer, the curator constructs a scenario that creates this possibility.

TOUCH OF THE MUSE: NATURAL HISTORY COLLECTIONS AND INFORMATICS AT THE SERVICE OF SCIENCE

Ivar Puura, Urmas Kõljalg
University of Tartu Natural History
Museum

The University of Tartu Natural History Museum has initiated different euro-projects in order to create digital archives and networks together with their European colleagues. The financial mechanism project for the Norwegian and European economic region entitled "Estonian biodiversity database and information network supporting Natura 2000 initiative" provided a sound basis for fostering academic and national biodiversity information systems in order to launch an all-Estonian network of databases, which would enable, through online enquiries, to make the necessary information about biodiversity available to the general public. Cooperation has been continued with the project "BALTICDIVERSITY – towards cross-border access of nature observations" and "NATARC – natural history archives and information network" – a project for the roadmap of Estonian research infrastructures, which is supported by the European Union structural funds. The cooperation agreement between the Estonian institutions with the biggest natural history collections and the CETAF (Consortium of European Taxonomic Facilities) – a network uniting the European institutions administering the natural history collections and dealing with taxonomy, served as a significant milestone. The University of Tartu Natural

History Museum also participates in the cooperation project of approximately twenty European natural history museums entitled "Open up! Opening the natural history heritage for Europeana", which is aimed at concentrating information about some more thoroughly investigated biota groups into an all-European digital information system.

HOME PAGES OF ESTONIAN MUSEUMS IN 2011

Pertti Pyhtilä
Friend of Estonian Museums 2007
Trainer of immigrants in Helsinki

The author gives a survey of how the museums' research topics are reflected on their homepages. From the alphabetical list of 283 Estonian museums ten have been selected, i.e., each 28th museum on the list. On the homepages of these museums the author could not detect much information about research and therefore the article mainly presents suggestions about what could be expected from museums' homepages: the design should be simple and "Nordic", and on the start page each visitor should find a well-devised path to follow. It is rather seldom that we can find a note on Estonian museums' websites about their page in the Facebook. In the exhibitions section the author would like to find up-to-date exhibitions with relevant reviews.

RESEARCH IN MUSEUM AND MUSEUM IN RESEARCH

Aivar Põldvee
Institute of History, Tallinn
University

Both the presentations at this year's museum festival in Narva and the panel discussions on the second day were dedicated to research at museums. Most of the Estonian museums, which are seriously engaged in research, are under the administration of either the Ministry of Education and Research or the Ministry of Culture, which also provide finances for research. In order to make research at museums more transparent, we should, for one, regulate the job titles of the museum staff. As a relic of Soviet heritage, quite a few museum workers who have no direct connection with research are still called researchers; also, especially at county museums, we can find many senior and junior researchers. Besides that, there are also researchers-collection keepers, researchers-educators and researchers-curators.

EXHIBITION – A MESSAGE CONVEYED TO THE GENERAL PUBLIC

Erkki Bahovski

In 2009 the European Commission made grand plans for celebrating the 20th anniversary of the fall of the Berlin

Wall all over Europe. The task facing the Estonian Representation of the European Commission was not a simple one – they could not concentrate merely on the wall, but had to reflect, besides that, also the events that took place in Estonia twenty years ago, at the same time preserving an all-European dimension. This gave birth to the exhibition “Goodbye, Charlie!”. First and foremost, the exhibition had to proceed from the customer – the Estonian Representation of the European Commission. The latter in its turn was concerned about the reaction of the local embassies, and it also had to be taken into consideration that both Estonian and Russian-speaking people live in Estonia, and their understanding about history does not necessarily coincide. At the same time it had to be guaranteed that the exhibition would not become tacky and meaningless, and that people would still like to visit it. Manoeuvring between the opinions of the designer and curator, customer and public opinion is a real rope-dancing. It becomes easier when the rules of the game are established before, not after the show. Museums have double obligation to carry certain values; however, they have to do it so that the public can follow their message.

RESEARCH ACTIVITIES IN (COUNTY) MUSEUMS: WHO CARES?

**Küllli Lupkin
Laura Kipper
Department of Ethnic Cultures,
Estonian National Museum**

We lack a general overview in Estonia about what kind of (research) topics Estonian museums are engaged in and what are the results and advantages of this work. Museums should join their forces to publish a joint collection with authors coming from each (county) museum and topics related to respective research conducted at these museums. Research is carried out mainly to support exhibition activities; however, initiating new topics and investigating more thoroughly, not to mention cooperation at the international level, is rather an exception than a rule. It should be argued if, with the existing means, research at museums could be made more systematic and purposeful and through this also the financial resources could be used to best advantage. According to another perspective the researcher at a modern museum should elaborate the topics that the museum considers relevant for the community, find people who would initiate investigation into these particular topics and also find financial resources. The researcher should undertake responsibility for mediating the museum's competence, represent the museum's interests and find specialists in the corresponding field.

EDUARD TUBIN MUSEUM IN ALATSKIVI CASTLE Risto Lehiste Estonian Theatre and Music Museum

On June 18, 2011, the 106th birth anniversary of Eduard Tubin, a museum dedicated to this Estonian renowned composer opened in Alatskivi Castle. The idea to establish Tubin's museum was being mulled over at Alatskivi, his native commune, for quite a long time. Due to the renovation project of Alatskivi Castle it was finally possible to implement the idea. In the summer of 2011 the castle and museum were visited by 300–500 people daily.

SNAPSHOT: ESTONIAN PHOTO IN 1850–1912 Merilis Roosalu Estonian History Museum

Beginning from the 2000s photographic collections, which are among the most numerous ones at museums, have been available for the public mainly as digital reproductions. Yet, reproduction culture is peculiar and leaves its imprint on the value of the original object. The selection of photos for the exhibition was based on their historic and photographic value as well as that resulting from the way of their making and execution. The content of the photos mounted at the exhibition clearly demonstrates what the awakening-time Estonia looked like. We can also witness the revolutionary changes that occurred in Estonian society and living environment in the second half of the 19th and early 20th centuries. The pictures also provide a colourful depiction of the domineering of Baltic Germans and the photographers' discreet interest in the characteristic features of local country people. The virtual catalogue remains open for those interested also after the end of the exhibition.

EXHIBITION PORIVESKI INN AT THE TARTU CITY MUSEUM

The exhibition review includes four fragments written by exhibition curator Eero Heinloo, art historian Tiina-Mall Kreem, archaeologist Arvi Haak and educator Kaari Siemer from their respective points of view. The exhibition of Poriveski Inn is not a story of a concrete inn in Tartu. The archaeological items used in the exposition constitute a part of an everyday scene, to which all the exhibition means contribute: there are no explanatory texts in the exhibition hall, the atmosphere is created with the help of large-scale pictures and seemingly disorganized location of artefacts, as well as an emphasis on small details. There are many stories both inside and outside the exhibition. The visitor can clearly feel the impact of Adriaen Brouwer's (1605–1638)

inn scenes on the exposition designers: you encounter the inn furnishings, different human types and brawls typical of Brouwer's pictures on wall-pieces, showcases and the items in the room installation. The educational programme of the exhibition focuses on the inn as a meeting place. Eclecticism creates an integral picture, which also implies how sketchy our knowledge of the everyday and inn life in the Livonia of the Medieval and Early Modern Times is.

MAN WITH A GOLDEN BUTTON Tiina Saksakulm Estonian Internal Security Museum

At the Festival of Estonian Museums in Narva in September this year the first prize was awarded to the exhibition about chimney sweeps, which was compiled on the basis of the collections of the Estonian Internal Security Museum. The exhibition is focused not only on artefacts but everything that is related to the chimney sweep – the man who brings luck.

WHAT'S HERE, IS HERE

Mariann Raisma's interview with Tullio Ilo-mets, 90-year-old legendary chemist and heritage protector, the oldest Estonian museum worker.

IDEA OF THE ESTONIAN MUSEUM Piret Õunapuu Estonian National Museum

Although already in the early 19th century nationally coloured exhibitions in Russia and Finland initiated the idea of an Estonian museum and also Estonian societies carried by the ideas of national awakening saw as one of their objectives to establish museums, the museum meant for the general public failed to be founded in the 19th century. What was the reason behind it? The strivings of the 19th-century intellectuals were targeted at more distinct cultural spheres. Peasant-style folk culture was full of vitality. Folk costumes were popular in many places – if not daily, then older people wore them at least to church. Quite many Estonian people lived as if in a museum. Everything was still so genuine and common and it was difficult for the people to imagine that these mundane things could possess any value. In the early 20th century, however, great changes took place. Political and cultural events happened fast and changed many a former understanding. This was a fertile soil for the sprouting of the museum idea, the ideology of which had to find something in the past to be proud of, to search for one's roots and prove to the whole world that Estonians were a civilized nation as well. The Estonian National Museum was finally founded in 1909.

MARET SOORSK

Saaremaa Muuseum
5. jaanuar 1957

VAIKE RAUDSEPP

Eesti Meremuuseum
2. veebruar 1942

VILLEM NORMAK

Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum
3. veebruar 1982

ANU JÄRS

Eesti Rahva Muuseum
4. veebruar 1967

AIVAR PÖLDVEE

Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut
5. veebruar 1962

KAIE JEESER

Tartu Linnamuuseum
8. märts 1967

TIIA TOOMET

Tartu Mänguasjamuuseumi endine
direktor
9. veebruar 1947

MAARJA KÕUTS

Muuseum Mii-Milla-Manda
13. veebruar 1982

MALLE HÖBEMÄGI

Järvamaa Muuseum
19. veebruar 1952

TIIA SCHMITTE

Mahtra Talurahvamuuseumi endine
direktor
2. märts 1947

KAIA IVASK

Tartumaa Muuseum
3. märts 1977

ALEKSANDRA MURRE

Kadrrioru kunstimuuseum
5. märts 1977

MARIKE LAHT

Eesti Vabaõhumuuseum
7. märts 1957

MAI LEVIN

Eesti Kunstimuuseum
9. märts 1942

KARIN LAANSALU-VESKIOJA

Tartu Ülikooli ajaloo muuseum
12. märts 1972

AARNE VAIK

Käsmu Meremuuseum
15. märts 1942

RIIN ROHTLA

Ennistuskoda Kanut
15. märts 1987

SIRJE KASK

Ennistuskoda Kanut
17. märts 1952

ANNA ZENKEVITŠ

Ennistuskoda Kanut
23. märts 1977

LEONID GORDEJEV

Majandusajaloo Muuseumi endine
teadur-varahoidja
7. aprill 1917

IRENE ROSENBERG

Kultuuriministeeriumi endine töötaja
12. aprill 1927

AIRI LIGI

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum
16. aprill 1957

TIINA JÜRGEN

Viljandi Muuseum
23. aprill 1957

AGNES ALJAS

Eesti Rahva Muuseum
27. aprill 1977

HELLE AVILA

Eesti Ajaloomuuseum
2. mai 1947

RUTH RISTMÄGI

Eesti Meremuuseum
3. mai 1967

VAIKE REEMANN

Eesti Rahva Muuseum
8. mai 1952

MARION OTS

Rannarahva Muuseum
8. mai 1982

TOIVO SIKKA

Eesti Rahva Muuseum
22. mai 1962

ALICE KESSLER

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum
23. mai 1977

MAIRE JÕELAI

Arhiivikeskus
25. mai 1952

ÜLLE VAHAR

Eesti Rahva Muuseum
27. mai 1967

HELE TULVISTE

Võrumaa Muuseum
10. juuni 1952

MARIKA ODER

Viljandi Muuseum
25. juuni 1972

TIIU SAARIST

Järvamaa Muuseumi endine direktor
27. juuni 1947

